

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FOR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 64

1961

HÄFTE 2—3

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Detta häfte kostar kr. 8.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer ätt under år 1961 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, STIG JÄGERSKIÖLD, C.-E. QUENSEL, C. WELINDER, S. BOLIN, J. ROSÉN, E. GJERSTAD, KRISTER HANELL, GÖSTA CARLSSON och O. BJURLING.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i offentlig rätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhaves närmast av professor em. E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, samt professor, C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen), och docent HANS MEIJER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften avses utkomma med fem häften om året. Prenumerationspriset för 1961 är 20 kr. pr. år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 2795 65), samt 25 kr. pr. år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund dec. 1960.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

- HESSLER, CARL ARVID, Dagens socialdemokrati och morgondagens kyrka 97
OLSSON, HENRIK A., 1949 års uppskovsinstitut. Rättsregler och tillämpning ... 107
ÅKERMAN, SUNE, Tolagsforskning på 1880- och 1920-talet 137

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

- Författningsutredningens kommunikéer. Av HANS MEIJER 146
Ur JO:s och MO:s ämbetsberättelser till 1961 års riksdag. Av HÅKAN STRÖMBERG 150
Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Av NILS O. NILSSON 152
Nationalekonomiska studentklubben i Lund 1921—1961. Av JOHAN ÅKERMAN 160

LITTERATURGRANSKNINGAR:

- Olle Nymän, Der westdeutsche Föderalismus. Studien zum Bonner Grundgesetz.
Anm. av LARS FRYKHÖLM 171
Civibus et rei publicæ. Festskrift till Georg Andréén på sjuttioårsdagen. Anm. av
HANS GAVALLI 173
Åke Elmér, Folkpensioneringen i Sverige, med särskild hänsyn till ålderspensioneringen. Anm. av JØRGEN S. DICH 180
Tidskriftsöversikt av GUNNAR SJÖBLOM 192

DAGENS SOCIALDEMOKRATI OCH MORGONDAGENS KYRKA

Av Professor CARL ARVID HESSLER, Uppsala

För ett år sedan tog socialdemokratien ett steg som man tidigare knappast trott skulle vara möjligt. Visserligen har partiet under årens lopp gjort många ändringar och strykningar bland sina programpunkter. Men *en* punkt har förefallit fast — fast som en orubblig princip. Det var kravet att statskyrkan skulle avskaffas. På partikongressen i juni förra året drog man ett streck över det kravet. Varför gjorde man det? Vilka överväganden hade lett fram till detta uppgivande av en viktig grundsats?

Det fanns en tid när många socialdemokrater kände ovilja mot kyrkan och dess präster och förkunnelse. Kyrkan tycktes stå på maktens sida, på de välbesuttnas sida. I dag finns en stor del av makten och välbesuttnenheten hos andra män och i dag hälsas biskopen i Stockholm välkommen, när han gör en artighetsvisit i fackföreningarnas högkvarter. Det finns, vill det synas, inte längre en skymt av ressentiment mot kyrkan hos arbetarklassens ledare.

När den unga socialdemokratien ville göra slut på systemet med en statskyrka var det till dels av känsluskäl. Men man framställde det som en principalsak. Man hade principiella invändningar mot statskyrkan och de invändningarna har sin giltighet kvar, hävdar många av partiets män den dag som är. Det som kallas livsåskådning är eller borde vara en privatsak. Vad en människa tänker och tror om liv och död är hennes angelägenhet och ingen annans. Genom arv och miljö är människor mycket olika och gör sig mycket olika föreställningar om dessa ting. Vem skulle kunna pretendera på att ha nyckeln till livets stora gåtor? Jo, tycks staten vilja säga, den nyckeln har kyrkan. Där skrivs de nyfödda in, där vigs människor och där blir de jordfästa — allt enligt kyrkans ritual och trosföreställningar. Människor har visserligen frihet att säga nej till

Föreläsning vid doktorspromotionen i Uppsala den 31 maj 1961.

7 — *Statsvetenskaplig tidskrift* 1961. N. F.

dessa ceremonier, men de allra flesta säger ja. Här utövar konvensansen ett tryck som knappast kan överskattas. Systemet med en statskyrka står alltså i vägen för självständiga ställningstaganden. Det riktiga vore att människor valde samfund först vid en tidpunkt när de verkligen hade möjlighet att reflektera över dessa ting. Det finns ingen fullständig, ingen konsekvent religionsfrihet förrän systemet med en statskyrka är avskaffat.

Så resonerar ännu många socialdemokrater. De finner det stötande för sin frihetskänsla att staten skall ställa sin auktoritet bakom en viss lära. Vad har staten för kompetens att ta ställning i dessa ting? De finner det stötande även för sin demokratiska känsla att en viss tro — en bland många — skall vara på detta sätt statligt auktoriserad. Det finns ju en rad skilda åskådningar, en rad skilda samfund, och de borde alla stå på jämlik fot inför medborgarna. Detta, säger man, borde vara något fundamentalt i en god demokrati.

Det är män av fasta principer och klara linjer som har resonerat så. I debatterna är det främst Ture Nerman och Rolf Edberg, Z. Höglund och Gustav Möller, som med stor emfas hävdade att detta är en principalsak. Vad frågan gäller är om partiets ståndpunkt är riktig eller ej, om den är logisk eller ej — alla andra hänsyn är ovidkommande för dessa män. Möller var dristig nog att säga att även om programpunkten skulle skada arbetarrörelsen ville han ändå yrka på att den skulle stå kvar.

Men nu är den alltså borta och ingen kan påstå att det har skett i hastigt mod. Oppositionen har länge varit på väg, den trädde fram på ett effektivt sätt redan på partikongressen 1920. Punkten om statskyrkan kom under debatt, och den ene talaren efter den andre varnade partiet för att behålla den. När det visade sig att man talat förgäves demonstrerade man vid kongressens slut — omedelbart före Brantings avslutningstal — genom att läsa upp vad man kallade »en opinionsyttring till förmån för de religiösa värdena». Detta manifest var undertecknat av 27 partimedlemmar med Harald Hallén i spetsen.

Varför var dessa 27 så bekymrade för programpunkten om att statskyrkan borde avskaffas? De var bekymrade av ett skäl, som då kunde tyckas efemärt men som med små variationer kom att stå sig i 40 år. Det löd så här: Om man säger att man vill avskaffa statskyrkan kan man lätt bli missförstådd, människor kan tro att man vill komma själva kristendomen till livs. Att ta upp en strid och föra en propagandakampanj mot statskyrkan skulle säkert stöta

bort många människor, framför allt många kvinnor. En publicist i en av partiets egna tidningar skrev: »Det är farligt att förgripa sig på ett folks känslor, och statskyrkan har nog djupare rötter i det svenska folkmedvetandet än många äro böjda att tro» (Ny Tid 28. 4. 1919).

Att det förhöll sig som opponenterna menade förstod naturligtvis prästerna. När Arthur Engberg 1920 föreslog en reform som hotade kyrkans maktställning svarade ärkebiskopen med att hota med en folkomröstning. Nathan Söderblom visste vilka krafter han kunde mobilisera. Jag hoppas, förklarade han, på de millioner som söker sig till kyrkan »vid livets stora högtidsstunder». Här skymtar Söderbloms och hans ämbetsbröders förvissning att själva kyrkorummet kunde vara ett stämningsfullt ceremonirum även för alla dem som brydde sig mycket litet om kyrkans trosföreställningar. Det paradoxala läget hade alltså inträtt, att kyrkan skulle kunna använda en av den nya demokratiens former mot socialdemokratien.

Åren gick och betänksamheten spred sig i de socialdemokratiska leden. De som ville låta punkten om statskyrkan försvinna ur programmet blev allt fler och allt inflytelserikare. På partikongressen 1944 tycktes de stå vid målet — de fick partistyrelsen med Per Albin Hansson i spetsen på sin sida. Men styrelsen var inte enig, Möller och Sandler ville att man skulle stå fast vid den gamla ståndpunkten. När partistyrelsen skulle utveckla sina skäl för att man nu borde lämna frågan om statskyrkan öppen var det första och det till synes avgörande att man måste ta hänsyn till opinionen. En programpunkt borde ju vara uppbyggen av en allmän mening inom partiet men — det måste man erkänna — någon sådan mening fanns inte i frågan om statskyrkan. Om man skulle företa en omröstning bland alla dem som vid valen brukade ge partiet sin röst skulle det troligen bli en stor majoritet för att ha statskyrkan kvar. Och om man skulle gå till en folkomröstning skulle majoriteten säkert bli förkrossande.

Det blev långa debatter och starka meningsbrytningar på partikongressen 1944. Utgången blev sensationell. Trots det mäktiga stödet av partiledare och partistyrelse lyckades man inte få punkten om statskyrkan struken ur programmet. Den gamla ståndpunkten segrade med 240 röster mot 101.

I december 1958 publicerades en intressant, riksomfattande opinionsundersökning. Frågan som ställdes löd: Det har föreslagits att det inte längre skulle vara obligatoriskt att tillhöra svenska kyrkan utan att alla som vill tillhöra kyrkan skall särskilt begära inträde.

Om det bleve så, skulle Ni begära att få tillhöra svenska kyrkan? Resultatet av denna enquête bör ha överraskat de flesta. Man vet av andra undersökningar att det är en ganska begränsad minoritet som tror på åtminstone de huvudsakliga punkterna i kyrkans lära och att det är en mycket liten procent som besöker gudstjänsterna. Men trots detta var det inte mindre än 72 % av de tillfrågade som skulle begära inträde för att få behålla kontakten med kyrkan. Man kan naturligtvis reservera sig ifråga om procenttalet men man kan inte komma ifrån att det alldeles övervägande flertalet accepterar kyrkan.

Några månader tidigare gjorde statsrådet Edenman ett uttalande, som också bör ha överraskat många. Han ställde i utsikt att vi kanske så småningom får en folkomröstning om hur förhållandet mellan stat och kyrka skall regleras. Det uttalandet bör ha glatt hans auditorium — det var de kristna socialdemokraternas förbund som höll kongress. Men vad tänkte vad vi kan kalla principmänniskorna i partiet? De hade nog en känsla av att opinionen är rätt entydig i denna fråga. De måste fråga sig vad man kan vänta av en folkomröstning om inte ett bejakande av statskyrkan? Nathan Söderblom visste det, när han för 40 år sedan kände kyrkans ställning hotad från socialdemokratiskt håll och såg sig om efter en skyddskår. Principmänniskorna i partiet kunde med skäl säga sig att tiderna hade förändrats.

Det återstod att se om inte också partiprogrammet kunde förändras. När partikongressen samlades i juni förra året hade man att ta ställning till ett förslag att radikalt ändra programpunkten om kyrkan. Det gamla kravet att statskyrkosystemet skall avskaffas skulle försvinna. I stället skulle punkten formuleras så: »Förhållandet mellan stat och kyrka regleras i enlighet med demokratiens och religionsfrihetens principer.»

Bakom denna nya text stod en enhällig partistyreelse. Dess talan i debatten fördes av statsrådet Edenman. Det har alltid, påpekade han, rått delade meningar inom partiet om denna punkt, det var en mycket känslig punkt och vad man nu kommit fram till var ett kompromissförslag. Man hade sökt finna en formulering som behöll det väsentliga i frågan, och det väsentliga var, betonade Edenman, religionsfrihetens princip. Om den principen kunde alla vara »absolut eniga». Sedan började svårigheterna. Personligen ansåg Edenman att det inte var möjligt att bevara förhållandet mellan stat och kyrka orubbat, om man verkligen ville hävda religionsfrihetens

princip. Men han var inte säker på att statskyrkan för den skull måste bli en luthersk frikyrka som alla andra. Hela frågan är så komplicerad, framhöll han, att man gjorde klokt i att vänta med en konkret debatt, till dess den utredning han tillsatt blivit färdig. Det enda man i denna situation borde slå fast i programmet var själva religionsfrihetsprincipen.

Då uppstår frågan: är man verkligen ense om i partiet hur ordet religionsfrihet skall tolkas, är man ense om vad det innebär att hylla religionsfrihetens princip? Jag skall beröra den frågan med några ord.

Principmänniskorna har alltid sagt att det finns ett moment av tvång i varje statskyrkosystem. Tidigare har de som hållit på statskyrkan brukat svara att det tvånget verkligen är ganska obetydligt och att det under inga omständigheter kan vara tal om ett bekännelsetvång. En medlem av statskyrkan har frihet att deklarerat vilka åsikter han vill. Numera möter man allt oftare den tanken utvecklad även av socialdemokrater och de hänvisar gärna till en ny omständighet. Sedan 1952 finns det en lag som gör det möjligt för vem som vill att lämna statskyrkan. Men statistiken visar att det är ett försvinnande litet antal människor som begagnar sig av denna möjlighet — det rör sig om en halv procent.

Skälen till att det förhåller sig så skall jag inte gå in på — här kommer man inte längre än till förmodanden. För många av dagens socialdemokrater är själva faktum allt vad de behöver för sitt resonemang. En av dem skrev i sin tidning i januari förra året att det tvång som statskyrkan utövar tydligen inte är större än att praktiskt taget varenda människa står ut med det (Värmlands Folkblad 12. 1. 1960). Skribenten menade att allt tal om tvång i samband med statskyrkan är löjligt. Det menade också den tidning som framhöll att det ur frihetens synvinkel inte kan vara särskilt angeläget att befria människor från ett tvång som de inte upplever som ett tvång (Folket 21. 8. 1958). En tredje tidning spetsade ironien med en liten tillsats cynism: »Känner människorna det som ett tvång eller tryck att redan vid födelsen bli inskrivna i den svenska statskyrkan? De nyfödda barnen kan ju inte gärna göra det, och de vuxna tycks med jämnmod finna sig i det. De flesta människor tänker väl knappast på att de inrangerats i statskyrkan och skulle de på något sätt känna det som ett tvång, så har de ju numera möjlighet att begära sitt utträde» (Smålands Folkblad 17. 12. 1959).

Detta att statskyrkans dörr står öppen tycks för många av dagens

socialdemokrater representera allt vad man rimligen kan önska i fråga om religionsfrihet. Själva utträdesrätten kan visserligen förbättras, påpekas det ibland. Att behöva inställa sig på en pastors-expedition kan för många betyda en personlig komplikation som gör att besöket aldrig blir av. Det måste vara tillräckligt med en skriftlig anmälan. Men när man väl har uppnått den rätten, då anses religionsfrihetens problem i praktiken löst — sedan får partiets teoretiker och principmänniskor tycka vad de vill. Och vad de tycker vet vi alla. De har den absoluta övertygelsen att så länge människor föds in i en statskyrka är religionsfrihetens princip alls inte förverkligad. Det är sålunda svårt att se att den principen kan vara en samlade punkt för partiet. Man menar olika saker, man har helt olika pretentioner på den idé man hyllar.

Jag skall ge ännu ett exempel på den förbistring som här råder. En arbetarkommun ville gärna tillstyrka att man ändrade lydelsen av kyrkopunkten och skälet formulerades så: det är inte alls säkert att man verkligen främjar religionsfriheten om man avskaffar statskyrkan, och religionsfriheten är ju ändå det primära. De som skrev detta tänkte alltså med en viss oro på vad som kunde komma i stället, om statskyrkan upphörde. I debatten har olika röster varnat för olika följder. Från det frikyrkliga Jönköpings län har det kommit socialdemokratiska riksdagsmän och redaktörer och sagt att här har vi verkligen inget mönster för en fri och tolerant andlig atmosfär — låt oss behålla statskyrkan. Andra har haft onda aningar om att någon reaktionär teologisk riktning skulle ta ledningen i kyrkan, om staten tog sin hand ifrån den. I detta fall har man tydligen en särskild sorts frihetsproblem i tankarna, och vad den innebär har en ledarskribent summerat i följande satser. Om statskyrkan slopades skulle vi kanske i stället få en kämpande folkkyrka, där ortodoxa ledare nog inte skulle ha något emot att rumstera om långt mer hänsynslöst än de nu kan. En stor religiös tvedräkt kunde befaras i landet. Skulle en sådan kyrka vara en vinst för tankefrihet och tolerans? (Norrl. Soc.-dem. 29. 11. 1956). För denne skribent var detta den väsentliga frihetsfrågan. »Det förefaller vara där den avgörande bedömningen bör ligga.» Man resonerar alltså enligt ett känt recept. Man säger: det nuvarande systemet fungerar i stort sett bra, låt oss ta det säkra för det osäkra, vi lämnar statskyrkan i fred. Och resonemanget tycks vara ganska utbrett. I januari förra året skrev en av partiets tidningar: »Denna praktiska synpunkt, kanske alltför praktiska, torde delas av ett mycket stort antal människor

både inom och utom det socialdemokratiska partiet» (Värmlands Folkblad 12. 1. 1960).

Det är tydligt nog att man i dagens socialdemokrati rör sig med mycket olika föreställningar om den religiösa friheten och dess villkor. Somliga anser att det över huvud inte existerar något frihetsproblem för det stora flertalet människor i kyrkan. Det stora flertalet ägnar inte en tanke åt dessa ting, och det lilla fåtal som gör det och känner obehag av det kan ju lämna kyrkan. Andra anser att varje människa inte bara har rätt utan också plikt att själv fatta ståndpunkt i livsåskådningsfrågorna och sedan eventuellt bestämma sig för ett visst samfund. Och om den grundsatsen är riktig, säger man, då måste statskyrkosystemet upphöra. Slutligen finns det — mycket schematiskt sett — en tredje grupp som framför allt tänker på vad man kan kalla »den andliga atmosfären» i de fria samfunden och särskilt i det fria samfund som skulle avlösa statskyrkan. Känslan för frihet betyder här känsla för tolerans, och den synes leda till att man vill bevara statskyrkan.

Det finns även andra skäl att diskutera den nya programpunkten. Dess första och viktigaste mening lyder alltså: »Förhållandet mellan stat och kyrka regleras i enlighet med demokratiens och religionsfrihetens principer.» Det bör ha framgått att det råder mycket oklara och varierande föreställningar inom partiet om vad som menas med religionsfrihet. Men texten är oklar även på en annan punkt. Vad menas med att lösa frågan om stat och kyrka enligt demokratiens princip? Förmodligen har man menat att det skall finnas en klar majoritet — i riksdagen och väl också i folket — för de beslut man fattar om kyrkans framtid. Men rent logiskt är en annan tolkning möjlig. Orden kan betyda att man vill uppnå en demokratisk ordning, så att kyrkan blir helt jämställd med de andra religiösa samfunden i landet. En sådan ståndpunkt är identisk med den ståndpunkt som en av partiets tidningar deklarerade i november 1956: »Kraven på skilsmässa . . . motiveras av demokratiska principer. Ur demokratisk synpunkt kan det nämligen inte anses riktigt att staten gynnar en viss åskådning framför andra. Även om en majoritet av folket accepterar detta avsteg från demokratiens principer gör det inte ordningen mer demokratisk» (Ny Tid 29. 11. 1956). Här har uttrycket »demokratiens principer» en alldeles otvetydig innebörd, det betyder jämställdhetens grundsats. För många människor har också uttrycket »religionsfrihetens principer» en alldeles otvetydig innebörd. När de två uttrycken nu står tillsammans i socialdemokra-

tiens nya program kan de sägas gemensamt stödja kravet på fullständig religiös frihet och jämställdhet, d. v. s. statskyrkans avskaffande.

Men nu är en sådan tolkning utesluten redan av det skälet att den nya punkten påstås vara en kompromiss. Man frågar sig då: en kompromiss mellan vad? När Ny Tid fick läsa förslaget till program gjorde tidningen denna reflektion: »Den nya skrivningen ger utrymme både åt dem som radikalt vill klippa av banden mellan stat och kyrka och dem som nöjer sig med mer begränsade reformer» (22. 12. 1959). Förmodligen menade tidningen att de radikala skall tillfredsställas med religionsfrihetens princip och de mera moderata med demokratiens princip — och det senare skulle då betyda de små förändringar som det stora flertalet f. n. kan tänkas acceptera.

Men är det verkligen någon mening med att kalla detta för en kompromiss? Det är ju fråga om två ståndpunkter som det inte går att slå broar emellan. De moderata sätter sig bestämt emot att statskyrkan avskaffas. De radikala har en gång för alla intagit den ståndpunkten att vi inte får en verklig religionsfrihet i landet, förrän statskyrkan har försvunnit. För dessa principmänniskor är varje kompromiss utesluten. För dem var beslutet på kongressen ett lika klart nederlag som det var en seger för de moderata.

Men även om innebörden av det som skedde är tydlig nog är det ändå svårt att tycka annat än att den nya programpunkten är både oklar och motsägelsefull. Den är mera en dimridå än en programpunkt. Här finns ju inte längre någon målsättning när det gäller kyrkan, förklarade en av opponenterna. I vändningar som ännu i protokollet vittnar om talarens vrede hävdade någon att partiet alldeles uppenbart inte längre vet vad det vill. Statsrådet Edenman föredrog att uttrycka saken så att partiet har gjort rent bord och nu vill avvakta vad den sittande utredningen kan komma fram till.

Det beslut man fattade på kongressen förra sommaren betydde att partiet befriade sig från ett arv som har känts allt mer besvärande. Man vill inte längre stå för en programpunkt som har haft dålig resonans bland väljarna. En folkomröstning har börjat kasta sin skugga och framtingat en snabb omprövning. En av talarna på kongressen avslöjade mycket öppet detta sammanhang. »Om det skulle bli en folkomröstning angående statskyrkans avskaffande, måste socialdemokratiska partiet se till att det inte blir en röstning för eller emot vårt konkreta program. Med tanke på de mäktiga traditioner och vanor som finns bland folket kan man förutse att

det i så fall blir ett bakslag för socialdemokratiska partiet.» Orden bekräftar att partiet vill möta en kommande folkomröstning utan någon ståndpunkt alls.

Men det skulle säkert vara oriktigt att reducera frågan om programändringen till en fråga om taktik. För inte så få socialdemokrater rör det sig sannolikt om en förändrad inställning till kyrkan. Att de flesta inte väljer något alternativ till kyrkans tjänster vid dop, vigsel och jordfästning betyder väl inte så mycket — här följer man vanligen en konvention, här är det stämningvärden man skänker sin tribut. Men allt oftare är den tanken synlig i debatten att kyrkan representerar värden, som samhället inte kan undvara. Kristendomen är, säger man, en omistlig del av den västerländska kulturen, den finns i rätt och etik, i litteratur och konst. Man tror inte på kyrkans dogmer — den invändningen är vanlig — men kyrkan är tolerant, den rymmer så många typer av fromhet och därför bör den finnas kvar för de människor som inte skulle finna sig till rätta i ett religiöst ingenmansland.

Det sades tidigare inte sällan bland socialdemokrater att man borde hålla kvar kyrkan i gemenskap med staten för att ha en viss kontroll över den. I mera extrema fall ville man att kyrkan skulle moderniseras och omvandlas till ett instrument för statens kulturpolitik. Numera talar man inte så mycket om dessa kontrollmöjligheter. Men på senare år har det skymtat en tendens att ställa vissa krav på kyrkan under hot om att staten kan ta sin hand ifrån den.

Ett par artiklar i Stockholms-Tidningen speglar denna opinion. I augusti 1958 betonades med en viss skärpa att om kyrkan vill bli funktionsduglig i det moderna samhället måste den se mera realistiskt både på utbildningen vid universiteten och på prästernas arbete. Nu har kyrkan, skrev tidningen, goda arbetsmöjligheter i statens hägn. Men den situationen kan förändras, om realismen, orienteringen i nuet inte bryter igenom tillräckligt snabbt. Drömmen om en livskraftig folkkyrka utan statens stöd är kanske vacker men den är säkert verklighetsfrämmande. Utan de nuvarande relationerna till staten skulle kyrkan snart vara förvandlad till en trång sektkyrka som stod främmande för folkets flertal. Efter dessa varningar som närmast var framkallade av kvinnoprästfrågan gjorde tidningen ett uttalande som är värt att citeras. »Den enda möjligheten att motverka en sådan olycklig utveckling ligger i att under de närmaste åren sätta in krafterna på att följa upp de kyrkliga nyansatser som redan börjat skapa intresse och relativ välvilja i

folkgrupper som annars stått främmande för de värden som kyrkan borde kunna representera» (24. 8. 1958).

Med än större bestämdhet ställde Stockholms-Tidningen i utsikt förtroende och välvilja i en artikel i augusti förra året. Nu står man inför 60-talets debatt och inför möjligheten av en folkomröstning. Detta var tidningens utgångspunkt — den menade väl att nu är socialdemokratien obunden av program, nu får kyrkan visa vad den har att erbjuda. Tidningen knöt sina förväntningar till vad den kallade de tidsmedvetna krafterna i kyrkan. De borde nu dra upp riktlinjer för hur kyrkan skall anpassa sig till det moderna samhället och till moderna människor. Kyrkan skulle inte behöva ångra en sådan självförnyelse. Stockholms-Tidningen vågade försäkra att kyrkans ledning kunde räkna med ett nytt förtroende och en positiv medverkan på en allt bredare folklig bas (21. 8. 1960). Dessa ord kan inte tolkas på mer än ett sätt. De betyder att om statskyrkan förstår att engagera sig i de konkreta problem som omger nutidsmänniskan, kommer socialdemokratien inte att röra ett finger för att söka avskaffa den.

Det är inte min sak att sia om framtiden. Det tillkommer inte heller mig att uttala något värdeomdöme om det som här skett. Men helt objektivt kan sägas att socialdemokratien har gett upp striden för en liberal grundsats och nu synes beredd att acceptera den konservativa tanken att dagens kyrka i allt väsentligt också bör bli morgondagens.

1949 ÅRS UPPSKOV SINSTITUT

RÄTTSREGLER OCH TILLÄMPNING

Av Lektorn Fil. d:r HENRIK A. OLSSON, Sundsvall

Inledning. KU:s förslag 1873 angående införande av ett uppskovsinstitut hade, som förf. påvisat i en tidigare framställning,¹ givit upphov till ett intensivt och ingående meningsutbyte under drygt ett årtionde. Efter 1884 fick emellertid frågan under lång tid vila, och då den åter togs upp av en rad kungl. utredningar under 1900-talet, ställde sig dessa länge avvisande till tanken på en reform, då man ansåg, att olägenheterna av ett uppskovsförfarande kunde väntas bli större än de fördelar ett sådant kunde erbjuda. Detta gäller utredningarna 1907, 1916 och 1930. En positiv inställning intogs först av den kommitté, som 1943 tillsatts för revision av riksdagens arbetsformer. Dess förslag avvek i synnerhet i två betydelsefulla hänseenden från sina föregångare, då enligt detsamma konungens tillstånd icke erfordrades för uppskov med propositioner och då initiativet i uppskovsfrågor överlämnades till vederbörande utskott. Härmed eliminerades åtskilliga svårigheter, med vilka man under den tidigare debatten haft att brottas. 1946 års kommitté intog principiellt samma ståndpunkt men tog det avgörande steget genom att acceptera tanken på riksdagens uppdelning på en vår- och en höstsession. Den senare borde nämligen enligt de sakkunniga, åtminstone i huvudsak, reserveras för behandlingen av sådana ärenden, som ej medhunnits under våren, och därmed kom uppskovsinstitutet att bli »ett nödvändigt komplement till den föreslagna sessionsuppdelningen».²

Förslaget åv 1946 års kommitté framlades av K. M:t i proposition 1948, nr 244. Det tillstyrktes i här berörda delar efter mindre juste-

¹ »1949 års uppskovsinstitut. Historik». Statsv. Tidskr. 1960. Cit. »Historik». — Förkortningar nedan i enlighet med R. Malmgren, »Sveriges grundlagar», där ej annat angives.

² SOU 1947: 79, s. 29, 38.

ring av SU och bifölls av riksdagen. De nya bestämmelserna trädde i kraft följande år.

Stadgandena rörande uppskovsinstitutet (RO § 58 st. 3—6) erhö 1949 följande lydelse:

»Kamrarna må genom sammanstämmande beslut till annan session eller till nästföljande riksdag uppskjuta behandlingen av proposition eller motion, som ej berör riksstaten. Ytterligare uppskov må beslutas; dock att ärendet skall avgöras senast under nästföljande riksdag. Ej må ärendes behandling uppskjutas till nästföljande riksdag, om nya val i hela riket till andra kammaren dessförrinnan förrättas. Förordnar Konungen om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem, vare beslut om uppskov förfallet.

Uppskov må beslutas på framställning av vederbörande utskott, som har att i frågan inhämta yttranden från talmanskonferensen; kamrarna likväl obetaget att vid prövningen av utskottets utlåtande i ärendet besluta uppskov enligt vad i nästföregående stycke sägs.

Kamrarna må genom sammanstämmande beslut, efter hörande av den i 50 § omförmälda talmanskonferens, besluta att uppskjuten fråga skall upptagas vid extra session.

Av riksdagen såsom vilande antaget förslag till stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag må ej uppskjutas i vidare mån än som följer av stadgandet i § 64».

Uppskovsinstitutets syften. Ett huvudsakligt motiv för ett uppskovsförfarande såg 1946 års kommitté däri, att det erbjöd ett nödvändigt maktmedel i riksdagens hand för att förmå regeringen att respektera de stadgade propositionstiderna och därmed även för att garantera en jämn fördelning av arbetsbelastningen under vårsessionen.³ Här möter oss i sista punkten det klassiska motivet från 1800-talets debatter. Vad man då liksom senare hade i tankarna, var den ojämna arbetsrytm, som merendels ledde till stark forcering emot riksdagens (vårsessionens) slut, medan åtskillig tid förspilldes vid dess början, vilket missförhållande man hoppades kunna häva genom ett uppskovsförfarande. Därutöver hade emellertid de sakkunniga, närmast från 1943 års kommitté, accepterat uppfattningen, att K. M:t genom för sent propositionsavlämnande bar främsta skulden till de svårigheter, under vilka riksdagen arbetade. Men under sådant förhållande måste uppskovsinstitutet utformas som ett vapen mot K. M:t, ägnat att någorlunda garantera ett iakttagande av reglerna för sagda propositionsavlämnande.⁴

³ Ib., s. 37.

⁴ En frist för propositionsavlämnandet fastställdes, som bekant, först genom grundlagsändring 1918.

Då emellertid kommittén 1946 utgick från en uppdelning av riksdagen på sessioner, fick med detta uppskovsinstitutet också andra uppgifter. När vårsessionen jämlikt RO § 2 måste vara avslutad vid viss tidpunkt, skulle det göra tjänst som en säkerhetsventil, tack vare vilken ärenden, som ej hunno att behandlas, kunde överföras till annan session. Dessutom hoppades man, att institutet skulle göra det möjligt för riksdagen »att vid behov reglera arbetsfördelningen mellan de båda sessionerna på ett för riksdagsarbetets rationella bedrivande lämpligt sätt».⁵ Meningen härmed torde vara, att den vidlyftiga apparat en höstsession innebär icke bör tillgripas för handläggning endast av en eller annan från våren uppskjuten fråga, utan att höstsession skall erhålla en mot föranstaltningarna någorlunda svarande arbetsvolym. Vid fastställandet av denna utgick man ifrån att de till hösten uppskjutna ärendena — i enlighet med de regler, som föreslagits för statsregleringen — i främsta rummet måste bli sådana, som icke berörde budgeten för löpande budgetår utan lagfrågor och frågor av principiell natur. Dessa sistnämnda utgjorde sålunda väsentligen den sektor, som ansågs stå till förfogande vid arbetsplaneringen, men från denna utgångspunkt kunde man naturligtvis inte räkna med någon jämn sysselsättning för alla utskott under hösten. De sakkunniga tänkte sig också, att StU, BevU och JU då skulle bli ganska litet engagerade.⁶

Men institutet kunde också tänkas bli till gagn, om mot förmodan höstsession skulle överbelastas med arbete genom att den av K. M:t utnyttjades så, att — trots alla spärregler — propositioner i stor omfattning då framlades. Riksdagen hade ju möjlighet att till följande år uppskjuta deras behandling. Vetskapen om detta liksom kännedomen om de skadliga verkningarna för kansliets arbete av propositionsavlämnande under hösten ansågs i regel som tillräckligt för att avhålla regeringen från att för höstriksdagen framlägga sådana propositioner, vilkas avlämnande icke motiverades av undantagen från de mot propositionstidens överskridande föreslagna spärrreglerna.⁷

Uppskovsbesluts materiella begränsning. Icke vilket ärende som helst under riksdagens handläggning kan bli föremål för uppskov. RO § 58 st. 3 (1949) anger här endast »proposition eller motion» och gör beträffande dessa tvenne undantag.

⁵ SOU 1947: 79, s. 37 f.

⁶ Ib., s. 30.

⁷ Ib., s. 38.

Uppskovsbesluts tidsbegränsning m. m. Uppskov kan beslutas aningen från vår- till höstsession eller från en riksdag till den närmast följande. Behandlingen av ärende, som gjorts till föremål för uppskovsbeslut, får sålunda icke uppskjutas längre än till riksdagen närmast efter den, då uppskovsbeslutet fattades.¹⁶ Nedan åskådliggöres tillämpningsmöjligheterna av denna regel.¹⁷

VS¹ HS¹ VS² HS² VS³ HS³ VS⁴ HS⁴ || VS¹ HS¹

Ett visst ärende, som uppskjutes från VS³ till HS³, kan, om det under denna session icke avgöres, vidare uppskjutas till nästa riksdag, d. v. s. till VS⁴. Härifrån kan det, om så erfordras, ytterligare uppskjutas till HS⁴ men icke längre. Ett ärende kan nämligen maximalt endast bli föremål för tre uppskovsbeslut, och dessutom är uppskovsmöjligheten begränsad inom legislaturperioden.

Ett annat ärende uppskjutes från HS³ till nästa riksdag, sålunda till VS⁴. Därifrån kan det åter uppskjutas till HS⁴ men, enligt det sagda, ej längre. I detta fall kan alltså högst två uppskovsbeslut komma i fråga. För ärende, som uppskjutes från VS⁴, kan det endast bli ett. Från HS⁴ får intet uppskov förekomma.

Inget rättsligt hinder föreligger för att ett ärende uppskjutes från en vårsession direkt till nästa riksdag. Dylikt har dock aldrig inträffat, men det har en gång hänt, att sådant längre uppskov föreslagits.

Vid vårsessionen 1949 begärde LU1 bland annat uppskov till nästa riksdag med tre motioner, som avsågo skärpta åtgärder mot rattfylleri.¹⁸ Enligt vad utskottet inhämtat, beräknades nämligen vid nästföljande riksdags början proposition komma att avlämnas med förslag till lag om straff för vissa trafikbrott, innehållande bestämmelser om bl. a. rattfylleri. De ifrågavarande motionerna ansågos därför böra behandlas i samband med nämnda proposition.¹⁹ Talmanskonferensen sade sig intet ha att erinra mot de sålunda föreslagna uppskoven. Det upplystes sedermera, att man i konferensen utförligt redogjort för frågan men att där icke ett ord yttrats mot förslaget att uppskjuta behandlingen av motionerna till på-

¹⁶ SOU 1947: 79, s. 39.

¹⁷ Siffran 1 anger den första riksdagen i en valperiod för AK, 2 anger den andra riksdagen i samma period etc. Lodlinjerna beteckna ordinarie nyval till AK.

¹⁸ Det gällde motionerna I: 161 (Schlyter) samt de likalydande I: 225 (Holmbäck m. fl.) och II: 283 (Hagård m. fl.).

¹⁹ LU1 1949, nr 42.

följande vårriksdag.²⁰ I båda kamrarna gav utskottets förslag upphov till för senare praxis vägledande debatter. I Första kammaren framhöll en av motionärerna, Holmbäck, att man i 1947 års kommittébetänkande icke diskuterat möjligheten att uppskjuta ett ärende från en vårsession till den följande. Vad man haft för ögonen, hade varit uppskov från en vårsession till en höstsession eller från en sådan till nästkommande vårsession. Men under dylikt förhållande hade LU1 med sitt yrkande slagit in på en ny bana, som visserligen — det betonade talaren — inte på något sätt stod i motsats till RO:s lydelse men som dock innebar början till en praxis, vilken icke diskuterats i förarbetena till lagstiftningen om uppskovsrätt.²¹ — I medkammaren upplyste Håstad, ledamot av 1946 års kommitté och liksom Holmbäck väl medveten om att något rättsligt hinder icke stod i vägen för utskottets förslag, att det bland de sakkunniga knappast varit någon, som tänkt sig, att ett uppskov skulle ske till nästkommande riksdag i de fall, då höstriksdag anordnades. Han ansåg det klart, att i ett fall som det förevarande särskilda skäl kunde anföras för att eventuellt låta frågan anstå till påföljande år, men han trodde, att det vore en oriktig väg man slog in på, om man »allmänt» skulle uppskjuta frågor så länge. Talaren uttryckte därför sin glädje över att kammaren tydligen här stod i begrepp att fatta ett beslut, som icke innebar ett onödigt prejudikat.²² Uppskov med motionerna beslöts också endast till höstsessionen. Detta var enda gången t. o. m. 1959, som utskott och/eller talmanskonferens uttryckligen desavouerats av kamrarna i en uppskovsfråga.

Nyval bryter alltid uppskovsmöjligheten. Detta gäller såväl ordinarie val till Andra kammaren som val till endera eller båda kamrarna såsom följd av ett upplösningsförfarande, vilket medför, att alla uppskovsbeslut förfalla. Dyliga inskränkningar i uppskovsrätten voro länge främmande för förslagsställarna under 1800-talet. Såväl enligt KU 1873 som enligt Huss 1874 och Thomasson 1875 och 1878 mötte intet hinder för uppskov med en fråga från sista riksdagen i en valperiod till Andra kammaren.²³ Men då förslagen denna tid allmänt utgingo från det förhållandet, att vid uppskovsbeslutsfattande utredningsarbetet redan var klart och uppskovet följaktligen endast avsåg kammarbehandlingen, ansågs det på sina håll olämp-

²⁰ FK 1949, nr 22, s. 69 (Lindblom).

²¹ Ib., s. 65.

²² AK 1949, nr 23, s. 21.

²³ »Historik», s. 374.

ligt, att handläggningen av ett ärende kunde ske under olika valperioder. Man måste nämligen då befara, att den riksdag, som hade att besluta i frågan, till väsentlig del hade en annan sammansättning än den, vid vilken det uppskjutna utskottsutlåtandet utarbetats.²⁴ Under intryck av dylika överväganden föreslog alternativt motionären 1884, Schenström, att uppskovsrätten måtte förbehållas de båda första riksdagarna inom en valperiod.²⁵ Men här mötte, såsom påpekades av kommitterade 1907, en ny svårighet. Det vore nämligen under angivet förhållande att vänta, att den sista riksdagen under valperioden skulle komma att tyngas av en alltför stor arbetsbörda, i det den skulle få att avgöra icke blott alla vid densamma framkomna ärenden utan jämväl sådana, som från nästföregående riksdag blivit uppskjutna.²⁶ Vid konstruktionen av 1949 års uppskovsinstitut lyckades man emellertid eliminera denna svårighet genom riksdagens uppdelning på sessioner. Det övervägande antalet upphovsbeslut har nämligen fattats under våren, varefter som regel de uppskjutna ärendena avverkats påföljande höst. Höst-sessionerna göra sålunda tjänst som stötdämpare mellan riksdagarna, och de synas som sådana ha verkat fullt tillfredsställande även mellan riksdagar under skilda valperioder.²⁷

Kamrarna äga att efter talmanskonferensens hörande besluta, att uppskjuten fråga skall upptagas vid extra session. Bestämmelsen antogs på förslag av SU 1948. Utskottet utgick visserligen ifrån att vid vårsession uppskjuten fråga i regel skulle komma att upptagas vid den följande höstsessionen, men det ansåg, att det i vissa undantagsfall kunde vara ändamålsenligt att upptaga sådant ärende vid extra session. Så förutsattes exempelvis bli fallet, om riksdagen samlades till extra session så sent, att det kunde förutses, att sessionen kom att flyta över i höstsessionen, eller om det, under förutsättning att den extra sessionen upptog genom uppskovsbeslut vilande ärenden, skulle bli möjligt att undvika höstsession.²⁸

Upprepade uppskov ha mera sällan förekommit, i allt, så vitt förf. kunnat finna, endast beträffande åtta ärenden, av vilka fyra blivit föremål för uppskov tre gånger. Motivering från utskottens sida har härvid stundom underlåtits. Som skäl för förlängt uppskov

²⁴ Ib.

²⁵ Ib., s. 375.

²⁶ Ib., s. 376.

²⁷ Se tablan nedan s. 117 f.

²⁸ SU 1948, nr 1, s. 28.

hänvisade KU i ett fall till viss utredning, som utskottet i kraft av sin initiativrätt var sysselsatt med.²⁹ I ett annat fall, då det rörde två motioner, som avsågo riksdagens arbetsformer, påpekades, att då verkningarna på riksdagsarbetet i dess helhet av den under året genomförda omläggningen av tiderna för propositioners avlämnande till riksdagen tidigast kunde överblickas vid tiden för vårsessionens slut, de berörda förslagen en tredje gång måtte bli föremål för uppskov.³⁰ Slutligen må nämnas, att BU beträffande en tidigare uppskjuten framställning från riksgäldsfullmäktige angående pensionsbestämmelser för hos riksdagen anställda tjänstemän hänvisade till att förhandlingar i frågan alltjämt pågingo mellan kanslideputerade och Riksdagstjänstemännens förening.³¹

I motion 1948 I: 397 (Lindblom) hade farhågor yppats för att, om en riksdag uppsköt ett framlagt kyrkolagsförslag från vårsession till efterföljande höstsession, betydande svårigheter i vissa fall kunde uppstå att, på sätt RF § 87 mom. 2 stadgade, före nästkommande riksdag inhämta kyrkomötets samtycke till en av riksdagen eventuellt beslutad ändring i kyrkolag. SU ansåg visserligen, att de av motionären uttryckta farhågorna icke saknade fog, men enligt utskottets mening borde det ankomma på K. M:t att tillse, att kyrkomötet inkallades vid sådan tidpunkt, att de i motionen befarade olägenheterna av ett uppskovsförfarande kunde undvikas.³²

Vissa frekvensförhållanden. Under 1800-talsdebatten hade man i allmänhet förutsatt, att uppskovsförfarandet skulle bli en undantagsföreteelse och företrädesvis komma i fråga, då det gällde omfattande och mera krävande förslag.³³ Denna uppfattning delades ännu av 1943 års kommitté, som även den utgick från att uppskovsrätten mera sparsamt skulle komma att användas.³⁴ Praxis har dock gestaltat sig på ett helt annat sätt, än man då förmodat. Det är ett stort antal ärenden, som varje riksdag blivit föremål för uppskov, genomsnittligt nästan ett 80-tal per vårsession. Orsaken härtill ligger naturligtvis främst däri, att institutet vid sin slutliga utformning av 1946 års kommitterade erhöi en ny struktur genom kombination med sessionsuppdelningen, varvid höstsessionerna väsentligen hänvisades till från våren uppskjutet arbetsmaterial.

²⁹ KU 1951, nr 29.

³⁰ KU 1954, nr 17.

³¹ BU 1953, nr 35.

³² SU 1948, nr 1, s. 29.

³³ »Historik», s. 367.

³⁴ Ib., s. 378.

Antalet uppskovsbeslut under åren 1949—1959

			Pr	Fm	Sm	Rv	S:a
Från	VS 1949	t. HS 1949	11	26	5	1	43
"	HS 1949	t. VS 1950	—	—	—	—	—
"	VS 1950	t. HS 1950	20	60	19	2	101
"	HS 1950	t. VS 1951	—	—	—	—	—
"	VS 1951	t. HS 1951	7	18	34	1	60
"	HS 1951	t. VS 1952	—	—	2	—	2
"	VS 1952	t. HS 1952	17	9	37	—	63
"	HS 1952	t. VS 1953	—	—	—	—	—
"	VS 1953	t. HS 1953	10	—	62	1	73
"	HS 1953	t. VS 1954	—	—	2	1	3
"	VS 1954	t. HS 1954	9	9	77	1	96
"	HS 1954	t. VS 1955	1	2	—	—	3
"	VS 1955	t. HS 1955	5	3	56	1	65
"	HS 1955	t. VS 1956	—	—	1	1	2
"	VS 1956	t. HS 1956	9	29	94	—	132
"	HS 1956	t. VS 1957	—	—	—	—	—
"	VS 1957	t. HS 1957	12	21	46	3	82
"	HS 1957	t. RD 1958 A	—	—	—	3	3
"	RD 1958 A	t. RD 1958 B	—	—	—	—	—
"	RD 1958 B	t. VS 1959	—	1	—	1	2
"	VS 1959	t. HS 1959	7	6	50	2	65
"	HS 1959	t. VS 1960	—	1	1	1	3
Summa			108	185	486	19	798

Anm. Pr = proposition. Fm = följdmotion till proposition eller till framställning från något riksdagens verk. Sm = självständig motion. Rv = framställning från något riksdagens verk.

Likalydande motioner ha här liksom annorstädes beräknats såsom en. Har endast del av proposition uppskjutits, har i statistiken sådan del angivits som hel proposition.

Man tänkte sig ursprungligen, att uppskoven särskilt skulle gälla invecklade och arbetskrävande propositioner, och så sent som 1949 påpekade Holmbäck i Första kammaren, att man i motiven till den nya uppskovsrätten anknutit diskussionen till uppskov med propositioner, fast naturligtvis också följdmotioner kunde avses. Däremot hade man icke diskuterat frågan att till en följande session eller riksdag uppskjuta självständiga motioner, d. v. s. sådana som väckts inom ordinarie motionstid vid riksdagens början. Detta fann också talaren helt naturligt, ty om man lade arbetssynpunkten till grund,

Från	Art	UU	KU	StU	BevU	BU	LU1	LU2	LU3	JU	ABU	SU	S:a
HS 1955	Sm	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
" "	Rv	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
VS 1956	Pr	—	—	2	1	—	2	0,5	2	1,5	—	—	9
" "	Fm	—	—	4	4	—	6	4	9	2	—	—	29
" "	Sm	—	1	48	12	4	—	18	5	6	—	—	94
" "	Rv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
HS 1956	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VS 1957	Pr	—	—	7	0,5	0,5	2	—	—	2	—	—	12
" "	Fm	—	—	19	—	—	2	—	—	—	—	—	21
" "	Sm	—	—	34	4	—	—	2	1	5	—	—	46
" "	Rv	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
HS 1957	Rv	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1958 A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1958 B	Fm	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
" "	Rv	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
VS 1959	Pr	—	1	2	2	1	—	—	—	1	—	—	7
" "	Fm	—	—	4	2	—	—	—	—	—	—	—	6
" "	Sm	—	—	33	6	1	—	5	3	2	—	—	50
" "	Rv	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
HS 1959	Fm	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
" "	Sm	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
" "	Rv	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Summa		—	24	381	62	34,5	52	75	88	74,5	—	7	798

Anm. Med ABU förstås vardera kammarens allmänna beredningsutskott 1949—1953 samt det för kamrarna gemensamma allmänna beredningsutskottet fr. o. m. 1954.

Har proposition delats mellan två utskott, har detta i statistiken angivits med 1/2 för varje utskott.

måste detta fall bli mycket sällsynt. Väckes en motion i januari månad, hade ju vederbörande utskott i det närmaste fem månader på sig för att överlägga om frågan, och riksdagen hade motsvarande tid för att fatta sitt beslut.³⁵ Med sitt yttrande avsåg emellertid inte Holmbäck att bestrida den rättsliga möjligheten av uppskov med självständiga motioner. Det gällde endast under debatten 1949 att om möjligt draga upp ändamålsenliga riktlinjer för en framtida

³⁵ FK 1949, nr 22, s. 65.

praxis inom grundlagens ram. I tillämpningen har man dock förfarit på ett annat sätt, än Holmbäck förutsåg.

En granskning av ovan anförda tabeller ger nämligen bl. a. vid handen, att antalet uppskjutna propositioner är jämförelsevis ringa, medan antalet uppskjutna självständiga motioner är påfallande stort. Se vi på förhållandena under vårsessionerna, finna vi, att under dessa 107 uppskovsbeslut³⁶ avsett propositioner, d. v. s. genomsnittligt 10 à 11 per session, medan under desamma ej mindre än 480 avsett angivna kategori av motioner, d. v. s. i medeltal nära 50. Statistiken antyder en viss tvekan 1949 rörande förfaringsättet, enär endast 5 motioner av detta slag då blevo föremål för uppskov. Men sedan dess har antalet oavbrutet stigit t. o. m. 1954, då 77 självständiga motioner uppskötos, och vårsessionen 1956 hade antalet sprungit upp till inemot 100. StU:s tillvägagångssätt illustrerar tydligast denna tendens, som tycks röja en viss benägenhet hos utskotten att av hänsyn för K. M:t i görligaste mån avverka propositionsmaterialet, medan motionerna få anstå. Arbetssynpunkten tillämpas m. a. o. gärna så, att man hellre uppskjuter ett flertal motioner än en arbetskrävande proposition, om icke särskilda skäl tala för motsatt förfarande.

Vad fördelningen av uppskjutna ärenden å utskotten beträffar, finna vi, att under perioden intet ärende uppskjutits från UU, vilket förhållande får tillskrivas detta utskotts synnerligen ringa arbetsbörda. Ej heller har något uppskov skett av ärenden tillhörande ABU — före 1954 respektive kamrars ABU. Detta får bl. a. ses i samband med att dessa senare liksom sina föregångare de tillfälliga utskotten voro ensidiga kammarutskott. I de under 1800-talet framställda förslagen räknade man överhuvud icke med att ärenden, tillhörande TU, skulle kunna bli föremål för uppskov. Som skäl härför anfördes, dels att den ordning, i vilken här avsedda frågor måste behandlas, kunde medföra, att fattandet av uppskovsbeslut stundom stötte på åtskilliga formella svårigheter, samt dels att dessa frågor i allmänhet voro av en ganska enkel beskaffenhet.³⁷ Med förstnämnda omständighet ha vi att räkna till 1954, men även sedan ett för båda kamrarna gemensamt ABU trätt i funktion detta år, har tidigare praxis upprätthållits. Arbetsmaterialets ganska måttliga mängd och ej alltför krävande art torde här ha varit av betydelse.

³⁶ Då här talas om uppskovsbeslut, erinras om att ett ärende stundom blivit föremål för två eller tre uppskov.

³⁷ »Historik», s. 369 f.

I övrigt se vi, att ärenden, hänvisade till SU, blott uppskjutits vid ett tillfälle (1950) och att frågor, hörande till KU, endast i ringa utsträckning förts över till annan session. StU däremot har det ojämförligt största antalet uppskovsärenden på sin lott, vilket bl. a. sammanhänger med detta utskotts stora arbetsbörda samt med den uppfattning, som slagit igenom, om innebörden av RO:s stadgande i § 58.³⁸

Initiativet i uppskovsfrågor. A. Under 1870- och 1880-talen utgick man nästan genomgående ifrån att initiativet i uppskovsfrågor skulle förbehållas enskild riksdagsman. Man ansåg emellertid ganska allmänt, att vissa nackdelar voro att befara med en dylik anordning. Man fruktade nämligen, att det enskilda initiativet lätt kunde missbrukas, att frågorna skulle bli undanskjutna i stället för uppskjutna³⁹ eller att en majoritet obehörigt kunde utnyttja sin ställning i partitaktiskt syfte till att uppskjuta ärenden, vilka icke tålde ett uppskov.⁴⁰ Denna inställning förklarar, att reformdiskussionen i ej ringa omfattning kom att syssla med problemet om garantier mot missbruk av den enskilda förslagsrätten.⁴¹

Endast mycket sällan denna tid skymtar tanken att lämna utskotten förslagsrätt på här berörda område,⁴² och då så var fallet, utgick man från att uppskovet endast skulle avse kammarbehandlingen. Mot de äldre förslagen kontrasterar starkt kommittéförslaget 1944, enligt vilket initiativrätten exklusivt förbehölls vederbörande utskott, samtidigt som det förutsatte, att även utskottsbehandlingen skulle falla under ett uppskovsbeslut.⁴³ Fullt så långt voro dock 1946 års sakkunniga icke beredda att gå. De intogo i viss mån en förmedlande hållning men räknade med utskottsinitiativet som det normala, då utskotten jämte talmanskonferensen ansågos ha de bästa förutsättningarna för att bedöma, om uppskov vore önskvärt.⁴⁴

Redan Hallén hade emellertid i särskilt yttrande till 1944 års kommittéförslag pekat på möjligheten av meningsmotsättningar mellan utskott och kamrar i uppskovsfråga och antytt, att de förra icke alltid kunde förutsättas visa förståelse för arbetsförhållandena i de senare. Det kunde nämligen, menade han, tänkas, att i riksdagen

³⁸ Se ovan s. 110.

³⁹ AK 1874, IV, s. 357 (A. Rundbäck).

⁴⁰ Ib., s. 354 (Berggren).

⁴¹ »Historik», s. 371.

⁴² Ib., s. 372.

⁴³ Ib., s. 378.

⁴⁴ SOU 1947: 79, s. 39.

en utbredd mening funnes, att vid en sen tidpunkt en senkommen proposition icke borde upptagas till prövning men att vederbörande utskott vore villigt att i vanlig ordning behandla den och därför underlät att framställa en begäran om uppskov. Tankegången var icke främmande för de sakkunniga 1946, vilka också följdriktigt förklarade, att kamrarna i dylik situation icke borde betagas möjligheten att besluta, att ärendes slutbehandling uppsköts.⁴⁵

Det är betecknande, att man vid utformningen av 1949 års bestämmelser icke ansåg det påkallat att närmare reglera det enskilda initiativet eller att som tidigare söka omgärda detsamma med garantier mot missbruk. Det heter endast i RO § 58 st. 4: »... kamrarna likväl obetaget att vid prövningen av utskottets utlåtande i ärendet besluta uppskov enligt vad i nästföregående stycke sägs». Ordalagen ge vid handen, att lagstiftaren tänkt sig, att uppskovsförslag av enskild riksdagsman väckes genom yrkande, först då utskottsutlåtande ligger å kammars bord, varvid alltså förutsättes, att ärendets beredning är verkställd. De torde emellertid ej få uppfattas så, som vore det förbjudet att motionsvägen framföra ett uppskovsförslag. Dyligt bör kunna ske genom följdmotion, vilken möjlighet också vid ett par tillfällen utnyttjats. Väcket förslaget genom motion, kan naturligtvis utskottsbehandlingen beröras av det eventuella uppskovet.

Det enskilda initiativet har, såsom förutsetts, spelat en mycket obetydlig roll. Såvitt förf. har sig bekant, har det endast anlitats i tre — eller snarare kanske blott i två — fall.

Under plena de sista dagarna av maj 1956 föreslog sålunda en talare i Första kammaren, att första lagutskottets utlåtande nr 34 måtte återremitteras samt kamrarna besluta att till höstsessionen uppskjuta behandlingen av i utlåtandet omförmälda proposition nr 142 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken jämte motionen II: 746 (Fröding). Som motiv anfördes, att sedan ärendet behandlats i utskottet, vissa upplysningar hade framkommit rörande en del mycket omfattande mål, som skulle bli föremål för behandling. De voro av den storleksordning, att det uppstått tvekan, huruvida den lösning för dylika mål, som var angiven i propositionen, kunde vara tillfredsställande. Underhandlingar hade förts mellan utskottet och justitiedepartementet i frågan.⁴⁶ I medkammaren fram-

⁴⁵ Ib.

⁴⁶ FK 1956, nr 22, s. 87 (Lindblom).

ställdes ett motsvarande yrkande.⁴⁷ I förslagen ha vi att se ett för-
täckt initiativ från utskottets sida. Detta antydes redan av den om-
ständigheten, att båda förslagsställarna voro ledamöter av LU1, men
det framhölls också direkt i andrakammardebatten av motionären
N.-G. Fröding, tillika suppleant i utskottet, vilken upplyste om att
uppskovsyrkandet gjorts efter överenskommelse mellan ledamöterna
av LU1 och efter »vänskapliga samråd» med departementet.⁴⁸

Under vårsessionen följande år uppsköt riksdagen på yrkande i
motion 1957 II: 559 (Vinge) och efter tillstyrkan av BU en fram-
ställning från delegerade för riksdagens verk med förslag till nytt
reglemente för riksdagsbiblioteket m. m. Slutligen uppsköt under
höstsessionen 1959 efter yrkande i motionerna I: 610 (Åman) samt
II: 723 (Munktell och Sehlstedt) och efter tillstyrkan av BU en fram-
ställning av fullmäktige i riksgäldskontoret angående avlöningsbe-
stämmelserna för hos riksdagen tillfälligt anställda tjänstemän m. m.

Här må också erinras om att talmanskonferensen vid ett tillfälle
genom direkt uppfordran till vederbörande utskott på ett anmärk-
ningsvärt sätt ingripit i uppskovsfrågornas handläggning⁴⁹ samt att
K. M:t i till propositioner fogade handlingar stundom antytt, att upp-
skov utan olägenhet kunde beslutas. Så var exempelvis fallet be-
träffande proposition 1949, nr 209, vilken enligt departementschefen
lämpligen kunde behandlas vid en riksdagens höstsession,⁵⁰ samt
beträffande proposition 1959, nr 154, som ansågs kunna behandlas
senare än under pågående vårsession.⁵¹

B. När skola förslag angående uppskov framställas? Grundlagen
anger icke för utskottens vidkommande någon frist från delfåendet
av remissen från kamrarna, ej heller fastställer den för uppskovs-
yrkanden i allmänhet någon spärr vid viss tidpunkt mot sessions
slut eller reglerar i övrigt förhållandet.

Det första under våren fattade beslutet om uppskov intar så till
vida en särställning, som det innebär, att höstsession skall hållas,
varvid vårsessionen icke får pågå längre än till och med den 31 maj.
KU har vid ett tillfälle antytt, att talmanskonferensen icke så tidigt,
som önskligt vore, kunnat taga ställning till det första uppskovs-
förslaget och därmed icke till frågan om en höstsession. KU hoppades

⁴⁷ AK 1956, nr 23, s. 72 (Skoglund i Umeå).

⁴⁸ Ib., s. 73.

⁴⁹ Se härom nedan s. 129 f.

⁵⁰ LU1 1949, nr 41.

⁵¹ KU 1959, nr 19.

emellertid, att det framgent skulle kunna ske »tidigare än hittills», enär utskotten då mera målmedvetet kunde planera sitt arbete och i första hand inrikta sig på behandlingen av de ärenden, som ovillkorligen borde avgöras av riksdagen under våren.⁵²

Mot ovanstående resonemang kan framhållas, att det första uppskovsbeslutet visserligen i allmänhet utgör den rättsliga grunden för en höstsession men att det är av mindre betydelse för riksdagens arbetsplanering. Långt viktigare i detta hänseende torde vara, att man i presidierna och i talmanskonferensen så tidigt som möjligt får klarhet om huruvida uppskovsyrkanden från utskotten äro att förvänta. Preveneras konferensen i god tid härom, får arbetsledningen i kamrar och utskott möjlighet att vidtaga erforderliga åtgärder, utan att förslag och beslut behöva avvaktas. I praxis torde man söka handla härefter.

De första uppskovsförslagen bruka av talmanskonferensen handläggas omkring månadskiftet april—maj, men som regel är konferensen tidigare aviserad om kommande yrkanden. Exempelvis kan nämnas, att det av utskottsrepresentanternas redogörelser för föreliggande arbetsuppgifter under sammanträde den 14 mars 1951 framgick, att samtliga ärenden icke kunde medhinnas under vårsessionen, även om denna utsträcktes till den 15 juni, och att det därför blev nödvändigt att uppskjuta behandlingen av vissa frågor till en höstsession. Protokollet av den 29 mars 1955 förmäler, att det under diskussionerna denna dag framgick, att ett flertal ärenden med största sannolikhet måste uppskjutas, och följande år beräknades det redan den 6 mars bliva nödvändigt att uppskjuta åtskilliga ärenden till hösten. Vid intet av dessa tillfällen förelågo direkta framställningar om uppskov.

Att exakt angiva, när talmanskonferensen först brukar få besked om huruvida uppskov måste tillgripas och höstsession inkallas, låter sig med protokollens hjälp dock icke göra, men man kan utgå ifrån att i samband med de ingående redogörelser för utskottens arbete, vilka då och då lämnas i konferensen, denna i allmänhet på ett ganska tidigt stadium får klarhet i frågan om höstsession.

RO anger, som ovan framhållits, icke någon frist för avlämnandet av uppskovsförslag. Det torde emellertid kunna sägas, att, därest utskott icke ställes inför övermäktiga hinder, det har skyldighet att avge förslag om uppskov i så god tid, att ärendet kan slutbehandlas,

⁵² KU 1954, nr 19, s. 12.

om kamrarna skulle avvisa utskottets framställning. De sakkunniga 1946 gävo uttryck åt en snarlik uppfattning. Uppskovsyrkande borde enligt dem göras skyndsammast möjligt. De voro dock icke beredda att hemställa, att förslag om uppskov skulle föreläggas kamrarna inom viss tid efter utskottsremissen. Man förutsåg nämligen, att fall kunde inträffa, då det var önskvärt att med hänsyn till senare framlagda propositioner uppskjuta behandlingen av sådana kungl. förslag, som avlämnats inom den stadgade tiden. Det framhölls emellertid såsom önskvärt, att uppskovsyrkande kunde framställas så tidigt, att möjlighet finnes att under sessionen behandla ifrågavarande ärende, därest kamrarna skulle motsätta sig utskottets hemställan. Under alla omständigheter måste det dock åligga utskott att anmäla de frågor det önskade uppskjuta i så god tid, att uppskovsbesluten under vårsessionen kunde fattas före feriernas början den 1 juni och under höstsessionen senast vid kamrarnas sista sammanträde. Ordinärt ansågs det vara möjligt för utskott att framlägga uppskovsförslag inom en vecka efter utskottsremissen.⁵³ I praktiken har dock detta i allmänhet icke iakttagits, då utskotten, där så kunnat ske, framställt sina uppskovsyrkanden i klump.

De sakkunniga räknade med att utskott stundom nödgades avge hemställan om uppskov så sent, att kamrarna berövades reellt inflytande på uppskovsfrågan. Det obligatoriska samrådet med talmanskonferensen ansågs dock vara ägnat att åtminstone till en del motverka olägenheten av att kamrarna i vissa fall faktiskt kunde betagas möjligheten att fatta ett mot utskotts uppskovsyrkande stridande beslut.⁵⁴

Man kan ifrågasätta, om inte vad de sakkunniga räknade med som undantag i stället blivit regel. Flera omständigheter peka i denna riktning. Till huvudparten av uppskovsyrkanden brukar talmanskonferensen taga ställning i mitten av maj, varför kamrarna först i slutet av månaden, under en ofta hektisk slutrush, fatta beslut, som under dylika betingelser merendels icke torde kunna bli annat än formella. Vanligtvis klubbas utskottens uppskovsmemorial utan debatt, och det har endast en gång t. o. m. 1959 inträffat, att riksdagen vägrat följa utskott och talmanskonferens.⁵⁵ Dessa representera genom sin förtrogenhet med hithörande frågor en tyngd, gentemot

⁵³ SOU 1947: 79, s. 39.

⁵⁴ Ib.

⁵⁵ Se ovan s. 112 f.

vilken kamrarna i och för sig måste förmodas ha svårt att göra sig gällande.

Handläggningen av uppskofsfrågor. Utskottet har att i uppskofsfråga inhämta yttrande av talmanskonferensen. Såväl i skrivelserna till denna som i memorialen till kamrarna bruka gjorda yrkanden förses med kortfattade motiveringar. Dessa äro stundom något fyligare till konferensen. Det kan också hända, att skrivelsen till denna upptar motivering men att sådan underlåtes i framställningen till kamrarna. Överhuvud är praxis på detta område av mycket skiftande karaktär, enär utskotten här följa egna sedvanor. Ibland förekommer en allmän motivering, följd av specialmotiveringar, då så erfordras.

Vid uppskovsinstitutets start 1949 lämnade samtliga utskott motiveringar såväl till talmanskonferensen som till kamrarna, ehuru naturligtvis ej i alla ärenden. Mängden av uppskofsfrågor skulle emellertid göra en omfattande redovisning synnerligen — i viss mån också onödigt — betungande för utskotten, och dessa ha därför i fortsättningen härvid förfarit mera legert. Som jämförelse må nämnas, att under vårsessionen 1955 endast JU anförde motiv till kamrarna, medan till talmanskonferensen sådana lämnades även av de tre lagutskotten. Motiveringar bruka dock fortfarande förekomma, då detta anses påkallat, varjämte i konferensen utskottens synpunkter alltid kunna framföras under överläggningarna.

StU, som relativt sett svarar för de flesta uppskovsförslagen, har sedan 1950 inskränkt sig till följande konstaterande: »Beträffande samtliga ifrågavarande ärenden gäller, att statsutskottet anser sig icke hinna behandla dem under vårsessionen».

Vad arten av framförda uppskovsanledningar beträffar, kan arbetssynpunkten sägas dominera. Det har härvid främst varit fråga om utskotts egna arbetsförhållanden. Ett större antal ärenden kunna vid en sen tidpunkt återstå att handlägga. Arbetsmaterialet kan vara av vidlyftig beskaffenhet och inrymma svårlösta problemkomplex. Talrika följdmotioner kunna komplicera beredningen och ge anledning till tidsutdräkt, viss mera omfattande utredning genom vederbörande myndighets försorg kan erfordras m. m. Men även omsorgen om att icke kamrarna belastas med alltför stort material under sina sista arbetsplena kommer då och då till uttryck i utskottsmemorialen.

Också andra skäl till uppskov kunna åberopas. Sålunda uppskjuts fråga ibland därför, att den äger nära samband med annat

ärendet, beträffande vilket utskottet föreslagit uppskov, eller med av annat utskott handlagt ärende, för vilket samma yrkats. Har en proposition delats mellan tvenne utskott och det ena begär uppskov, plägar även det andra vidtaga motsvarande åtgärd.

Bland andra uppskovsanledningar må nämnas hänsyn till motsedd proposition, i samband med vilken en motion anses böra behandlas, till resultatet av en pågående utredning eller till väntad författning. Det har även inträffat, att man genom uppskov velat avvakta RR:s beslut i ett ärende⁵⁶ eller ett avgörande av HD.⁵⁷ Ett par gånger har KU hänvisat till utredning, som utskottet självt i kraft av sin initiativrätt ämnade företaga,⁵⁸ och slutligen må tilläggas, att vid några tillfällen påtänkt studieresa anförts som grund för uppskovsförslag.⁵⁹

De synpunkter utskotten anlägga vid urvalet av uppskovsmaterialet ha antytts i det föregående. Ett par exempel må emellertid anföras, ägnade att ytterligare belysa de metoder, som tillämpas.

I skrivelse till talmanskonferensen 1952 framhöll LU3, att efter riksdagens påskuppehåll till utskottet överlämnats bl. a. propositionen nr 187 med förslag till strandlag. Detta lagförslag var av betydande omfattning men borde behandlas av riksdagen under vårsessionen. Med hänsyn härtill hade dock utskottet icke ansett sig kunna medhinna att med omsorg slutbehandla alla till detsamma hänvisade ärenden inom till buds stående tid. Därför begärdes uppskov bl. a. med propositionerna nr 188 och 202. Den förra med förslag till naturskyddslag tarvade en tidskrävande prövning. Den senare med förslag till ändringar i regeringsrättslagen anslöt sig till förslaget till naturskyddslag och kunde således, om handläggningen av nämnda förslag uppskötts, ej behandlas under vårsessionen. Bl. a. vissa fiskerättslagstiftningen berörande motioner ansågos också utan större olägenhet kunna uppskjutas.⁶⁰

Vårsessionen 1953 meddelade LU1 talmanskonferensen, att det i slutet av mars och under april tilldelats flera propositioner, av vilka ett par voro vidlyftiga och invecklade samt erfordrade behandling i sammansatt utskott. För att icke belasta kamrarna med alltför stort material under de sista arbetsplena hade utskottet undersökt möjlig-

⁵⁶ LU3 t. TK. Skriv., bilagd konferensens prot. d. 29/4 1952.

⁵⁷ LU3 t. TK. Skriv., bilagd konferensens prot. d. 10/5 1955.

⁵⁸ KU 1951, nr 27, 29.

⁵⁹ LU3 t. TK. Skriv., bilagda konferensens prot. d. 10/5 1955, 16/5 1957. LU3 1959, nr 21.

⁶⁰ Skriv., bilagd TK:s prot. d. 29/4 1952.

heterna att uppskjuta något eller några av dessa ärenden till höst-sessionen. Det hade emellertid visat sig, att uppskov inte kunde komma i fråga beträffande mera än ett av sagda ärenden, nämligen propositionen nr 142. Bland de frågor, som tidigare tilldelats utskottet, funnos dock tre, vilka syntes kunna utan olägenhet uppskjutas och vilka följaktligen föreslogos till uppskov.⁶¹

Enligt 1943 års utredning hade ju uppskovsmöjligheten bort begränsas till senkomna propositioner med anslutna följdmotioner.⁶² Gentemot detta hade, som förut framhållits, de sakkunniga 1946 hävdad, att det ibland kunde te sig angelägnare, att en för sent avgiven framställning behandlas än en dessförinnan avlåten av lägre angelägenhetsgrad.⁶³ Ovan redovisade typfall torde illustrera praxis i förevarande hänseende. Då det gäller lagförslag under våren, är det i synnerhet sådana, som avses skola träda i kraft först den 1 januari påföljande år eller vid senare tidpunkt, vilka framstå som mindre brådskande och därför ej sällan få anstå.

Enligt RO må uppskov beslutas med behandlingen av »proposition, framställning från något riksdagens verk eller motion . . .». Detta har i praktiken icke ansetts hindra, att uppskov ofta yrkats och beslutats blott med viss del av ett ärende. Å andra sidan brukar man gärna, då så är möjligt, föreslå uppskov med ett flertal samhörande frågor. Då sålunda LU2 i mem. 1956 nr 33 yrkade uppskov med bl. a. 18 självständiga motioner, voro dessa uppdelade i grupper: rörande den allmänna sjukförsäkringen, rörande kostnadsfria eller prisnedsatta läkemedel, rörande införande av en obligatorisk dödsfallsförsäkring samt rörande sociala förmåner till invalider.

Som anmärkningsvärt må nämnas, att JU under vårsessionen 1955 begärde uppskov med »den proposition angående utformningen av prissättningssystemet på jordbrukets område, som enligt vad utskottet erfarit torde komma att avlämnas under riksdagens vårsession».⁶⁴ Den väntade propositionen avgavs senare som nr 198. Samma förfarande upprepades under vårsessionen 1959. BevU anhöll då att, enär det kunde antagas, att en eller flera propositioner rörande godkännande av dubbelbeskattningsavtal komme att avlämnas, talmanskonferensen måtte förklara sig inte ha något att

⁶¹ LU1 1953, nr 40. Jmf. 1950, nr 28; 1951, nr 31.

⁶² Se ovan s. 111.

⁶³ Ib.

⁶⁴ JU 1955, nr 30.

erinra mot att behandlingen av dylikt ärende uppsköts till höst-sessionen.⁶⁵ Den väntade propositionen avlämnades som nr 160.

Som regel handläggas hithörande frågor i endräktens tecken, men vid tre tillfällen ha reservationer fogats till utskottens uppskovs-memorial. Detta skedde första gången under vårsessionen 1952, då sju ledamöter av BevU reserverade sig mot utskottets mem. nr 56 angående uppskov med de likalydande motionerna I: 103 (I. Nilzon m. fl.) och II: 139 (Svensson i Stenkyrka m. fl.) rörande restitution av skatt å bensin, som förbrukades för i jordbruket använda traktorer. I reservationen berördes en med hänsyn till uppskovsinstitutets funktion icke oviktig principfråga. Det påpekades nämligen, att syftet med motionerna — att för det innevarande året undanröja vissa olägenheter för jordbruket — icke skulle kunna uppnås genom ett beslut under höstsessionen. Hur härmed förhöll sig, skall här icke utredas, men det är uppenbart, att ett förslag kan vara av sådan natur, att dess syfte förfelas genom ett uppskovsbeslut, vilket under vissa omständigheter kan ha samma effekt som ett avslag. Detta belyses av ett fall från vårsessionen 1956. StU hade då i sitt mem. nr 158 bl. a. föreslagit uppskov med behandlingen av motionen II: 463 (Nihlfors m. fl.) om provisoriskt rörligt tillägg å tjänstelivränta m. m. I motionen begärdes utredning med förslag i ämnet till 1957 års riksdag. Det påpekades emellertid i kammaren, att genom ett uppskov motionen de facto kunde anses såsom avslagen, ehuru den ej prövats av utskott, eftersom en behandling vid höstsessionen givetvis inte kunde resultera i någon begäran om förslag till följande års riksdag efter utredning.⁶⁶ Kamrarna biföllo dock utskottets hemställan.

Reservationer till utskottens uppskovsyrkanden ha avlämnats vid ytterligare två tillfällen. Till StU:s mem. 1955, nr 145, hade två ledamöter fogat en blank reservation, vilken hänförde sig till memorialets p. 12, som rörde motionerna I: 241 (Ewerlöf m. fl.) och II: 375 (Hjalmarson m. fl.) om åtgärder för begränsande av statsverksamheten m. m. Slutligen åtföljdes KU:s mem. 1959, nr 19, av tvenne särskilda yttranden, rörande föreslaget uppskov med en skrivelse från fullmäktige i riksgäldskontoret jämte förslag, avseende pensionsreglering åt riksdagsmännen och deras efterlevande.

⁶⁵ BevU:s skriv. bilagd TK:s prot. d. 12/5 1959.

⁶⁶ AK 1956, nr 24, s. 159 (Nihlfors).

Talmanskonferensen tar under våren ställning till utskottens uppskovsförslag under sina sista sammanträden. I mindre antal behandlas de i början av maj eller redan i slutet av april. Huvudparten brukar avverkas i mitten av maj och eventuella sporadiska yrkanden vid en senare sammankomst. Nedan anges data för de sammanträden, till vilka flertalet hemställanden ingått.

1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958 A	1959
14/5	11/5	17/5	19/5	12/5	18/5	10/5	27/4, 18/5	9/5	—	12/5

I intet fall har utskotts uppskovsyrkande avstyrkts av talmanskonferensen, men väl har det en gång inträffat, att konferensen tagit initiativ till vissa frågors uppskjutande.⁶⁷ Detta hände under sammanträde den 11 maj 1950. Den hade då att taga ställning till ett stort antal uppskovsförslag, vilka alla tillstyrktes. Härutöver anfördes emellertid, att med hänsyn till arten och omfattningen av de ärenden, som måste slutbehandlas under den återstående delen av vårsessionen, konferensen fann sig föranlåten att rikta en »vädjan» till vederbörande utskott att taga under övervägande att till höstsessionen även uppskjuta behandlingen av följande propositioner jämte de ärenden, som ansågos böra behandlas i samband med dessa:

- nr 59, med förslag till lag om gräns mot allmänt vattenområde m. m. (LU3),
- nr 60, med förslag till lag om rätt till fiske m. m. (LU3),
- nr 197, angående godkännande av allmänna riktlinjer för en tvångsclearing med Tyskland (LU1),
- nr 223, med förslag till lag om tillfälligt byggnadsförbud inom vissa strandområden (LU3) samt
- nr 243, angående ordnande av bangårdsförhållandena i Hälsingborg (StU).

Talmanskonferensens vädjan fick ett skiftande mottagande. Den hörsammades av LU3 men föranledde ingen åtgärd av LU1 eller av StU. I båda dessa senare upptogs dock konferensens anmodan i yrkande av enskild ledamot, i det förstnämnda, rörande proposition nr 197, av Håstad och i det senare, rörande proposition nr 243, vid två tillfällen av R. Lundqvist. I samtliga fall blevo dock yrkandena avslagna.⁶⁸ Detta torde vara de enda exempel, som föreligga, på

⁶⁷ Nedan anförda fall är det enda i sitt slag, som direkt framgår av TK:s protokoll.

⁶⁸ LU1, prot. d. 12/5 1950; StU:s allm. prot. d. 16/5, 23/5 1950.

öppen meningsmotsättning mellan talmanskonferens och utskott i en uppskovsfråga. Anledningen till utskottens avvisande hållning får sökas däri, att beredningen av ifrågavarande ärenden nått synnerligen långt, då uppskovsfrågan blev aktuell.⁶⁹ Konferensens åtgärd hade emellertid föranletts av önskan att underlätta kamrarnas — icke utskottens — arbete mot vårsessionens slut.⁷⁰

LU3 däremot efterkom talmanskonferensens uppmaning och föreslog t. o. m. uppskov beträffande proposition nr 184, vilken ägde nära samband med ovannämnda nr 59.

Den kritik mot det tillämpade förfarandet, som framfördes i Första kammaren, riktade sig i själva verket inte bara mot talmanskonferensen utan — ehuru indirekt — även mot utskotten. Vad den förra angår, vände man sig emellertid främst icke mot dess initiativ såsom sådant utan emot att den icke i tid ingripit reglerande i riksdagens arbete. En talare framhöll, att först när det såg ut att bli en katastrof under de sista veckorna av vårsessionen ingrep den och tog initiativ till att bl. a. behandlingen av strandlagen uppsköts. Men det föreföll honom som om konferensen på ett mycket tidigare stadium, med ledning av regeringens vid början av riksdagen lämnade meddelande om antalet tillämnade propositioner, skulle ha kunnat fatta vissa avgörande beslut med hänsyn till kamrarnas arbete.⁷¹ I detta låg tydligen en udd också mot utskotten, som underlåtit att taga erforderlig hänsyn till det pressande arbetet i kamrarna.

Olägenheterna av talmanskonferensens sena ingripande påpekades också av Holmbäck, som upplyste, att den nya fiskelagen redan slutbehandlats av utskottet, när konferensen gjorde sin vädjan, och att trycklov då skulle ha getts på utskottets betänkande. Ett uppskov till hösten med framläggandet av detta medförde ju, att ny motions-tid började löpa, och om nya motioner komme att väckas, måste frågan om fiskelagen behandlas inom utskottet på nytt i de delar motionerna avsågo. Han meddelade även, att då talmanskonferensens vädjan kom, den s. k. strandlagen varit föremål för en ingående föredragning och utförliga debatter, vilka i det närmaste avslutats. Också här kunde ett uppskov till hösten nödvändiggöra en förnyad behand-

⁶⁹ D. 4/5 tog behandlingen av prop. nr 197 sin början i LU1. Slutbehandlingen ägde rum d. 16/5. Prop. nr 243 handlades i StU:s fjärde avdelning. Dess förslag till utlåtande bordlades dock först vid utskottets plenarsammanträde d. 19/5.

⁷⁰ FK 1950, nr 22, s. 4 (Holmbäck).

⁷¹ Ib., s. 8 (Åkerberg).

ling av ärendet.⁷² Å annat håll sattes t. o. m. grundlagsenligheten av de tillämnade uppskoven i fråga, och en talare undrade, om det verkligen, när man fattade beslutet om de nya arbetsformerna, var förutsett, att uttrycket »till höstsessionen uppskjuta ett ärende» skulle kunna tolkas på det sättet, att utskottsbehandlingen av ett ärende förlades till en session och kammarbehandlingen till en annan. Han betvivlade, att »någon av oss enkla kammarledamöter» hade tänkt, att de nya grunderna för riksdagens arbete skulle tillämpas på sådant sätt, som man nu avsåg att göra.⁷³

Några synpunkter på uppskovsreglernas tillämpning. Rikta vi uppmärksamheten mot höstsessionerna, kan konstateras, att uppskovsinstitutet icke under dessa behövt anlitas som skydd mot överbelastning till följd av ett alltför ymnigt propositionsavlämnande från K. M:ts sida. Redan det ringa antalet från höstsession uppskjutna ärenden antyder detta, och nedan anförda tabell över bl. a. antalet under hösten avlämnade kungl. propositioner och skrivelser pekar i samma riktning.

Men — ha höstsessionerna icke tyngts av någon alltför stor arbetsbörda, inställer sig frågan, om de genom den regulator uppskovsinstitutet skall vara tillförsäkrats en skälig eller tillräcklig arbetsvolym. De prognoser beträffande den framtida utvecklingen i detta hänseende, som 1948—1949 ställdes i kamrarna, voro varandra mycket motsägande. Å ett håll yppades en optimistisk tro, att utskotten tack vare det nya institutet på bästa sätt skulle reglera arbetsförhållandena under hösten och själva förse sig med tillräckligt material. Därmed borde, menade man, den olägenheten vara undanröjd, att endast något eller några av utskotten då skulle vara försedda med arbete, under det att majoriteten av riksdagens ledamöter skulle gå omkring ganska arbetslös.⁷⁴ Å annat håll åter ansågs det fullkomligt uppenbart, att det måste bli en snedbelastning av arbetet under höstsessionerna — i fortsättningen som ditiills. Detta betraktades som ofrånkomligt, för så vitt man inte avsåg att bereda StU och överhuvud taget de budgetberedande utskotten full sysselsättning genom att bryta ut en mängd frågor av ekonomisk eller budgetär karaktär och låta riksdagen behandla dem under

⁷² Ib., s. 4.

⁷³ Ib., s. 11 (Sten).

⁷⁴ AK 1948, nr 30, s. 21 (Nilsson i Kristinehamn).

hösten.⁷⁵ Det fastslogs, att de framtida höstriksdagarna skulle bli lika irrationella, som höstriksdagarna förut varit. Vissa utskott komme att ha arbetsuppgifter, andra inte. En stor del av riksdagens ledamöter skulle bli mer eller mindre arbetslös, men samtidigt skulle dock alla vara bundna av riksdagsarbetet.⁷⁶

Hur förhållandena kommit att gestalta sig, belyses i någon mån av nedanstående sammanställningar. Den första avser den betydande del av arbetsmaterialet, vilken utgöres av kungl. propositioner och skrivelser.

	Kol. 1	Kol. 2	Kol. 3	Kol. 4	
HS 1949	11	5	—	16	(203)
" 1950	20	15	—	35	(226)
" 1951	7	20	—	27	(204)
" 1952	17	15	—	32	(221)
" 1953	10	9	—	19	(222)
" 1954	9	10	1	18	(207)
" 1955	5	18	—	23	(195)
" 1956	9	20	—	29	(172)
" 1957	12	15	—	27	(167)
" 1959	7	26	—	33	(153)

Anm. Kol. 1 anger antalet till HS uppskjutna, kol. 2 antalet under HS avlämnade, kol. 3 antalet från HS uppskjutna samt kol. 4 antalet under HS behandlade propositioner och skrivelser. Siffrorna inom parentes ange antalet under VS behandlade propositioner och skrivelser.

Följande tablå ger en bild av de ständiga utskottens arbetsbörda under höstsessionerna 1949—1957 samt 1959, sådan den avspeglas i antalet avlämnade betänkanden.⁷⁷

Det statistiska materialet belyser en sedan länge gjord erfarenhet, nämligen att utskottssysselsättningen under höstsessionerna varit synnerligen ojämn.⁷⁸ Medan sålunda StU i medeltal avlätit omkring 40 betänkanden per höstsession, har ABU icke lämnat något. Men också andra utskott ha stundom varit helt i avsaknad av remissmaterial, vilket inträffat vid sju tillfällen, särskilt under de första

⁷⁵ Ib., s. 17 (Håstad).

⁷⁶ AK 1949, nr 11, s. 112 (densamme).

⁷⁷ Båda de lämnade sammanställningarna ha givetvis sin begränsning, bl. a. däri att de intet utsäga om hur tidskrävande ärendena varit.

⁷⁸ Gustafson i Göteborg t. TK d. 16/10 1952. Skriv. bilagd TK:s prot. d. 28/10; AK 1953, nr 21, s. 26 (Fast); KU 1954, nr 19, s. 20.

År	UU	KU	StU	BevU	BU	LU1	LU2	LU3	JU	ABU
1949	—	—	7	4	4	6	2	—	1	
1950	2	—	39	7	9	2	2	8	9	
1951	1	2	29	7	8	3	1	—	8	
1952	1	—	41	3	3	2	1	5	10	
1953	2	3	44	5	5	4	5	5	5	
1954	2	4	44	4	11	3	9	4	9	—
1955	2	1	36	6	5	3	4	6	13	—
1956	1	1	68	10	6	3	20	3	11	—
1957	2	—	44	6	3	2	3	2	7	—
1959	3	6	55	16	6	2	9	6	5	—

åren. Härtill kommer, att utskott ej sällan endast haft ett fåtal, ibland föga arbetskrävande, frågor att handlägga. Bortse vi från UU, som icke brukar tyngas av någon större arbetsbörda, gäller detta i synnerhet JU 1949, LU1 1950, LU2 1952, LU1 1954, BU 1955, LU1 1959 och JU samma år. Samtliga nämnda utskott hade endast ett obetydligt antal ärenden att behandla, och dessa voro av sådan beskaffenhet, att de icke torde ha vållat mycket besvär. Ännu HS 1957 saknade KU helt remissmaterial, men härvid må anmärkas, att detta utskott under höstarna ej sällan sysslar med utredningar, vilka utgöra grunden för dess egna initiativ.

Men man kan icke bara konstatera, att uppskovsinstitutet icke tagits i bruk så, att det tillförsäkrat utskotten en jämn sysselsättning under höstarna. Av ovanstående framgår också, att det icke be- gagnats i den utsträckning, att höstsessionernas kapacitet blivit någorlunda utnyttjad. Detta framhölls av en talare i Andra kammaren 1953, vilken hävdade, att de flesta utskotten under höstarna mala »tomning» och att arbetskraften då icke kommer till full användning.⁷⁹ KU följande år anförde liknande synpunkter.⁸⁰ Detta förhållande kan måhända vara av en viss fördel för riksdagens enskilda ledamöter, men det torde få betecknas såsom en brist, om det visar sig, att riksdagen under maj pressats över hövan.

Men har man kanske med uppskovsinstitutets hjälp lyckats att undgå det forcerade tempot i slutet av vårsessionerna? En märklig debatt i Andra kammaren den 20 maj 1953 ger oss besked om hur det detta år förhöll sig. Av denna anledning torde den förtjäna att närmare uppmärksammas.

⁷⁹ AK 1953, nr 21, s. 26 (Fast).

⁸⁰ KU 1954, nr 19, s. 20.

Det var vid handläggningen av KU:s uppskovsmem. nr 21, som kammaren tog upp en stor principdebatt om riksdagens arbetsförhållanden. Ohlin konstaterade härunder, att riksdagens arbete under de sista två månaderna bedrivits under fullständigt orimliga förhållanden. Detta berodde emellertid icke på något fel i arbetsformerna utan på att regeringen i stor utsträckning ställt arbetsmaterial till förfogande först under slutet av sessionen »men då i en sådan omfattning att — även om riksdagen hade varit världens mest rationellt arbetande institution — det inte skulle ha varit möjligt att förhindra, att arbetet bedrivits under otillfredsställande förhållanden». Han erinrade om att man under föga mera än en vecka haft och hade att behandla i kamrarna — förutom en lång rad av i och för sig viktiga frågor — följande, som finge anses vara av mycket betydande storleksordning: statsregleringen, jordbruksregleringen, lagen om konkurrensbegränsning, frågan om försöksverksamheten i den nya skolan, frågan om en radikal omläggning av fastighetsbeskattningen, bostadspolitiken med allt vad denna innebär, lagstiftning om zonexpropriation, prisregleringslagen samt frågan om dyrortsgrupperingen. Härtill kom, att man också hade att räkna med en del interpellationsdebatter. Ansvaret för de oeffterättliga arbetsförhållandena lade talaren på regeringen men uttryckte, »så allvarligt jag kan», den förhoppningen, att regeringen måtte tillse, att en sådan ordning för avlämnande av propositioner, vilken förekommit under året, icke vidare måtte tillämpas.⁸¹

Ohlins yttrande följdes av massinstämmanden, och skarpa angrepp riktades från flera håll mot regeringen för dess underlåtenhet att inom rimlig tid förelägga riksdagen sina propositioner. Man pekade på vådorna av detta icke bara för utskottens vidkommande utan också för de enskilda riksdagsmännen, som under rådande förhållanden icke fingo tid att sätta sig in i förekommande frågor.⁸² Sitt intryck av överläggningen angav Ohlin med orden: »Här råder en enighet och ett allvar i reaktionen inför detta problem, som i varje fall inte jag varit med om sedan jag kom in i riksdagen».⁸³

Kritiken bemöttes av statsministern, som meddelade, att omedelbart efter propositionstidens utgång konsulterna slagit larm. De hade påpekat en stark försening av propositionsavlämnandet och önskade diskutera, på vilka sätt man skulle kunna komma till rätta med

⁸¹ AK 1953, nr 21, s. 23 f.

⁸² Ib., s. 32 (Hjalmarson).

⁸³ Ib., s. 37.

förhållandena. Statsministern lovade nu att på grundval av konsulternas initiativ och den förda riksdagsdebatten försöka se till, att det ett annat år blev en bättre ordning.⁸⁴

En stark arbetspress mot vårsessionens slut synes emellertid ha präglat även de närmast föregående riksdagarna, och KU 1954 talade om en sådan forcering under maj månad, »som varit vanlig under de senaste åren».⁸⁵ Den återgivna debatten vittnar också om att ännu 1953, då uppskovsinstitutet var i funktion under sitt femte år, man med dess hjälp icke lyckats förhindra, vad som nära nog kan betecknas som en katastrofsituation. Som en förklaring till det då inträdda läget hade en talare hänvisat till departementschefernas alltför starka ambition,⁸⁶ men man kan inte helt frigöra sig från tanken, att ej heller utskotten alltid stått främmande för en sådan. Man erinrar sig, att 1946 års kommitterade i uppskovsrätten sågo »ett nödvändigt maktmedel i riksdagens hand för att förmå regeringen att respektera de stadgade propositionstiderna och därmed även för att garantera en jämn fördelning av arbetsbelastningen under riksdagen».⁸⁷ Situationen mot vårsessionens slut 1953 var tydligen sådan, att ett tillgripande av detta maktmedel på vederbörande utskotts initiativ hade framstått som naturligt. Statistiken tyder emellertid knappast på någon ökning av antalet uppskjutna frågor detta år — endast 10 propositioner blevo föremål för uppskov mot det dubbla antalet 1950 och 17 år 1952 — och under uppgörelsen med regeringen i Andra kammaren synes ingen ha tänkt på att riksdagen dock själv förfogade över vissa möjligheter att komma till rätta med situationer som den förevarande.

Från regeringens sida tycks man denna gång ha tagit krafttag för att förebygga en upprepning av det skedda. Vid talmanskonferensens sammanträde den 18 november 1953 redogjorde byråchefen G. Lindencrona i statsministerns närvaro bl. a. för vissa riktlinjer, som inom statsrådsberedningen uppdragits beträffande propositionsarbetets framtida ordnande inom statsdepartementen i syfte att, genom propositionernas avlämnande på ett så tidigt stadium som möjligt, underlätta riksdagsarbetets rationella bedrivande. Statsministern underströk dock, att det här gällde ett experiment, varför han avrådde från publicering av de meddelade riktlinjerna.

⁸⁴ Ib., s. 27 f.

⁸⁵ KU 1954, nr 19, s. 6.

⁸⁶ AK 1953, nr 21, s. 28 (Olsson i Gävle).

⁸⁷ Se ovan s. 108.

En ny ordning, i huvudsak innebärande ett något tidigare samt jämnare framläggande av propositionsmaterialet, började att tillämpas under våren 1954, och till talmanskonferensens sammanträde den 27 april kunde StÜ inberätta, att det kunnat planera och bedriva sitt arbete betydligt bättre än under föregående år, »överbudet taget bättre än något år efter omorganisationen av riksdagens arbetsformer». Även KU konstaterade senare under året, att den företagna omläggningen av propositionsarbetet lett till en påtaglig förbättring.⁸⁸

Man hade sålunda valt att gå till roten av det onda, och genom av regeringen vidtagna anstalter besparades riksdagen drastiska åtgärder i form av ett extremt utnyttjande av uppskovsinstitutet såsom ett vapen mot K. M:t. Hur institutet i fortsättningen — efter 1954 — verkat, låter sig icke fastställa utan en ingående undersökning av arbetsförhållandena under vårsessionerna, men detta problem kan icke rullas upp inom ramen för denna framställning. Kanske får förf. möjlighet att vid ett senare tillfälle taga upp det samma till behandling.

⁸⁸ KU 1954, nr 19, s. 6.

TOLAGSFORSKNING PÅ 1880- OCH 1920-TALET

Av fil. lic. SUNE ÅKERMAN, Uppsala

I. Uppfattningen av den beskattningsform, som av Kristinas förmyndare infördes förmodligen 1635 med beteckningen tolag och till effekten innebärande ett tillägg på tullen, har ända till dags dato haft praktisk politisk betydelse. Verkliga eller planerade förändringar i tolagsavgifterna, som betalades på import- och exportvaror och alltså endast hade betydelse för stapelstäderna, har i olika sammanhang blåst liv i de gamla motsättningarna mellan städerna och landsbygden: Tolagen innebar en indirekt beskattning också av befolkningen utanför stapelstäderna, vilket medförde att landsbygd och uppstäder i viss utsträckning bidrog till täckandet av stapelstädernas enskilda utgifter.

Försök till förändringar av tolagsbeskattningen strandade länge på städernas hävdande av att tolagen hade privilegienatur och alltså inte kunde rubbas utan borgarståndets medgivande. Inte heller sedan en reglering så småningom kommit till stånd 1857, varvid bestämdes att en tolagsersättning skulle utgå till stapelstäderna av tullmedel, slumrade debatten om tolagens ursprung in. Ersättningen kvarstod nämligen för kritikerna som en anomali, vars rättsliga ursprung kunde ifrågasättas.

Vid främst två tillfällen har frågan om tolagens ursprungliga innebörd behandlats med vetenskaplig apparat och vetenskapliga ambitioner. I samband med Skatteregleringskommitténs (SRK) arbete (1882) presenterade J. V. Kjellberg en »Undersökning angående tolagen» där speciell uppmärksamhet ägnas det ekonomiska läget vid införandet av den nya avgiften på handeln.¹ SRK var kritisk mot tolagen och föreslog dess avskaffande. Samma tendens visar Kjellberg, som efter utförlig dokumentation kommer fram till, att tolagen närmast kan betecknas som ett statsbidrag.

¹ I J. V. Kjellberg, »Om tolagen» (1883).

När förhållandet mellan staten och städernas administration blev aktuellt i början av 1920-talet, kom tolagen återigen i blickpunkten såsom varande en av de viktigaste ekonomiska förutsättningarna för många städers självstyre.² I en tidskriftsartikel lanserade Nils Herlitz 1922 en ny teori om tolagsinstitutets uppkomst, byggande i första hand på 1600-talets idébakgrund.³ Där framhålles att den gamla tolagsavgiften måste betraktas som en transformering av ett ännu äldre rättsanspråk från de bofasta borgarnas sida. Slutsatsen blir att vi har att göra med ett privilegium. Halvar G. F. Sundberg anslöt sig till denna mening i sin gradualavhandling »Den svenska stapelstadsrätten» 1927 och utvecklade den ytterligare på några punkter.⁴ Om Kjellberg inte kan helt fritas från påverkan av SRK:s allmänna tendens, har Herlitz-Sundberg svårt att alltid dölja en viss förkärlek för stadsstyrelsernas självständighet vis-à-vis staten.

Här skall göras ett försök att på grundval av de synpunkter och det material de olika författarna åberopat söka bedöma i vilken utsträckning de två stridande lägren fört frågan fram mot en eventuell lösning. Först en presentation av de olika uppfattningarna.

II. Kjellberg skizzerar det prekära ekonomiska läge landet befann sig i vid mitten av 1630-talet och betonar Axel Oxenstiernas sammanknytande av en reform av tullväsendet och ett upphjälpande av städernas betryckta ställning.⁵ På kanslerns rekommendation vände sig regeringen i tullfrågan till en holländsk expert Arent Spiring. Under förhandlingarna med denne sköts tullregleringen på framtiden, men samtidigt kom också en ny uppbördsform, en tolag, in i bilden. I regeringens brev till Axel Oxenstierna den 16 febr. 1635 där detta omnämns heter det: »Vi hava ock nu överlagt med Spiring, på vad sätt tullarna här uti riket billigast skulle vara att sätta, och förment till att undvika underslev, som eljest uppå allehanda sätt ibland köpmännerna praktiserat varder, att relaxera vad de främmande mera än inländska uppå tullen giva, och i den staden (= i stället) lägga en liten tolage till en procento av ingående och en halv procento av de utgående varor».⁶ För förståelsen av detta bör nämnas att de svenska köpmännen gynnades med lägre tull än de utländska (de senare betalade dubbelt så hög in-tull och erlade

² T. Nothin, »Städernas skyldigheter till staten» (1922), s. 114 ff.

³ N. Herlitz, »Tolag och tullhusbyggnad», StatsvT 1922, s. 385 ff.

⁴ H. G. F. Sundberg, »Den svenska stapelstadsrätten» (1927), s. 130 f.

⁵ Kjellberg, a. a., s. 14 ff.

⁶ HSH 34: 38 f.

en fjärdedel mer i ut-tull).⁷ Situationen lockade givetvis till underslev och bulvansystem. När kronan nu planerade en utjämning mellan olika nationaliteter av köpmän skulle alltså det inkomstbortfall, som blev följden av den sänkta utlänningsstullen, kompenseras genom ett tulltillägg. Kjellberg är benägen att anta att tolagen såsom en statlig uppbörd kom till stånd under våren 1635. När tolagen emellertid dyker upp på nytt är det som en stadsinkomst förlänad Stockholm genom ett provisionalprivilegium 7 september 1635. Detta kopplar Kjellberg samman med Axel Oxenstiernas planer i det bekanta Frankfurtememorialet 1633, där det framhålls att ett planerat stärkande av städernas finansiella underlag borde börja med Stockholm. En av vägarna till en förbättring var en byråkratisering av magistraten, vars ledamöter försummade ämbetsgöromålen eftersom de samtidigt idkade borgerlig näring, som tog deras tid och krafter i anspråk. Genom tolagen kunde nu denna förbättring komma till stånd.

Efter påtryckningar från Axel Oxenstierna kom 1636 frågan om städernas upphjälpande och då främst Stockholms än mer i blickpunkten. Resultatet blev att huvudstaden den 11 mars samma år erhöll nya privilegier, där det bl. a. preciseras vilka medel staden skulle disponera till »uppkomst, byggnad, förkovring» o. s. v. Här återfinnes också tolagen.

Privilegierna reglerade förhållandena inom Stockholm, men också stadens ställning utåt borde stärkas, inte minst mot Norrlandsstäderna. Efter en del motsättningar kunde också hela komplexet föras i hamn, sedan Oxenstierna hemkommit och de betänkligheter, som fanns inom rådet mot denna premiering av huvudstaden, övervunnits. Följden blev en ny seglationsordning 20/11 1636 med upphävandet av den norrländska seglationen. I december sammanfattades i ett rådslag de idéer, som Oxenstierna sedan 1633 fört fram, till en programförklaring, där tullinkomsternas beroende av handelns upphjälpande ånyo understryks och i samband därmed det önskvärda i att bispringa stapelstäderna.

Utifrån denna grundsats ser Kjellberg förbättrandet av Stockholms privilegier med bl. a. den nya tolagsinkomsten. Här ligger förklaringen till »att även övriga städer kunnat i det följande erhålla förmånen att uppbära tolag och rättigheten att använda densamma för sina kommunala behov, utan att staten uppställde några

⁷ Sundberg a. a., s. 130.

direkta fordringar på städerna, eller dessa från staten övertog några mot förmånen svarande skyldigheter».⁸

För Kjellberg framstår tolagen närmast som ett statsanslag även om han rekommenderar varsamhet i dragandet av slutsatser. Han förmodar, att förmyndarna delat den åsikt, som framfördes på riddarhuset, att alla samhällsklasser berördes av avgiften och följaktligen staten som helhet. Samtidigt anser han emellertid, att borgerskapet betraktade tolagen som en pålaga, vilken tyngde utslutande den stad, som uppbar den.

Då Herlitz tog upp tolagsinstitutets proveniens till ny prövning, anspelade han på SRK:s mening, att man borde avlyfta de »sekelgamla orättvisor», som tryckte landsbygden. Inte utan samband med detta påtalade han de risker som fanns för att inte tillräckligt konsekvent anlägga ett historiskt betraktelsesätt på en fråga av denna typ. Han koncentrerade sin kritik mot Kjellberg till en punkt. I Spirings uppslag, som regeringen tog fasta på, framstår tolagen som ett slags ersättning för den differens som förut bestått mellan utländska och inländska köpmän. Uttrycket »relaxera vad de främmande mera än de inländska» etc. kan uppfattas annorlunda än Kjellberg gjort. Denne hade ju tänkt sig saken så, att det som utlänningarna tidigare betalade mera i tull skulle av kronan »i den staden» uppbäras i form av en särskild tilläggsavgift till tullen. Tolagen måste alltså ursprungligen ha varit eller tänkts som en kronans uppbördstitel. Mot detta kan invändas, att det för regeringen hade varit bekvämare att helt enkelt höja tullsatserna. Det blir heller inte lätt att bevisa, att tolagen någonsin varit en statsinkomst.

En tolkning, som skulle ta hänsyn till tidens betraktelsesätt, vore att se utjämnningen mellan inhemska och utländska köpmän som en försämring av de förras ställning, vilken genom tolagen kompenseras. Bakom detta skulle föreställningen om de bofasta borgarnas tullfrihet ligga. Denna omformades alltså till tolagsprivilegiet. Tolagen innebar härigenom en från början åt staden ämnad inkomst. Kontentan blir »att det ej var kronan, som skaffade sig en ersättning för vad utlänningarna betalade mindre i tull, utan staden (borgerskapet), som fick ersättning för vad borgerskapet (staden) fick betala mera».⁹ Herlitz anför som en parallell ett tidigare stort avsteg från principen om de bofastas tullfrihet tullordningen (TO) 1600. Den försämring för de inhemska köpmännen, som då skedde,

⁸ Kjellberg a. a., s. 25 f.

⁹ Herlitz a. a., s. 391.

förknippades med ett vederlag, som slående erinrar om tolagen: av tullen skulle 1/3 tillfalla städerna och förvaltas av magistraten.

Sundberg ansluter sig dikt till Herlitz' tolkning. Han framhåller utöver denne, att några minskade tullinkomster för kronan knappast skulle uppstå, då de nya högre tullsatserna i TO 1637 bestämdes efter skeppets i stället för varuägarens nationalitet och vid denna tid största delen av tonnaget var utländskt. Till stöd för att tolagen från början var en stadsinkomst anförs, att Peter Spiring (en bror till den nämnde Arent) vid en överläggning nämner, att »i Königsberg tager magistraten av godset tolage» och att detsamma tycks ha gällt Stettin och Köpenhamn. Med detta kan sammanställas att Sundberg betecknar tolagen vid dess tillblivelse som en skatt på borgerskapet till magistraten, åsyftande att denna, som svarade för förvaltningsuppgifternas fyllande, skulle bli i stånd till detta och kunna erhålla den av K. Maj:t fastställda avlöningen.¹⁰

III. Det är av vikt att några fakta i händelseförloppet, som det framstår hos Kjellberg och Herlitz-Sundberg, understrykes. Kjellberg antar att tolagen som tillägg till tullen uttogs snart efter regeringens brev 16 februari 1635. Något belägg för detta har han inte kunnat prestera, endast anfört en formulering i rådsprotokollet 7 september 1635, som indirekt kan styrka hans uppfattning. I början av september torde däremot provisionalprivilegiet ha gett Stockholm en uppbörd kallad tolag. Denna stadfästes 11 mars 1636 i stadens nya privilegier. Den tullreform, som projekteras i regeringsbrevet 16 febr., förverkligades i förmyndarregeringens TO 1637 men i något annan form (avgiftskillnaderna blev beroende av skeppens, inte varuägarnas nationalitet).

Herlitz-Sundbergs kritik mot att tolagen skall ha utgått som en statlig avgift måste betraktas som väl underbyggd. Den skulle också, som framgår av fortsättningen, ytterligare kunna skärpas. Men därav följer inte att teorien om tullfrihetens transformering till tolagsrätt är riktig. En analys av denna skall därför företas.

Den enklaste läsarten i fråga om regeringsbrevet den 16 febr. 1635 är, att de främmande köpmännen skulle få tullavgifterna sänkta till de svenskas nivå. Formellt torde härigenom inget ersättningsanspråk ha kunnat resas mot kronan av de inhemska handelsmännen. Detta hade däremot varit fallet om regeringen valt att skruva

¹⁰ Sundberg a. a., s. 478.

upp de svenska köpmännens tullar till de utländskas höjd. Det som det svenska borgerskapet skulle få betala mer var — tolagen!

Hjärtpunkten i Herlitz-Sundbergs tes — återstoden av en uråldrig rätt till tullfrihet för den bofasta befolkningen — hade uppenbarligen genom försnillningar de facto förlorat mycket av sin innebörd. Denna frihet, som man redan kraftigt tummat på och som tidvis varit helt försvunnen,¹¹ tenderade att bli nudum jus. I ett för statskassan synnerligen ansträngt läge på förvåren 1635 skulle alltså, samtidigt som adeln temporärt gav upp sin tullfrihet, borgerskapets ha befästs i ny form.¹²

Om man trots detta accepterar att borgerskapet betalade »mer» i tull d. v. s. att en relativ förskjutning till det sämre ägt rum, hur bör själva tolagsavgiften då uppfattas? Givetvis som en kompensations av något slag! Men här stöter man på Sundbergs bestämda hävdande av att tolagen ursprungligen var en skatt på borgerskapet. Situationen påminner onekligen om det spirituella talesättet: jag bjuder om du betalar. Herlitz framhåller, att de utgifter, som bestreds genom tolagen, på annat sätt skulle ha drabbat borgerskapet t. ex. genom direkt uttaxering. Tolagen skulle alltså trots allt ha varit förmånlig som *modus contribuendi*. Men även här finns en hake. Skulle de utgifter, som tolagsmedlen möjliggjorde, också under de gamla förhållandena ha uppstått? I ett läge med akut penningbrist måste en sådan fråga osökt ha uppstått hos borgarna.¹³ Det kan räcka med att poängtera den roll magistratämbetsmännens löner spelade i sammanhanget.

Herlitz-Sundbergs teori tycks innebära, att borgarna först mister en gammal rätt till frihet från tull och att de därpå som »ersättning» får erlægga en ny »kommunalskatt» till ändamål, som de i bästa fall kan ha funnit vettiga.

Herlitz-Sundbergs tes förknippar omläggningen av kronans tullpolitik med den nya stadsavgiften tolagen. Upphovsmännen infogar också glatt regeringsbrevets formulering 16 febr. 1635 med 1637 års TO.¹⁴ Då i denna senare den planerade utjämnningen mellan köp-

¹¹ Eli Heckscher, »Produktplakatet», s. 696. (Hist. stud. tillägn. H. Hjärne, 1908).

¹² S. Arnoldsson, »Svensk-fransk krigs- och fredspolitik i Tyskland 1634—1636» (1937), s. 119, Kjellberg a. a., s. 15.

¹³ E. Grill, »Jacob de la Gardie» (1949), s. 114 ff.

¹⁴ Den kronologiska vårdslösheten är speciellt påtaglig hos Sundberg, som ger sin kritik av Kjellberg ökad skärpa genom att argumentera med hjälp av en förändring i TO 1637 (skeppens, ej varuägarens nationalitet bestämmande för tullskillnaderna), som i februari 1635 ej varit aktuell, a. a., s. 131.

män av olika nationalitet blev verklighet, existerade emellertid tolagen sedan sept. 1635 i Stockholm. Huvudstadens borgare behöll alltså i 1 1/2 år resterna av sin tullfrihet parallellt med ersättningen för dess förlust. Misstanken ligger nära att sambandet dem emellan inte har varit oupplösligt.

Om tolagen verkligen var menad som en ersättning för en förlorad sista rest av tullfriheten, är det ägnat att förvåna att Stockholm kom i åtnjutande av förmånen före andra stapelstäder och att dessa i sin tur inte erhöll rättigheten samtidigt. Detta så mycket mer som städerna själva måste söka för att få rätt att uppbära avgifterna.¹⁵

Ett inte oviktigt argument för Herlitz-Sundbergs teori är den av Herlitz påpekade likheten med läget år 1600. Herlitz har emellertid tolkat detta års TO och innebörden av att städerna fick uppbära en del av tullen fullständigt fel. Tullregleringen betydde tvärtemot Herlitz' uppfattning en påtaglig förbättring för de bofasta köpmännen, som nu helt slapp att betala in-tull och dessutom fick ut-tullen nedsatt till halv. Att 1/3 av tullinkomsterna tillföll städerna och förvaltades av deras magistrater kan förklaras helt enkelt som en metod att förbättra tulluppbörden genom att göra städerna intresserade i denna.¹⁶

Liksom Kjellbergs uppfattning av tolagsinstitutets uppkomst måste Herlitz-Sundbergs nästan ett halvt sekel yngre teori betecknas som till stora delar felaktig.

IV. En möjlighet att få de flesta bitar att passa ihop är att kombinera de båda refererade teorierna. En ny konstruktion efter denna linje skall här försökas.

Den krisartade statsfinansiella situationen, som redan tidigare förelagat, förvärrades ytterligare under hösten 1634 och förvåren 1635. Inför skattebetalarnas medellöshet och missnöje måste regeringen slå till reträtt, bl. a. nedsattes efter klagomål från borgerskapet (10 april 1635) saltlicenserna i hela riket.¹⁷ Det hade varit inopportunt av regeringen att söka få bukt med missförhållandena vid tulluppbörden genom att höja de svenska köpmännens tullsatser. Man planerade alltså utjämning genom sänkning av utlänningarnas avgifter.

¹⁵ Kjellberg, a. a., s. 26 ff.

¹⁶ Stiernman, »Commerce, politie och oeconomie förordningar», I (1747), s. 455, 458, Heckscher a. a., s. 695.

¹⁷ Arnoldsson a. a., s. 119.

I denna situation har Spiring haft kännedom om stadsavgiften tolagen, som han delgett regeringskretsen. Denna kunde bli en nyttig injektion för städerna och indirekt för statskassan. Tull och tolag har alltså kombinerats, men det har inte varit fråga om ett så fast kausalförhållande, som tidigare antagits. Manipulationen kunde för staten inte beräknas bli någon märkbar förlust, snarare skulle den betyda en förenklad uppbörd, men den tillskapade en välfunnen förevändning för att kunna pålägga de främmande köpmännen en ny avgift, som de inte skulle undgå.

Borgerskapet skulle visserligen också drabbas, men Spiring och regeringen måste förutsättas ha uppfattat tolagen som fördelaktig för detta och alltså inte räknat med något motstånd från det hållet. Borgarnas belägenhet var som nämnts sådan, att införandet av en helt ny uppbördsform torde ha haft mycket små utsikter att lyckas. Även tullpolitik måste betraktas som det möjligas konst. När tolagen blir verklighet (frikopplad från tullpolitiken) i början av september 1635, kan inget motstånd skönjas från borgerskapet. Däremot avlossade adeln mindre än två månader senare (3 nov.) en salva mot »borgerskapets behändiga och subtila påfunder» att utan allmän bevillning pålägga en avgift, som »säljaren sedan tager av den som det behöver». Detta är det enda säkra vittnesbördet om hur tolagen uppfattades som beskattningsform under de tre första åren av dess existens.¹⁸

Det ligger nära till hands att dra den slutsatsen, att regeringen, magistraten och borgerskapet i Stockholm (om man förutsätter att

¹⁸ Det kan finnas anledning att ytterligare något uppehålla sig vid den för Sundberg centrala kommunalskatteteorien. Denna bygger på att borgerskapet självt länge skall ha betraktat avgifterna på handeln som en börda på sig. Först in på 1700-talet skall borgarna plötsligt ha kommit till insikt om att beskattningssättet var fördelaktigt (Sundberg a. a., s. 479). Protester, som framför allt hördes på 1680-talet, skall bevisa att denna uppfattning är riktig. — Möjligheten av att städerna förde en dubbelbottnad politik bör här uppmärksammas. För dem var det givetvis fördelaktigt att skapa den illusionen, att endast de själva berördes av beskattningen. Borgerskapets reaktioner under 1680-talet, då i flera städer tre olika former av tolag betungade varuhandeln, kan dessutom under inga omständigheter ha någon beviskraft för omständigheterna vid tolagsinstitutets tillkomst. Det var Göteborg, Stockholm och Gävle som mest utmärkte sig i detta sammanhang, d. v. s. städer som torde ha haft förhållandevis mycket starka grosshandelskorporationer, vilka givetvis sett det hela ur konkurrenssynpunkten med andra städer. Därmed är inte bevisat vad borgerskapet som helhet hade för uppfattning om tolagen som skatteform, inte ens vad grosshandlarna tänkte i denna sak. — Tolagbeskattningen sanktionerades av K. Maj:t. Detta blir naturligt med tanke på att bl. a. utlänningarna drabbades av skatteformen, ett faktum som inte kan bortresoneras. Tolagen blev också i högre grad än någon annan stadsinkomst fixerad vid K. Maj:ts beslutanderätt, vilket rimmar mindre väl med tolkningen av densamma som ett slags kommunalskatt.

det senare i normal utsträckning skulle ha försvarat sina intressen om de befunnits i fara) tydligen uppfattat tolagen som en ren förmån för staden. Av detta följer att det har varit fråga om en hjälpaktion från regeringens sida i stadsavgiftens form men med tanke på vilka kategorier som ansågs drabbade närmast att betrakta som ett statsbidrag. — En reservation i betraktande av underlagets sprödhet är givetvis på sin plats, men denna konstruktion torde ha mer som talar för sig än teorien om tolagen som en till staden delegerad statlig beskattningsform eller uppfattningen om att institutet ersatte ett slags ursprungligt rättsförhållande.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Författningsutredningens kommunikéer. Det är snart sju år sedan författningsutredningen började sin verksamhet. Utredningsuppdraget är synnerligen omfattande och innefattar en rad problem, som stått i centrum för den författningspolitiska diskussionen sedan senare delen av 1940-talet. Justitieministerns direktiv till utredningen har tidigare redovisats i denna tidskrift (1954, s. 366 ff). Under de år som gått har vid flera tillfällen rykten och uppgifter om kommitténs arbete varit synliga i dagspressen. Författningsutredningen har själv — i strid med gammal kommittétradition — lämnat information om arbetets fortgång. Från fyra olika arbets-sessioner under senare år har utfärdats kommunikéer, som ger antydningar om hur arbetet på en ny grundlag fortskrider. Utredningen befinner sig nu i slutskedet av sitt arbete och man kan vänta ett huvudbetänkande inom en icke alltför avlägsen tid. De politiska partierna har också börjat att ingående studera författningsproblemen. Inför den allmänna debatt som kan väntas, när kommitténs huvudbetänkande publiceras har det synts önskvärt att återge de kommunikéer, som författningsutredningen hittills utfärdat. Dessa kommunikéer kan också i framtiden bli ett material för forskningen i den nya författningens tillkomsthistoria.

Hans Meijer

*

Kommuniké, Falkenberg den 3 oktober 1958

Författningsutredningen avslutar idag sin arbets-session i Falkenberg, där utredningen varit samlad sedan den 24 september.

Utredningen har uppdragit riktlinjerna för en modernisering av den skrivna författningen och givit direktiv om fortsatt arbete under denna höst med utformningen av en författningstext, som i en enda grundlag sammanfogar nuvarande regeringsform och riksdagsordning. Detta arbete åsyftar en förenkling och förkortning av nuvarande grundlagsbestämmelser, med uteslutande dels av bestämmelser som saknar aktualitet eller icke passar i en modern konstitution, dels av bestämmelser som förutsättes överförda till riksdagsstadga, vallag etc.

Inför utredningens kommande definitiva ställningstagande till vissa huvudfrågor har direktiv givits för utformning av alternativa förslag.

Sålunda skall till utredningens nästkommande arbets-session föreligga förslag å ena sidan till ett i vissa avseenden reviderat tvåkammerssystem med bl. a. minskad »eftersläpning» och större valkorporationer, å andra sidan till ett enkammersystem, som avses kunna ersätta de bägge nuvarande kamrarna.

Vidare förberedes, enligt givna anvisningar, mer detaljerade alternativa förslag å ena sidan om ett proportionellt valsystem, kompletterat med regional utjämning samt med väsentlig vikt lagd på personvalsprincipen, å andra sidan om ett valsystem, som till sin huvudkaraktär bygger på majoritetsval med fritt omval med syfte att samtidigt söka tillgodose regionala intressen i fråga om mandattilldelningen.

I båda dessa alternativ går direktiven ut på att undvika listval. Båda räknar också med samma primära valkretsindelning och med en uppdelning av riket i sex regioner som medel för vissa utjämningsförfaranden. Dessa regioner äro:

1. Stockholms stad och Stockholms län,
2. Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län,
3. Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län,
4. Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län,
5. Uppsala, Värmlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län,
6. Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

I folkomröstningsfrågan har diskussionen gällt om och i så fall i vilken omfattning folkomröstningsinstitutet skall beredas plats i författningen. Även här har, för vidare prövning, direktiv givits om utarbetande av alternativa förslag.

Åtskilliga specialproblem återstår därutöver, i vilka utredningen ännu icke givit närmare preciserade direktiv.

Till riksgäldsfullmäktige har utredningen avlåtit framställning om en preliminär undersökning av lokalbehoven för riksdagens framtida verksamhet, närmast med tanke på eventuellt förslag om en enkammare omfattande upp till 300 ledamöter.

Författningsutredningen kommer att, efter det utredningsarbete som nu planerats för hösten, samlas till en ny sammanhängande arbetsperiod i slutet av januari 1959 samt att f. ö. under vårriksdagen hålla veckosammanträden så ofta omständigheterna möjliggör detta.

Kommuniké, Mora den 9 februari 1959

Författningsutredningens arbetssession i Mora omfattar tiden 2—10 februari.

Utredningens huvudsakliga arbete har bestått i genomgång av förslag till författningstexter. Utredningen är enig om den allmänna dispositionen av författningsförslagen. Dessa har utformats i tre dokument: en *grundlag*, innehållande bestämmelser om de högsta statsorganen, deras befogenheter och verksamhetsformer, en *riksdagsordning* som icke har grundlagskaraktär men med restriktiva bestämmelser angående ändring; en *riksdagsstadga*, vilken ersätter bestämmelser som nu regleras i dels riksdagsordningen, dels riksdagsstadgan och dels kamrarnas ordningsstadgor. Termen »grundlag» reserveras sålunda för ett enda författningsdokument; successionsordning och tryckfrihetsordning förutsättes emellertid även i fortsättningen kunna ändras blott i samma ordning som grundlagen.

Om arbetet med den nya grundlagen må ytterligare framhållas, att reg-

lerna rörande formerna för beslut i regeringsärenden nu i huvudsak utformats. De anknyter till utredningens tidigare avgivna förslag om regeringsarbetet (SOU 1958:14) och avse alltså beslut i konselj, i ministerråd och av enskilt statsråd.

Beträffande riksdagens arbete förutsätter utredningen, att den nuvarande uppdelningen i en höst- och en vårsession försvinner och att riksdagen i stället sammankommer årligen till en enda ordinarie session, som börjar i mitten av oktober — varvid en allmän regeringsförklaring avgives — och som beräknas kunna avslutas omkring mitten av maj. Statsverkspropositionen skulle då avlämnas vid mitten av december månad. Vad den nu så aktuella frågan om riksdagens budgetbehandling angår, har utredningen under prövning olika möjligheter för att åstadkomma en mera rationell ordning än den nuvarande men har icke velat taga definitiv ställning, förrän ytterligare samråd ägt rum med den samtidigt arbetande budgetkommittén.

Lagar stiftas för närvarande genom samfällt beslut av Konung och riksdag. Utredningen föreslår att lagstiftningsmakten helt lägges hos riksdagen, dock med möjlighet för regeringen att återförvisa en lag till förnyad behandling i riksdagen.

Riksdagens ställning som ett kontrollorgan i förhållande till regeringen föreslås på olika sätt bli förstärkt. Parlamentarismen har sålunda inskrivits i författningen, främst genom bestämmelser om misstroendevotum. I samband härmed har de nuvarande formerna för konstitutionsutskottets dechargegranskning omlagts. Enligt förslaget blir det i framtiden en huvuduppgift för utskottet att kontrollera regeringens administrativa praxis.

De i en tidigare kommuniqué från höstsammanträdena i Falkenberg berörda alternativa lösningarna beträffande kammarsystem, valsätt och folkomröstning har varit föremål för ytterligare, mera detaljerad prövning. Beträffande valsätt och folkomröstning har nya uppslag framförts, vilka kräver fortsatta undersökningar och överväganden.

En viss precisering har skett beträffande en- och tvåkammaralternativen liksom beträffande alternativen proportionella val eller majoritetsval. Angående valsättet är man inom utredningen ense om att valen i högre grad än hittills bör få karaktären av personval och att därför det nuvarande systemet med listval bör undvikas. Man har preliminärt stannat inför att landet för andrakammar/enkammar-val indelas i 228 kretsar och dessutom bör, enligt de flestas mening, kammaren kompletteras med ett antal ledamöter, valda i sex till folkmängden lika stora regioner, vardera omfattande 2—6 län. Antalet regionvalda ledamöter i enkammarssystemet förutsättes bli 60, medan i tvåkammarssystemet det för närvarande hålles öppet i vad mån och till vilket antal regionmandat behövs. I senare fallet förutsättes antalet sådana mandat dock bli väsentligt lägre.

Det slutliga resultatet av intervjuundersökningen rörande folkomröstningen 1957 har föredragits för utredningen. Detta material kommer att jämte Statistiska centralbyråns siffermässiga analys av folkomröstningen publiceras i en separat volym.

Skrivning av motiveringar och uppsättning av föreliggande texter i korrektur kommer nu att följa.

Utöver de sammanträden som utredningen ämnar hålla under riksdagstiden för att ta ställning till olika ännu återstående spörsmål kommer utredningen att samlas till en ny sammanhängande arbetsperiod omedelbart efter midsommar.

Kommuniké, Torekov den 9 augusti 1960

Författningsutredningen har varit samlad i Torekov till 10 dagars arbets-session, den 31 juli till 9 augusti.

Huvuddelen av denna tid har ägnats åt detaljgenomgång av utkast till allmän grundlag och till arbetsordning för riksdagen. Därunder har förutom det nya textinnehållet även ur nuvarande grundlagar uteslutna bestämmelser varit föremål för granskning.

Under behandlingen av riksdagen och reglerna för dess arbete har bl. a. frågor om viss begränsning av riksdagsplenas och av anförandenas längd preliminärt avhandlats.

För utredningen har framlagts en på dess uppdrag av dr Lars Sköld gjord utredning om det norska ersättaresystemet (»Varamenn»). Direktiv har givits om utformningen av ett för svenska förhållanden och för alternativa vals-system anpassad ordning med ersättare för ordinarie riksdagsledamöter; därefter skall utredningen taga definitiv ställning till denna fråga.

Överläggning har vidare ägt rum med den av landshövding Rylander ledda utredningen angående nya grundlagsbestämmelser om svenskt medborgarskap som villkor för erhållande av statstjänst.

Kommuniké, Voksenåsen den 2 februari 1961

Under sitt sammanträde på Voksenåsen utanför Oslo har författningsutredningen haft värdefulla kontakter med norsk parlamentarisk och juridisk expertis. Utredningen har överarbetat föreliggande textutkast. Därutöver har utredningen tagit upp vissa stora, politiskt kontroversiella frågor till förnyad behandling. Ledamöterna har därvid kommit fram till följande personliga ställningstaganden.

En majoritet bestående av hrr Sandler, Dahlén, Hallén, Munktell, Sehlstedt, Westerståhl och Wrigstad har samlats om ett förslag om övergång till ett enkammarsystem. Kammaren sammansättes genom val i ortskretsar och regioner; någon slutlig ställning till kammarens storlek har inte tagits. Hrr Ahlkvist och Wahlund har förordat ett reformerat tvåkammarsystem.

Inom utredningen har vidare en majoritet, bestående av hrr Sandler, Hallén, Sehlstedt, Westerståhl och Wrigstad, förenats i ett principuttalande om önskvärdheten av att ett modifierat majoritetsvals-system, som icke skulle bygga på dubbel valomgång, bringas under övervägande och debatt.

Med tanke på att en ny författning bör vila på en bred anslutning och med hänsyn till det aktuella opinionsläget inom olika partier har samtliga ledamöter enats om att framlägga förslag om proportionell valmetod, med ökade garantier för personval.

I folkomröstningsfrågan har utredningen enhälligt beslutat förorda, att förslag om grundlagsändring skall underställas folkomröstning, om minst

en tredjedel av riksdagens ledamöter så begär. I övrigt har hrr Sandler, Ahlkvist, Hallén, Sehlstedt, Westerståhl och Wrigstad enats om att icke i förslaget till ny grundlag införa några bestämmelser om rådgivande eller beslutande folkomröstning. Hrr Dahlén, Munktell och Wahlund hade önskat, att enighet kunnat vinnas om ytterligare användning av folkomröstning.

Beträffande frågan om rätt för domstol att pröva om lag eller annan författning strider mot grundlag, anser utredningen, att en sådan rätt bör finnas. Den bör, liksom för närvarande, tillkomma de vanliga domstolarna; med hänsyn härtill har utredningen icke ansett det nuvarande läget kräva, att en särskild författningsdomstol tillskapas.

Utredningen har enats om att i ett särskilt grundlagskapitel intaga bestämmelser om medborgarnas fri- och rättigheter.

Bland utredningens övriga ställningstaganden må nämnas förslag om införande av ett system med ersättare för riksdagsledamot vid sjukdom, offentligt uppdrag m. m.

Detaljutförningen av de förslag, varom enighet eller majoritet sålunda vunnits, kan icke redovisas förrän i utredningens slutbetänkande.

Ur JO:s och MO:s ämbetsberättelser Justitieombudsmannens tillsyn över till 1961 års riksdag.

lagars och författningsars efterlevnad har under senare år alltmera kommit att inriktas på förvaltningsmyndigheternas verksamhet. Sedan 1958 innehåller ämbetsberättelsen en särskild avdelning för förvaltningsrättsliga ärenden, vilken till sin omfattning är större än den avdelning, som behandlar judiciella frågor. JO:s intensifierade tillsyn över förvaltningen har tagit sig uttryck ej endast i ingripanden i enskilda fall utan även i betydelsefulla initiativ av mera allmän räckvidd i syfte att stärka rättssäkerheten inom förvaltningen.

I årets ämbetsberättelse redovisas en framställning till Kungl. Maj:t, vari JO tagit upp den principiellt viktiga frågan om förvaltningsmyndighets skyldighet att uttryckligen motivera sina beslut (s. 448 ff.). En sådan skyldighet är för närvarande fastslagen endast i enstaka, spridda författningsbestämmelser. JO påvisar med exempel ur praxis, att myndigheterna alltför ofta underlåta att angiva skälen till sina beslut. En allmän regel om beslutsmotivering skulle enligt JO:s mening innebära en garanti för omsorgsfull och saklig prövning och ge den enskilde ökad möjlighet att få rättelse; vidare skulle den befrämja en fast och enhetlig rättstillämpning och ingiva allmänheten ett ökat förtroende för myndigheternas objektivitet. JO föreslår därför en allmän lagregel av innehåll, att förvaltningsmyndighet, om ärendets beskaffenhet fordrar det, i beslutet skall angiva de skäl å vilka avgörandet grundas. Denna regel, som ej skulle avse beslut rörande tillämpningen av kommunallagen, borde kompletteras med administrativa anvisningar för varje förvaltningsgren. Enligt JO:s mening är denna lagstiftningsfråga så brådskande, att den bör lösas utan avvaktande av den allmänna lagstiftning om förvaltningsförfarandet, som förberedes av besvärssakkunniga.

Det kan ifrågasättas, om icke den av JO föreslagna regeln om beslutsmotivering skulle få en alltför stor räckvidd och därigenom ett alltför

obestämt innehåll. Om man begränsade regeln till att avse de typer av beslut som framförallt kräva motivering — särskilt utslag i besvärsmål samt i övrigt beslut som gått någon part emot — skulle regeln om beslutsmotivering säkerligen kunna ges en mera kategorisk formulering och även bli lättare att efterleva.

Den nuvarande justitieombudsmannen, som är ordförande i sinnessjuklagstiftningskommittén, har visat ett starkt intresse för rättsäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. I den senaste ämbetsberättelsen har särskild uppmärksamhet ägnats åt praxis vid tvångsintagningar på sinnessjukhus (s. 252 ff.). Sinnessjuklagen kräver som förutsättning för tvångsintagning för vård dels sinnessjukdom, dels vårdbehov. JO har iakttagit, att vårdattest i en del fall utfärdats, trots att endast misstanke om sinnessjukdom förelagat; i dessa fall borde endast intagning för observation ha kunnat ifrågakomma. I anslutning härtill framhåller JO, att rekvisitet »sinnessjukdom» knappast kan utmönstras ur lagen, trots att begreppet är mycket svårt att avgränsa. Det vaga begreppet »vårdbehov» måste enligt JO:s mening ges en klar definition i lagen. JO påtalar vidare, att bestämmelser saknas om ämbetsansvar för läkare, som utfärdar vårdattest, samt om giltighetstiden för vårdattest.

Även den allt vanligare tvångsintagningen av alkoholmissbrukare för vård på sinnessjukhus har tilldragit sig JO:s uppmärksamhet. JO vänder sig ej mot intagning för vård i sådana fall, där sinnessjukdom konstaterats, och ej heller mot intagning för observation av farliga alkoholmissbrukare, där misstanke om sinnessjukdom föreligger. JO har emellertid funnit, att vårdattest i en del fall utfärdats, trots att det på sin höjd funnits stöd för en observationsattest. I samband härmed framhåller JO, att utredningen om de fakta, som läggas till grund för omdömet om en alkoholmissbrukares farlighet, kan ske på ett ur rättsäkerhetssynpunkt mera betryggande sätt enligt lagen om nykterhetsvård än som för närvarande är möjligt enligt sinnessjuklagen.

Av allmänt intresse är vidare JO:s redovisning av sina erfarenheter rörande tillsynen över kommunala myndigheter (s. 444 ff.). Genom 1957 års instruktion för riksdagens ombudsmän utsträcktes JO:s tillsynsbefogenheter till att omfatta även kommunala förtroendemän och befattningshavare med fullständigt ämbetsansvar. JO:s ingripanden på det kommunala området ha under åren efter denna reform varit jämförelsevis fåtaliga och huvudsakligen inriktats på att främja en riktig praxis. Särskilt barnavårds- och nykterhetsnämndernas verksamhet har varit föremål för JO:s intresse. JO uttalar sammanfattningsvis, att reformen har varit av värde icke minst inom sistnämnda områden, att tillsynen har kunnat ske utan att den egentliga kommunala självstyrelsen hämmats, och att reformen icke medfört någon betungande arbetsbörda för JO.

I ett refererat fall rörande åtal mot präst för vägran att viga frånskild (s. 233 ff.) bekräftas, att de allmänna domstolarna ansluta sig till den uppfattning om prästs vigselplikt, som redan tidigare hävdats av JO.

I övrigt kan man i årets ämbetsberättelse notera åtskilliga ärenden rörande viktiga frågor inom förvaltningsförfarandet, såsom jäv, kommunikation, remissförfarande, besvärsrätt, insändande av be-

svär till fel myndighet samt återkallelse av gynnande beslut. De auktoritativa uttalanden, som JO gör i dylika frågor, äro av stort värde ur allmänt förvaltningsrättslig synpunkt. Någon gång är man dock benägen att sätta ett frågetecken i kanten, såsom när JO på s. 391 gör gällande, att länsstyrelse i mål om utdömande av vite enligt taxeringsförordningen har att »på samma sätt som en domstol» bedöma vitesfrågan i dess helhet och sålunda pröva huruvida vitet bort föreläggas och vitesbeloppets skälighet. Uttalandet synes ha fått en alltför generell formulering. Det är riktigt, såvitt gäller utdömande av vite, som myndigheten eller domstolen själv har förelagt. Men när en domstol skall döma ut ett vite, som förelagts av förvaltningsmyndighet, är dess prövningsrätt betydligt mera begränsad.

Militieombudsmannens ämbetsberättelse behandlar helt naturligt främst frågor av specifikt militär natur. Till de traditionella ämnesområdena höra den militära disciplinprocessen och verkställigheten av disciplinstraff samt vidare ärenden om missfirmelse mot underordnad och om missbruk av militära resurser för mer eller mindre privata syften. Av mera allmänt intresse äro några fall, som beröra opinionsfriheten och tryckfriheten. MO fastslår sålunda, att elevkåren vid en fältflygarskola i egenkap av ideell förening varit oförhindrad att utan inblandning av skolchefen insända en skrivelse rörande skolans planerade förflyttning direkt till riksdagens statsutskott (s. 113 ff.). Vidare konstateras, att militär personal har samma rätt som varje svensk medborgare att framföra klagomål i tryckt skrift (s. 179 ff.). I ett par andra fall har MO berört det anonymitetsskydd och den principiella ansvarsfrihet, som enligt tryckfrihetsförordningen tillkommer den, vilken lämnat meddelande för offentliggörande i periodisk skrift (s. 134 ff., 182 ff.). Det förra av dessa fall, som i och för sig var av bagatellartad beskaffenhet, har väckt en viss uppmärksamhet, eftersom den regementschef, vars förfarande kritiserades av MO, icke ville finna sig i MO:s anmärkningar utan begärde att ställas under åtal. Detta gav MO anledning att understryka sin instruktionsenliga rätt att låta bero vid vunnen rättelse eller avgiven förklaring eller vad eljest förekommit i saken, när någon befinnes ha felat endast av ovarsamhet och utan vrång avsikt. I samband härmed erinrade MO om att en motion om rätt att överklaga anmärkningar av riksdagens ombudsmän hos första lagutskottet blev avslagen av 1957 års riksdag.

Håkan Strömberg

Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna, den europeiska kommissionen och domstolen för de mänskliga rättigheterna samt dessa organs verksamhet.

Utarbetandet av en konvention om de mänskliga rättigheterna var en av de uppgifter Europa-

rådet först ägnade sig åt sedan det bildades år 1949. Det gällde att stadfästa grunden för demokratiskt styrelsesätt, att förhindra tillbud, som kunde vara förelöpare till en diktatur, samt att upprätta ett föredömligt system för nya stater, vilka skulle kunna vilja ansluta sig till organisationen.

Förslaget om en dylik europeisk konvention väcktes först av Europa-

rörelsen under Haag-kongressen 1948. Under Europarådets rådgivande församlings första session i augusti 1949 upptogs frågan och i en den 8 september antagen rekommendation uppmanades ministerkommittén att utarbeta ett förslag till en konvention, som skulle säkra de mänskliga rättigheterna för alla människor i medlemsstaterna.

Utarbetandet av konventionstexten företogs dels av en kommitté av juridiska experter, dels av ett arbetsutskott, sammansatt av högre befattningshavare inom de olika staternas utrikesdepartement. Ett förslag till konvention översändes för yttrande till församlingen i augusti 1950 och efter en del smärre redaktionella ändringar undertecknades konventionen i sin slutliga utformning av medlemsstaternas utrikesministrar i november 1950. Konventionen trädde i kraft den 3 september 1953 i och med deponerandet av det tionde ratifikationsinstrumentet. Den har nu ratificerats av samtliga medlemsstater i Europarådet med undantag av Frankrike.¹

De rättigheter, som fått skydd genom konventionen, är: rätten till livet, frihet från tortyr, frihet från slaveri och trældom, rätten till personlig frihet och säkerhet, rätten till opartisk sakbehandling vid en oavhängig domstol, skydd mot retroaktiv lagstiftning, rätten till respekt för privatlivet, tanke- och religionsfrihet, yttrandefrihet, församlings- och föreningsfrihet, rätten att ingå äktenskap, rätten till effektiva rättsmedel samt förbud mot diskriminering.

Den rådgivande församlingen föreslog 1950 att ge ytterligare tre rättigheter juridiskt skydd, nämligen rätten till egendom, rätten till undervisning och för föräldrar att ge sina barn undervisning i enlighet med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse samt rätten till fria och hemliga val. Dessa rättigheter intogs i ett särskilt protokoll, vilket undertecknades av ministerkommittén i mars 1952 och trädde i kraft den 18 maj 1954.

Konventionen bygger till stor del på FN:s universella deklaration om de mänskliga rättigheterna, vilken antogs av generalförsamlingen 1948. Medan denna deklaration ej är ett bindande avtal utan snarare en riktlinje och opinionsyttring, är Europarådets konvention ett internationellt avtal, vars efterlevnad garanteras genom särskilda institutioner.

Under den rådgivande församlingens debatter 1949 kom olika åsikter till uttryck angående vilka organisationer som skulle upprättas för att ge ett effektivt skydd åt de genom konventionen skyddade rättigheterna. Enligt ett förslag var ett rent juridiskt förfarande med en domstol önskvärt. Vid sidan av denna domstol skulle en kommission verka som ett forum för ansökningar om anhängiggörande och som förlikningsorgan. Denna väg skulle vara öppen även för enskilda. En annan mening hävdade att det ej fanns anledning att upprätta en europeisk domstol, då ju redan domstolen i Haag fanns för lösande av internationella tvister. Det vore enligt denna uppfattning ej heller lämpligt att tillåta en enskild individ att draga en stat inför domstol.

Vid det slutliga utarbetandet av konventionen anslogs en medelväg. Två organ upprättades — den europeiska kommissionen för de

¹ Följande stater är medlemmar i Europarådet: Belgien, Danmark, Eire, Frankrike, Grekland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Sverige, Storbritannien, Turkiet, Västtyskland och Österrike.

mänskliga rättigheterna och den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Anhängiggörande av enskilda klagomål är endast möjligt inför kommissionen och då endast gentemot stater, vilka accepterat specialklausulen i artikel 25, vilken ger rätt till individuella klagomål. Ett hänskjutande till domstolen av avgörandet i tvister mellan en enskild och en stat kan dock ske på initiativ av en stat eller av kommissionen.

Kommissionen för de mänskliga rättigheterna skapades år 1954, sedan Europarådets medlemsstater accepterat den rådgivande församlingens förslag härom.

Kommissionen är en preliminär, obligatorisk instans i alla mål. Den består av ledamöter till ett antal överensstämmande med antalet medlemsstater i Europarådet. Två ledamöter äger ej vara medborgare i samma stat. Således bör varje medlemsstat ha en representant i kommissionen, men möjlighet att utse en ledamot, som är medborgare i en stat vilken ej är medlem i Europarådet, är ej utesluten. Kommissionens ledamöter utses av ministerkommittén från en förslagslista upprättad av församlingen. Mandattiden är sex år och omval är möjligt. Ledamöterna taga säte i kommissionen i egenskap av enskilda personer och ej såsom ombud för regeringarna. De är alla framstående jurister, ofta domare.

Kommissionen har till uppgift att granska anmälningar om kränkningar av konventionens bestämmelser, vilka inlämnats till Europarådets generalsekreterare. Den kan anlitas av en stat så snart denna anser att ett brott mot konventionen har förövats av en annan medlemsstat. Det är ej nödvändigt att den skadelidande är en av den klagande statens egna medborgare, det kan lika väl gälla en medborgare i den anklagade staten. Även enskilda och grupper av enskilda kan anlita kommissionen, men ytterst stränga krav är härvidlag uppställda för möjligheterna till anhängiggörande:

- a) den anklagade staten måste ha erkänt den individuella klagorätten.
- b) klaganden måste ha utnyttjat alla tillgängliga inhemska rättsmedel samt ha inlämnat sin ansökan om anhängiggörande ej senare än sex månader från den dag, då det slutliga beslutet meddelades.
- c) ansökan får vidare ej vara anonym eller till sitt innehåll väsentligen överensstämmande med någon tidigare till kommissionen eller någon annan internationell undersökningsinstans inlämnad anmälan.
- d) slutligen måste kommissionen finna anmälan förenlig med konventionens regler samt att den ej är ogrundad eller utgör ett missbruk av klagorätten.

Då en anmälan inlämnats till Europarådets generalsekreterare, utarbetar sekretariatet en förberedande, grundläggande exposé över fakta i saken, varpå denna tillsammans med anmälan överlämnas till kommissionen. En undersökning om möjligheterna till anhängiggörande verkställs så i första rummet av en grupp bestående av tre ledamöter av kommissionen. Kommer denna tremannagrupp till ett enhälligt resultat att ansökan kan mottagas för anhängiggörande, informerar kommissionens president den anklagade staten härom och uppmanar denna att till kommissionen inkomma med sin uppfattning om anhängiggörandet. Skulle de tre emellertid

ej komma till ett enhälligt resultat, verkställer kommissionen i sin helhet undersökningen om ett eventuellt anhängiggörande. I samtliga fall är det kommissionen som fattar det slutliga avgörandet i dessa frågor och meddelar parterna det fattade beslutet.

När kommissionen beslutat att behandla ett klagomål, skall den först söka utröna sakens rätta och verkliga sammanhang. Den skall därefter medla mellan parterna med sikte på att nå fram till en uppgörelse i godo. Dessa uppgifter skall kommissionen utföra genom en underkommission bestående av sju ledamöter, av vilka var och en av parterna i målet äger utse en och de övriga utses genom lottdragning. Lyckas underkommissionen åstadkomma en vänskaplig förlikning mellan parterna, utarbetar den en rapport härom, vilken översändes till de berörda parterna, till ministerkommittén och till generalsekreteraren, vilken verkställer publicerandet av rapporten. Om däremot försöken till förlikning misslyckas i sitt första skede, skall kommissionen i sin helhet avfatta en rapport om saken och däri även uttrycka sin mening om huruvida uppdagade förhållanden innebär ett brott emot konventionen eller ej från den anklagade statens sida. Kommissionens rapport översändes till ministerkommittén och likaså till de berörda parterna vilka dock ej äger rätt att publicera den.

Härefter är två vägar möjliga. Antingen hänskjutes målet för avgörande till domstolen av kommissionen eller av en i målet berörd medlemsstat, eller, om domstolen ej sammankallats inom loppet av tre månader, fattar ministerkommittén ett avgörande i saken.

Hänskjutes ett mål till ministerkommittén avgör denna på grundval av kommissionens uppgifter om det har förekommit ett brott emot konventionen eller ej. Beslutet fattas med två tredjedels majoritet. I händelse av ett positivt beslut, bestämmer ministerkommittén en anståndstid, inom vilken den skyldiga staten skall vidtaga de åtgärder kommittén anvisat. Om vederbörande stat ej inom utsatt tid vidtagit nöjaktiga åtgärder, fogar kommittén till sitt beslut sin åsikt om vad som kan bli följderna härav. Medlemsstaterna har förpliktat sig att erkänna ministerkommitténs utslag såsom bindande för sig i dessa fall. Skulle en medlemsstat ej böja sig för kommitténs beslut, skall kommissionens rapport med tillägg av kommitténs utslag publiceras. Därigenom får den allmänna opinionen i medlemsstaterna kännedom om saken och kan då eventuellt påverka den stat, som brutit mot sina skyldigheter enligt konventionen. Vid grövre brott har ministerkommittén också rätt att utesluta en medlemsstat ur Europarådet. Konventionen ger ej möjlighet till bruk av andra tvångsmedel.

Det är av intresse att observera att ministerkommitténs utslag i dessa fall är bindande och fattas med två tredjedels majoritet, då enligt artiklarna 15 och 20 i Europarådets stadga kommittén eljest endast har befogenhet att till regeringarna framlägga rekommendationer, och att för alla viktigare beslut enhällighet kräves. Dessa beslut är ej heller bindande för medlemsstaternas regeringar.

Under förhandlingarna, som föregick konventionen, riktades kritik mot att avgöranden av rättslig natur skulle fattas av ett så utpräglat politiskt organ som ministerkommittén. Anledningen till att denna bestämmelse ändå togs in i konventionen är att söka i det önskvärda och nödvändiga

i att få till stånd ett bindande, slutgiltigt avgörande i samtliga fall, där kommissionen uttalat som sin mening att ett brott emot konventionen förövats av någon av signatärmakterna och där domstolen ej äger kompetens att fatta ett beslut.

Efter den rådgivande församlingens förslag om upprättandet av en domstol uttrycktes från flera staters sida tvivel om att det fanns behov av en dylik domstol. Man ansåg att det var tillräckligt med den upprättade kommissionen och möjligheter för ministerkommittén att fatta bindande beslut. Andra stater däremot hävdade att man endast genom att upprätta en opartisk, juridisk instans kunde säkra ett effektivt skydd av de mänskliga rättigheterna. Mer än hälften av Europarådets medlemsstater har nu erkänt domstolen (Sverige har ännu ej erkänt domstolens kompetens). Val av domare ägde rum i januari 1959, och den 20 april samma år avlade de femton domarna eden, varefter domstolen var behörig att pröva till den hänskjutna mål.

Domstolen består av lika många domare som antalet medlemsstater i Europarådet. Mer än en domare får ej vara medborgare i samma medlemsstat, och hinder föreligger ej för att välja någon medborgare utanför denna krets av stater. Domarna väljas för nio år och kan återväljas. Val förrättas av den rådgivande församlingen från en förslagslista, uppställd av medlemsstaterna och framlagd av ministerkommittén.

Domstolens avgöranden har karaktär av slutliga, rättsligt bindande utslag. Enligt artikel 46 är domstolens utslag dock endast bindande för stater, vilka avgivit en uttrycklig förklaring om att de erkänner domstolens domsmyndighet. En sådan förklaring kan ges betingelselöst eller beroende av ömsesidighet från andra stater. Den kan också tidsbegränsas. Oavsett om en stat avgivit en sådan förklaring, kan den samtycka till att erkänna domstolens domsmyndighet i ett visst mål.

För att ett mål skall kunna hänskjutas till domstolen, måste det först ha varit anhängiggjort vid kommissionen, vilken skall ha konstaterat att en uppgörelse i godo ej kunnat komma till stånd. Mål kan endast hänskjutas till domstolen av kommissionen eller av berörda medlemsstater, ej av enskilda. I fall av tvist angående dess kompetens avgör domstolen själv.

Handläggningen av till domstolen hänskjutna mål skall verkställas av en avdelning bestående av sju domare. Varje stat, som är part i målet, skall representeras i domstolen av den domare, som är medborgare i vederbörande stat, eller i brist på sådan domare, den som staten ifråga utser. De övriga domarna utses genom lottdragning av ordföranden före handläggningen av målet. Stater, som erkänt domstolen, har också förpliktat sig att respektera och följa domstolens utslag. Ministerkommittén övervakar domarnas verkställande.

Sedan sin tillkomst 1954 och fram till mitten av 1960 har kommissionen mottagit och undersökt tre interstatliga anmälningar och c:a 800 individuella klagomål rörande brott emot konventionen. Här skall lämnas en kort redogörelse för behandlingen av de tre interstatliga klago-

målen samt för tre klagomål från enskildas sida, de enda som hittintills givit anledning till anhängiggörande.

Den 4 maj 1956 inlämnade Greklands regering till kommissionen en anmälan riktad mot Storbritannien, i vilken androgs brott emot konventionen om de mänskliga rättigheterna, vilka regeringen och administrationen på ön Cypern förövat genom att vidtaga åtgärder i förbindelse med proklamerande av undantagstillstånd.

Kommissionen behandlade ansökan under sin femte session och efter att ha hört de båda regeringarnas ombud förklarade den anmälan godkänd för anhängiggörande den 2 juni 1956. En underkommission bildades och samlades i Strasbourg i september för att undersöka fakta och söka nå en vänskaplig lösning av tvisten. Den 14 till 18 november sammanträdde parterna inför underkommissionen och efter att ha hört parternas ombud och rådgivande advokater förklarade underkommissionens president att denna ställde sig till parternas förfogande för att söka nå en uppgörelse i godo. Under loppet av sina följande sammanträden i december fick underkommissionen genom den brittiska regeringens försorg kännedom om en officiell deklaration, utfärdad den 18 december av Cyperns guvernör i Nicosia. I denna deklaration sades bl. a. att vissa stränga administrativa beslut och åtgärder betydligt modifierats. Sporrad av dessa upplysningar beslöt underkommissionen att fortsätta med sina försök att nå en vänskaplig uppgörelse och i detta syfte avdelades en grupp av tre ledamöter. Denna grupp, bestående av kommissionens tyska, danska och irländska ledamöter, sammanträdde under senare delen av januari 1957 med parternas representanter i Strasbourg. Då man ännu i september 1957 ej lyckats nå en lösning av tvisten, beslöt underkommissionen att en saksundersökning skulle företagas på ort och ställe.

Storbritanniens regering utfäste sig att på allt sätt underlätta undersökningarna på Cypern. En undersökningsgrupp anlände till ön i januari 1958 och vistades där i omkring två veckor. Efter sin ankomst till Nicosia utfärdade gruppen en presskommuniké, där det sades att underkommissionen hade för avsikt att söka upplysningar från representanter för de olika elementen i den cypriotiska folkförsamlingen. Underkommissionens medlemmar förklarade sig också vara helt oberoende av instruktioner från något håll och vara helt oavhängiga. Vid slutet av sitt uppehåll på Cypern utfärdade undersökningsgruppen ånyo en presskommuniké, vari ledamöterna förklarade att de samlat sina upplysningar med stort tillmötesgående från alla håll samt uppmanade öns innevånare att iakttaga ordning och sans. Underkommissionen utarbetade en rapport, vilken sammanfattade alla företagna åtgärder och undersökningar, samt tillställde kommissionen denna. På grundval av denna rapport utarbetade kommissionen i sin helhet sin rapport om målets handläggning, vilken översändes till ministerkommittén.

Den 17 juli 1957 inlämnades ännu en anmälan från den grekiska regeringen riktad mot Storbritanniens regering rörande 49 fall av tortyr och misshandel, vilka ägt rum på ön Cypern. Kommissionen kallade parternas ombud och rådgivare till ett sammanträde i augusti 1957 för att dessa skulle få framföra sina åsikter om ett anhängiggörande. Dessa förhandlingar

drog ut på tiden och först i oktober kunde kommissionen fatta beslut om att anhängiggörande skulle ske beträffande 29 av de 49 nämnda fallen av tortyr. Beträffande de övriga 20 fallen förklarade kommissionen att de ej kunde leda till anhängiggörande, då de interna möjligheterna till klagomål ej i dessa fall uttömts. En underkommission bildades och samlades för att utföra sina åligganden i Strasbourg i januari 1959. Jämsides med handläggningen av dessa båda mål inom Europarådets organ, slöts mellan de berörda parterna fördrag i London rörande det politiska reglerandet av situationen på Cypern. Till följd härav beslöt ministerkommittén den 29 april 1959, efter hemställningar från de grekiska och brittiska regeringarna, att ej vidare vidtagna åtgärder beträffande handläggningen av målen, vilka således härigenom nedlades.

Det tredje interstatliga klagomålet inlämnades till kommissionen i juli 1960 av Österrike och riktade sig mot den italienska staten.

Anmälan riktade sig emot domar, avkunnade i tre instanser i Italien över sex unga män från byn Pfanders (Övre Adige) för mord på en tulltjänsteman i augusti 1956. Enligt den österrikiska regeringen var proceduren, som ledde till dessa domars avkunnande, behäftad med vissa fel, som innebar brott mot konventionen om de mänskliga rättigheterna, i synnerhet hänförande sig till artikel 6, vilken reglerar sakbehandlingen vid domstol.

Kommissionens president har stadgeenligt inbjudit den italienska regeringen att inkomma med sitt skriftliga ståndpunktstagande beträffande ett anhängiggörande av detta mål.

Det första individuella klagomål, som anhängiggjorts vid kommissionen, grundade sig på en anmälan, inlämnad den 1 september 1956 av en belgisk journalist, Raymond de Becker, och riktad mot den belgiska staten. Klaganden hade dömts av belgiska domstolar för samröre med ockupationsmakten under andra världskriget och hans klagomål grundade sig på följande tre punkter: 1) klaganden anförde att den förbindelse att bosätta sig i utlandet, vilken han åtagit sig för att bli befriad från det fängelse, där han hållits intagen sedan han fått sin dom, fullt motsvarade landsförvisning och därför stred mot konventionens femte artikel; 2) vidare anfördes att krigsrättens dom, vilken grundade sig på artikel 123 sexis i den belgiska strafflagen, av innebörd att klaganden för alltid vore förhindrad att delta i en tidnings eller annan publikations redaktionella, administrativa etc., arbete, av vad slag det vara må, stred mot konventionens sjunde artikel, vilken stadgar förbud mot att ge strafflag tillbakaverkande kraft; 3) slutligen anförde klaganden att nämnda artikel 123 sexis stred mot den i konventionens tionde artikel stadgade yttrandefriheten.

De Beckers anmälan förklarades av kommissionen kunna ge anledning till anhängiggörande endast beträffande den tredje av de anförda punkterna. En underkommission bildades för att undersöka fakta i saken och för att söka uppnå en vänskaplig lösning av tvisten. Då en sådan uppgörelse i godo ej kom till stånd, ledde detta till att kommissionen i april 1960 hänsköt målet till domstolen för avgörande.

Den andra anmälan från en enskild, vilken givit anledning till ett anhängiggörande vid kommissionen, inlämnades den 8 november av en irländsk medborgare, Gerard Lawless, och riktade sig mot den irländska staten.

Sommaren 1957 arresterades Lawless på order av den irländske justitieministern med anledning av att han misstänktes tillhöra en illegal organisation. Ordern grundade sig på en lag av år 1940 (Amendment Act) rörande stämplingar mot staten. Lawless hölls i förvar i ett militärt interneringsläger till den 11 december 1957, då en order utfärdades om hans frigivande. Försök till ett tidigare frigivande som gjorts av hans juridiska ombud Mr Séan MacBride, f. d. irländsk utrikesminister, hade visat sig fruktlösa. Efter att ha uttömt alla inhemska rättsmedel vände sig Lawless till kommissionen med anspråk på skadestånd för sitt fängslande, som han ansåg strida mot konventionens artiklar 5 och 6, vilka garanterar rätt till personlig frihet och säkerhet samt till opartisk sakbehandling vid oavhängig domstol.

Kommissionen fattade beslut om anhängiggörande den 2 september 1958 och en underkommission bildades. Efter att ha misslyckats med sina försök till en vänskaplig lösning avgav underkommissionen rapport om sitt arbete till kommissionen, vilken i sin tur avgav rapport i målet i december 1959. I april 1960 meddelade kommissionen att, trots att majoriteten av dess ledamöter var av den åsikten att brott emot konventionen ej förelåg beträffande Lawless' internering, den beslutat att hänskjuta målet till domstolen för avgörande med hänsyn till de betydelsefulla rättsliga faktorer, som målet innehöll. Kommissionens åsikt var, att med hänsyn till de allmänna förhållanden som rådde i Irland vid den aktuella tidpunkten, regeringen var i sin rätt enligt konventionens artikel 15 att vidtaga nödvändiga extraordinära åtgärder som krävdes med hänsyn till statens säkerhet.

Domstolen konstituerades och sammanträdde den 3 oktober 1960 för att höra parterna i en förberedande förhandling. Den 14 november beslöt domstolen att slutgiltigt behandla målet.

I december 1957 inlämnades till kommissionen en anmälan av en dansk medborgare, Björn Schouw Nielsen, riktad mot den danska staten på grund av det juridiska förfarandet mot honom vid danska domstolar.

Högsta domstolen i Danmark dömde i juli 1957 som sista instans Nielsen till livstids fängelse för rån, rån försök och mord. I första instans hade Nielsen av juryn funnits skyldig till planläggande och anstiftande av dessa brott, vilka utförts 1951 av en annan person vid namn Hardrup. Nielsen skulle ha påverkat Hardrup genom olika påtryckningsmedel, inkluderande hypnotisk suggestion, att utföra brotten. Den speciella klagodomstol som utsågs ått pröva den första domen mot Nielsen i juni 1957 medgav att anklagelsen om hypnotisk suggestion ej tillfyllest kunde bevisas (Hardrup hade tagit tillbaka detta påstående i december 1955) men ansåg ej att juryn på felaktigt sätt tolkat de övriga framlagda bevisen.

Kommissionen fattade beslut om anhängiggörande i december 1957 med hänsyn till klagandens hävdande att brott förelåg på grund av hans behandling inför danska domstolar mot konventionens artikel 6 beträffande

rätten för en anklagad att bli tillfyllest informerad om varje anklagelse mot honom och dess natur.

En underkommission påbörjade sin behandling av saken i juli 1960.

Det kan synas egendomligt att trots det stora antalet till kommissionen inlämnade anmälningar om brott mot konventionen endast ett så ringa antal kunnat ge anledning till anhängiggörande. Man får dock härav ej draga den slutsatsen att konventionen endast har ett teoretiskt principiellt värde, vilket endast i undantagsfall får anknytning till praktiken. Genom den uppgift som ett slags överstatlig klagomur för stater och individer som kommissionen blivit tilldelad genom konventionen, kan en stat komma att inför den internationella opinionen framstå som brottslig mot de garanterade fundamentala mänskliga rättigheterna. Konventionen tjänar här, liksom övrig lagstiftning, ett preventivt syfte.

Upprättandet av konventionen om de mänskliga rättigheterna kan sägas vara ett av Europarådets främsta verk. Dess betydelse för internationell rätt torde vara obestridlig. Skyddet av de mänskliga rättigheterna har blivit en folkrättslig angelägenhet och genom konventionen ges rättigheterna juridiskt skydd. För första gången i historien har en individ i internationell lagstiftning givits rätt att direkt vända sig till en internationell instans och till denna hänskjuta ett mål mot en stats regering, vare sig denna är ett annat lands eller hans eget hemlands.

Konventionens största betydelse är dock kanske ej så mycket juridisk som fastmer politisk. Detta därigenom att den klart uppställer de privata och politiska rättigheter och friheter, som är av ofrånkomlig betydelse för upprätthållandet av ett i västerländsk mening demokratiskt system, samt anvisar en rikt utvecklad organisation för dessa rättigheters skydd.

Nils O. Nilsson

NATIONALEKONOMISKA STUDENTKLUBBEN I LUND 1921—1961.

Som Nationalekonomiska studentklubben i Lund i vår fullbordar sitt fjärde decennium kan en förteckning över föredragshållare och föredragsämnen vara på sin plats. Många av dem som i yngre år talat i klubben har numera blivit auktoriteter — ofta just på det område som deras föredrag behandlar. Förteckningen över föredragsämnen visar också huru nya problem framträtt och avlöst tidigare frågeställningar. Slutligen kan man lägga märke till, att det internationella samarbetet inom klubbens ram blivit allt livligare.

Av de 221 föredragen har 22 hållits under det första årtiondet, 52 under det andra, 73 under det tredje och 74 under det fjärde. Sedan verksamheten återupptogs på hösten 1933 efter fyra års paus har antalet föredrag varit i genomsnitt 7 per år. De av utländska talare hållna föreläsningarna har representerat följande länder: Danmark 41, Norge 13, Finland 11, Tyskland 11, Förenta staterna 9, England 8, Frankrike 2, Österrike 2, Holland 2, Belgien 1, Italien 1 och Sovjetunionen 1.

1921

- ³/₁₀ Cand. polit. CARL THALBITZER, Köpenhamn: Moderne Traktatpolitik.
²¹/₁₀ Fil. kand. EINAR HELLNERS, Lund: Studentkreditens reformering.

1922

- ²⁷/₃ Professor LAURITZ BIRCK, Köpenhamn: Kapitalens Opsamlingsprocess.
²⁵/₄ Professor WERNER SOMBART, Berlin: Die systembildenden Ideen der Nationalökonomie.

1924

- ²⁷/₂ Docent ERIK LINDAHL, Lund: Valutapolitikens mål och medel.
²⁴/₉ Professor KNUT WICKSELL, Stocksund: Böhm-Bawerks kapitallära.
²⁵/₁₁ Docent GUSTAF ÅKERMAN, Lund: Arbetslönerna i Sverige efter kriget.

1925

- ²/₃ Professor BERTIL OHLIN, Köpenhamn: Tullar som medel mot arbetslöshet.
⁵/₃ Docent ERIK LINDAHL, Uppsala: Medlen för penningvärdets reglering.
¹⁹/₁₀ Docent GUSTAF ÅKERMAN, Lund: Sparsamhet och nyinvesteringar de senaste åren.

1926

- ¹⁸/₃ Professor KNUT WICKSELL, Stocksund: Tullarnas inflytande på prisnivån.
²⁰/₉ Professor EMIL SOMMARIN, Lund: Knut Wicksell.
³¹/₁₀ Professor AXEL NIELSEN, Köpenhamn: Guldknaphed.

1927

- ²²/₂ Professor JENS WARMING, Köpenhamn: Driftøkonomi.
²³/₂ » » » » »
²⁴/₂ » » » » »
²⁶/₃ Professor GUNNAR SILVERSTOLPE, Göteborg: Psykologien och nationalekonomien.
⁸/₁₂ Docent GUSTAF ÅKERMAN, Lund: Det teoretiska sambandet mellan löneuppdrivning och arbetslöshet.

1928

- ⁵/₃ Docent GUNNAR MYRDAL, Stockholm: Utilitarismen i modern nationalekonomi.
²⁸/₃ Lektor O. ASK, Malmö: Några synpunkter vid granskningen av självdeklarationer.
¹⁹/₁₁ Docent RAGNAR FRISCH, Oslo: Dynamisk värdeteori.

1929

- ²⁶/₄ Professor BERTIL OHLIN, Köpenhamn: Några synpunkter på jordräteteorien.
¹²/₅ Professor JOSEPH SCHUMPETER, Bonn: Nationalökonomie und Sozialpolitik.
²/₁₁ Professor AXEL NIELSEN, Köpenham: Bankers Likviditet.

1933

- ^{12/10} Docent JOHAN ÅKERMAN, Lund: Arbetslöshetspolitikens paradox.
^{1/11} Assuransdirektören Fil. Dr. THORILD DAHLGREN, Malmö: Ränteläget och ränteutsikterna.

1934

- ^{12/3} Docent JOHAN ÅKERMAN, Lund: Den amerikanska penningpolitiken under efterkrigstiden.
^{9/4} Lektor, Dr. Phil. CARL IVERSEN, Köpenhamn: Det danske Landbrugs Gjældkrise.
^{23/4} Docent ALF JOHANSSON, Stockholm: Arbetslön och arbetslöshet under konjunkturväxlingar.
^{10/10} Docent JOHAN ÅKERMAN, Lund: Några riktlinjer i efterkrigsårens ekonomiska utveckling.
^{30/10} Universitetsstipendiat ERLING PETERSEN, Oslo: Norge under den økonomiske verdenskrisen.
^{10/11} Fil. mag. PER NYSTRÖM, Lund: Ekonomi och historia.

1935

- ^{12/2} Docent IVAR SUNDBOM, Göteborg: Prisbildning och värde.
^{26/2} Jur. kand. CARSTEN WELINDER, Lund: Några synpunkter på skattefördelningsproblemet.
^{12/3} Fil. lic. OSCAR BJURLING, Lund: Aktuella penningteoretiska frågor.
^{29/3} Professor WILHELM KEILHAU, Oslo: Nationaløkonomi og Historie.
^{26/4} Professor GUSTAF ÅKERMAN, Göteborg: Frågor rörande jordbruksregleringen.
^{17/10} Fil. lic. MAURITZ BONOW, Stockholm: Staten och jordbrukskrisen.
^{29/10} Fil. kand. KLAS BÖÖK, Lund: Ekonomiska prognoser.
^{20/11} Docent JØRGEN PEDERSEN, Köpenhamn: Danske økonomiske Problemer under Valutareguleringen.

1936

- ^{20/2} Docent KARIN KÖCK, Stockholm: Sveriges kapitalimport och industrialisering.
^{2/3} Fil. mag. AXEL GADOLIN, Åbo: Kapitalet och produktionsomvägarna.
^{7/4} Docent CARL ERIK KNOELLINGER, Åbo: Några synpunkter på banklikviditetens problem.
^{20/4} Dr. J. G. KOOPMANS, Haag: Various Notions of Monetary Equilibrium.
^{2/11} Professor FREDERIK ZEUTHEN, Köpenhamn: Samfundsstruktur og Socialpolitik.
^{30/11} Professor ERICH SCHNEIDER, Aarhus: Grundfragen der modernen Produktions- und Preistheorie.
^{10/12} Fil. kand. TORUN HEDLUND-NYSTRÖM, Lund: Nordiska ekonomiska problem 1863—1935.

1937

- ^{25/2} Professor OSKAR MORGENSTERN, Wien: Die heutige Problemlage der Konjunkturtheorie.

- ¹⁸/₃ Mr. HJALMAR STEEN, B. Sc. New York: Problems of Labor in the United States.
- ⁹/₄ Fil. lic INGVAR SVENNILSON, Stockholm: Företagspolitiken i den ekonomiska teorien.
- ²²/₁₀ Konsulenten, Cand. polit. JØRGEN DICH, Köpenhamn: Socialpolitikens Udviklingstendenser.
- ¹⁸/₁₁ Fil. kand. SVEN LINDH, Lund: Nyttighetsbegreppets tidsdifferentiering.
- ²⁶/₁₁ Docent ERIK LUNDBERG, Stockholm: Konjunkturinstitutets arbetsmetod och den ekonomiska prognosen. (Gemensamt sammanträde med Skånska Ingenjörsklubben.)
- ³/₁₂ Docent TORD PALANDER, Uppsala: Produktionens lokalisering — teoretiskt och praktiskt om ett specialproblem.

1938

- ⁹/₂ Docent CARL IVERSEN, Köpenhamn: Nogle Traek af den nyeste Udvikling indenfor Teorien om international Handel og internationale Kapitalbevaegelser.
- ¹⁰/₂ »
- ¹¹/₂ »
- ¹¹/₃ Docent ERIK LUNDBERG, Stockholm: Konjunkturteori och konjunkturbedömning.
- ⁸/₄ Professor ARTHUR MONTGOMERY, Åbo: Löneutvecklingen i Sverige och Finland.
- ¹⁰/₄ Statsrådet ERNST WIGFORSS, Stockholm: Förberedelser för att möta en depression. (Nationalekonomiska Föreningens i Skåne konstituerande sammanträde.)
- ²²/₄ Professor BRUNO SUVIRANTA, Helsingfors: Statsfinansiell konjunkturberedskap.
- ¹⁴/₁₀ Dr. BRINLEY THOMAS, M. A., London: Economists and the Problem of Class.
- ¹¹/₁₁ Bankdirektören, Cand. polit. JENS TOFTEGAARD, Köpenhamn: Det nordiske Kapitalmarked og Valutapolitiken siden 1929.
- ²/₁₂ Docent THOMAS SINDING, Oslo: Den akademiske undervisning i socialøkonomi.

1939

- ⁸/₂ Professor ERIK LINDAHL, Göteborg: De ekonomiska strukturförändringarnas teori.
- ³⁰/₃ Lektor H. WINDING-PEDERSEN, Köpenhamn: Prislærens Fremtid — en Vurdering av det sidste Tiaars Teorier om Duopol og »imperfect competition».
- ¹¹/₁₀ Docent CARSTEN WELINDER, Lund: Sveriges ekonomi inför kriget.
- ³/₁₁ Lektor P. P. SVEISTRUP, Köpenhamn: Dansk Økonomi ved Krigens Begyndelse.
- ¹⁷/₁₁ Docent AXEL GADOLIN, Åbo: Finlands ekonomiska och sociala läge.
- ⁴/₁₂ Cand. oecon. KNUT GERTZ WOLD, Oslo: Norges økonomi infor den andre verdenskrigen.

1940

- ¹⁶/₂ Fil. lic. TOR FERNHOLM, Göteborg: Den ekonomiska teoriens abstraktioner.
- ¹²/₃ Docent JOHAN ÅKERMAN, Lund: Fredskrisernas problem (Gemensamt sammanträde med Statsvetenskapliga Intresseföreningen).
- ⁵/₄ Lektor P. P. SVEISTRUP, Köpenhamn: Nogle Hovedpunkter indenfor Driftøkonomien.
- ⁶/₄ »
- ²²/₁₀ Sekreteraren, jur. kand. RAGNAR SUNDÉN, Stockholm: Indexlönesystemet och några därmed sammanhängande finanspolitiska spörsmål.
- ²⁸/₁₀ Professor THORKIL KRISTENSEN, Aarhus: Omkostnadteoretiske Problem.

1941

- ⁷/₂ Sekreteraren, fil. lic. GUSTAV CEDERWALL, Stockholm: Bygga eller icke bygga?
- ¹⁸/₂ Docent AXEL GADOLIN, Helsingfors: Aktuella ekonomiska problem i Finland.
- ¹⁸/₃ Professor ERICH SCHNEIDER, Aarhus: Nyere Problemer indenfor Pris- og Produktionsteorien.
- ²⁰/₁₀ Professor CARL IVERSEN, Köpenham: Nyere Metoder indenfor Handelspolitiken.
- ²⁸/₁₁ Professor HELGE NELSON, Lund: Naturbundenhet och lokala förskjutningar inom Sveriges ekonomiska geografi.

1942

- ²⁴/₂ Dr. techn. IVAR JANTZEN, Köpenhamn: Samfundets Driftøkonomi.
- ²/₃ Professor ERIK LINDAHL, Lund: Den svenska statskulden och förmögenhetsbeskattningen.
- ⁹/₃ Professor HUGO E. PIPPING, Helsingfors: Handeln mellan Sverige och Finland.
- ¹⁴/₄ Fil. lic. BÖRJE KRAGH, Lund: Svensk penningpolitik 1914—1942.
- ⁵/₁₀ Professor HERMAN WOLD, Uppsala: En frågeställning i teoretisk efterfrågeanalys.
- ⁶/₁₁ Professor GUNNAR ASPELIN, Göteborg: Sociologien som undervisningsämne. (Gemensamt sammanträde med Statsvetenskapliga Föreningen.)
- ³⁰/₁₁ Professor TORD PALANDER, Göteborg: Några reflexioner kring multiplikatorbegreppet.

1943

- ⁸/₂ Docent SUNE CARLSSON, Stockholm: Den ekonomiska statistikens betydelse inom modern företagsekonomi.
- ²/₃ Fil. lic. ERIK DAHMÉN, Stockholm: Den svenska industrien under kriget och några av dess framtidsproblem.
- ¹⁵/₃ Bankrådet KLAS BÖÖK, Stockholm: Om valutareglering och clearing.

- ²⁸/₃ Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Sveriges ekonomiska politik under det första och andra världskriget.
- ¹¹/₁₀ Docent KARIN KOCK, Stockholm: Englands ekonomiska politik under kriget.
- ¹/₁₁ Professor CARL ERIK QUENSEL, Lund: Behövs det en folkräkning 1945?
- ²⁹/₁₁ Lektor, ekon. mag. NILS VÄSTHAGEN, Malmö: Företagsekonomien och dess ställning vid Lunds universitet.

1944

- ¹⁴/₂ Docent HANNES HYRENIUS, Lund: Jordbrukets arbetskraftsbehov.
- ²⁸/₂ Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Den ekonomiska politikens decentralisering.
- ²⁸/₃ Professor THEODOR GEIGER, Aarhus: Reklamens Vaerdi for Samfundet.
- ¹⁸/₄ Sekreteraren, pol. mag. GÖRAN TEGNER, Stockholm: Kan befolkningsfrågan lösas?
- ⁹/₁₀ Fil. lic. GUNNAR LINDGREN, Uppsala: Lönar det sig att spara? Några synpunkter på beskattningen av inkomstökningar.
- ⁶/₁₁ Civilekonom FOLKE KRISTENSSON, Stockholm: Produktions- och distributionsstrukturen och deras samband inom konsumtionsvaruindustrien.
- ²⁷/₁₁ Fil. kand. SVEN RYDENFELT, Lund: Vad kostar sjukdomarna vårt samhälle?

1945

- ⁸/₂ Professor ERIK LUNDBERG, Stockholm: En bedömning av konjunkturutvecklingarna efter kriget med ledning av erfarenheterna från mellankrigsperioden.
- ²⁸/₂ Lektor, ekon. mag. NILS VÄSTHAGEN, Malmö: Något om industriella kostnadsberäkningar.
- ¹²/₃ Sekretær, cand. oecon. OTTO CHR. MALTERUD, Oslo: Norske økonomiske efterkrigsproblemer.
- ¹⁶/₄ Pol. mag. OLLE KARLEBY, Stockholm: Ekonomiska synpunkter på den nya aktiebolagslagen.
- ²⁷/₉ Professor FREDERIK ZEUTHEN, Köpenhamn: Økonomisk Politik med eller uden Regulering av Lønnen.
- ²/₁₀ Dr. D. G. CHAMPERNOWNE, Oxford: Spending and Employment.
- ³⁰/₁₀ Fil. lic. GUY ARVIDSSON, Stockholm: Utvecklingslinjer i modern penningteori.
- ²⁸/₁₁ Professor KJELD PHILIP, Aarhus: Liberalistisk Socialpolitik.

1946

- ⁷/₂ Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Arbetslön och full sysselsättning.
- ¹/₃ Professor CARL IVERSEN, Köpenhamn: Udenrigshandelns Fremtid.
- ²⁶/₄ Professor ANDRÉ MARCHAL, Paris: La pensée économique française actuelle.
- ²/₅ Dr. G. TAYLOR, London: Anglo-American Finance Problems.

- ¹/₁₀ Docent CARSTEN WELINDER, Lund: Skatter och räntor.
⁷/₁₀ Finansminister ERIK BROFOSS, Oslo: Norges finansiella läge.
⁶/₁₁ Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Från konjunktur- till strukturpolitik.
⁶/₁₁ Docent CARSTEN WELINDER, Lund: Aktuell skattepolitik.
- 1947
- ¹⁸/₂ Professor FOLKE SCHMIDT, Lund: Amerikansk arbetarrörelse av idag.
²⁷/₂ Professor BRUNO SUVIRANTA, Helsingfors: Finlands skadeståndsproblem.
¹¹/₃ Fil. lic. INGVAR OHLSSON, Stockholm: Nationalräkenskap, nationalinkomst och värderingsproblemet.
¹⁷/₃ Docent OSCAR BJURLING, Lund: Ekonomisk historia.
¹⁹/₃ Professor JAN TINBERGEN, Haag: Some Results of Econometric Business-cycle Research.
-
- ²⁰/₃ Professor FREDERIK ZEUTHEN, Köpenham: Principper og Problemer indenfor Socialpolitikken.
²⁸/₄ Professor CARL IVERSEN, Köpenhamn: Danmarks økonomiske Genopbygning efter Krigen.
¹²/₅ Docent ANDERS ÖSTLIND, Stockholm: Det aktuella ekonomiska läget.
⁸/₁₀ Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Ekonomiska konjunkturer och politiska val i USA 1868—1944.
²⁰/₁₀ Professor INGVAR SVENNILSSON, Stockholm: Stabiliteten i de amerikanska konjunkturerna.
³/₁₁ Lektor HANS BREMS, Köpenhamn: Profitmaximering under monopolistisk Konkurrence.
- 1948
- ²⁵/₂ Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Økonomisk Planering og Udenrigshandelns Teori.
²²/₃ Lektor JØRGEN GELTING, Köpenhamn: Om Mulighederne for liberal Interventionisme.
⁹/₄ Fil. lic. BØRJE KRAGH, Lund: Räntebildning på olika marknader.
¹⁷/₉ Professor LEO TÖRNQVIST, Helsingfors: Om ekonomiska prognoser.
¹⁸/₁₀ Docent POUL NYBOE-ANDERSEN, Köpenhamn: Europæiske Valuta-problemer.
¹⁵/₁₁ Fil. lic. ULRICH HERZ, Uppsala: Social struktur och ekonomisk teori.
⁶/₁₂ Docent HANNES HYRENIUS, Lund: Förenta Nationernas befolkningskommission.
- 1949
- ²¹/₂ Fil. mag. ÅKE ELMÉR, Lund: Socialpolitiken i de nordiska länderna. En jämförelse.
²¹/₃ Professor FREDERIK ZEUTHEN, Köpenhamn: Forsikringsdoktrinen og socialpolitisk Praxis specielt i de nordiske Lande.
⁴/₄ Professor ODAL STADIUS, Helsingfors: Produktionsfaktorerna och deras priser. Några kritiska reflexioner.
¹¹/₄ Professor R. G. D. ALLEN, London: The Organization of Statistical Service in Government and Industry.

- ^{10/10} Professor WALTHER HOFFMANN, Münster: Die deutsche Währungsreform.
- ^{7/11} Fil. lic. ERIK RUIST, Stockholm: En statistikers syn på ekonometrien.
- ^{9/11} Professor ALVIN HANSEN, Harvard University: An Outlook on the Economic Situation in the United States.
- ^{5/12} Docent HARALD DICKSON, Stockholm: Några synpunkter på den skogsekonomiska teorien.

1950

- ^{6/2} Professor GUNNAR ASPELIN, Lund: Filosofiska motiv i nationalekonomiens historia.
- ^{27/2} Dr. HANS BREMS, Köpenhamn: United States Anti-trust Laws in Action.
- ^{22/3} Fil. kand. NILS KELLGREN, Stockholm: Fackföreningsrörelsens problem vid full sysselsättning.
- ^{17/4} Mr. RALPH TURVEY, M. A. London: Produktionsfaktorerna och varumarknaden.
- ^{31/10} Professor TRYGVE HAAVELMO, Oslo: Stokastiske modeller og deres anvendelse på det samfundsvitenskaplige område.
- ^{20/11} Cand. Polit. ERIK IB SCHMIDT, Köpenhamn: Danmarks økonomiske Problem.

1951

- ^{8/2} Professor JØRGEN DICH, Århus: Socialpolitiken som videnskabeligt Forskningsområde.
- ^{4/4} Docent JOHAN VOGT, Oslo: Objektivitetsproblemets behandling i de ulike samfundsvitenskaper.
- ^{23/4} Docent NILS VÄSTHAGEN, Stockholm: Något om de företagsekonomiska inkomst- och utgiftsbegreppen.
- ^{20/6} Professor OSKAR MORGENSTERN, Princeton University: Organization and Decision-making of the Firm.
- ^{11/10} Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Betriebliches Rechnungswesen und ökonomische Theorie.
- ^{19/10} Professor KJELD PHILIP, Köpenhamn: Grundskyldsproblemet.
- ^{23/11} Professor LLOYD A. METZLER, University of Chicago: Economic Growth and Diminishing Returns: Three Long-run Views.
- ^{7/12} Lektor ARNE LUND, Aarhus: Arbejds løn og Arbejdseffektivitet under fuld Beskæftigelse.

1952

- ^{20/2} Lektor BJARKE FOG, Köpenhamn: Pristeori og Virkelighed.
- ^{19/3} Fil. Dr. HUGO HEGELAND, Göteborg: Multiplikator-teorins brister.
- ^{21/4} Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund: Europarådets högskola och några andra samhällsvetenskapliga utbildningsanstalter på kontinenten.
- ^{11/11} Professor HERMAN WOLD, Uppsala: Simultana relationer och deras statistiska behandlingar.
- ^{1/12} Fil. lic. RUNE HÖGLUND, Stockholm: Några resultat av studier rörande företagsnämnder i svensk industri.

- ^{8/12} Professor GUNNAR MYRDAL, Genève: Ekonomiska Europakommissionen (ECE): ekonomisk undersökningsverksamhet och politisk praktisk verksamhet.

1953

- ^{10/3} Professor KARL OLIVECRONA, Lund: Några synpunkter på frågan om penningens natur.
- ^{23/3} Professor HUGO E. PIPPING, Helsingfors: Välstånd och levnadsstandard.
- ^{25/3} Professor HUGO E. PIPPING, Helsingfors: Planhushållningsförsök i Finland på 1800-talet.
- ^{17/4} Bankdirektör TORSTEN WENNERGREN, Göteborg: Kreditrestriktionernas verkningar.
- ^{8/5} Fil. lic. ÅKE ELMÉR, Lund: Motbokens inverkan på efterfrågan på spritdrycker.
- ^{21/10} Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Ränta, penningmängd och inkomst.
- ^{26/11} Professor THORKIL KRISTENSEN, Århus: Danmarks økonomiske Politik efter Krigen.

1954

- ^{12/2} Docent INGVAR OHLSSON, Stockholm: Nationalräkenskapernas tre grundprinciper.
- ^{25/2} Professor INGVAR SVENNILSON, Stockholm: Den ekonomiska långtidsutvecklingens teoretiska problem.
- ^{3/5} Professor PHILIP NEWMAN, Karachi: Monopoly Power in the United States.
- ^{5/5} Professor MILTON FRIEDMAN, University of Chicago: Economic Theory and Economic Reality.
- ^{6/10} Professor MARY JEAN BOWMAN, University of Kentucky: The Proper Training of an Economist.
- ^{18/10} Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Marginalanalysens Realisme indenfor Pristeorien.
- ^{3/11} Agronom ULF RENBORG, Ultuna: Vad är lineär programmering?

1955

- ^{1/2} Docent ERIK DAHMÉN, Stockholm: Förutsättningarna för den framtida realkapitalbildningen i Sverige.
- ^{10/3} Professor KARIN KOCK, Stockholm: Den officiella statistikens utveckling.
- ^{29/3} Professor J. B. SHANNON, University of Kentucky: Special Aspects of the American Electoral System.
- ^{25/4} Professor JØRGEN PEDERSEN, Århus: Fuld Beskæftigelse og Pengenes Værdi.
- ^{20/9} Professor BRINLEY THOMAS, Cardiff: International Migration, Investment and the Terms of Trade.
- ^{10/10} Professor STURE BOLIN, Lund: Greshams lag i historisk-kritisk belysning.
- ^{11/10} Professor BERTIL OHLIN, Stockholm: Tomma fack i utrikeshandels teori.

1956

- ²³/₁ Docent TORSTEN HÄGERSTRAND, Lund: Grannskapseffekten som ekonomisk och social-geografisk faktor.
- ⁵/₃ Docent ARNLJOT STRÖMME SVENDSEN, Norges Handelshøiskole, Bergen: Optimalitetslover i skipsfarten.
- ⁸/₃ Professor LÉON DUPRIEZ, Louvain: The Long Term Trend of Prices since the War. Is there still a Kondratieff Wave?
- ²⁴/₄ Professor CARL IVERSEN, Köpenhamn: Pengepolitik i underudviklede Lande.
- ¹/₁₀ Professor P. NØRREGAARD RASMUSSEN, Köpenhamn: Terms of Trade mellem Sektorer indenfor et Land.
- ¹⁵/₁₀ Professor JØRGEN GELTING, Århus: Klassisk og moderne Beskæftigelsesteori.
- ³/₁₂ Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Nogle Bemærkninger til Haavelmotheoremet.

1957

- ¹⁹/₁ Överdirektör JAKOB BJERVE, Oslo: Nasjonalbudsjett og nasjonalregnskap.
- ¹⁹/₁ Forskningschef Dr. Phil. ODD AUKRUST, Oslo: Utviklingslinjer i det internasjonale nasjonalregnskapsarbeidet.
- ¹²/₂ Preceptor GÖSTA CARLSSON, Lund: Studiet av värdet och värderingar som sociologisk arbetsuppgift.
- ⁴/₃ F. Riksbankchefen IVAR ROTH, Stockholm: Internationella banken och valutafonden.
- ²⁷/₃ Professor CORRADO GINI, Rom: The Science of Wealth.
- ²⁹/₄ Professor WALTHER HOFFMANN, Münster: Produktivitätsveränderungen im Wachstumsprozess.
- ⁷/₁₀ Professor IVAR SUNDBOM, Göteborg: Problem rörande den gemensamma marknaden.
- ²⁸/₁₀ Professor JOHAN VOGT, Oslo: Nationalekonomi och livsåskådning.
- ²⁵/₁₁ Docent RAGNAR BENTZEL, Uppsala: Industriens utredningsinstituts konsumtionsundersökning. Några resultat och metodproblem.

1958

- ²⁷/₁ Professor JØRGEN DICH, Århus: Velfærdsstatens økonomiske Problem.
- ²⁸/₂ Professor NILS VÄSTHAGEN, Stockholm: Något om verkningarna på branscher och enskilda företag av bruttobeskattning.
- ²⁴/₃ Docent KARL OLOF FAXÉN, Stockholm: Arbetsmarknadsutvecklingen och organisationernas lönepolitiska strategier.
- ²¹/₄ Överdirektör HELMER OLSSON, Stockholm: Pris- och monopolövervakningen i Sverige.
- ³⁰/₉ Professor JEAN MARCHAL, Paris: Une théorie de la répartition du revenue national.
- ³/₁₁ Professor HARALD DICKSON, Göteborg: Logiska synpunkter på identitet i matematik och nationalekonomi.
- ¹²/₁₂ Professor ERIK LUNDBERG, Stockholm: Kapitalets gränsproduktivitet — teori och statistik.

1959

- ³/₂ Docent BÖRJE KRAGH, Stockholm: Nationalbudgetarbetet.
¹⁰/₃ Preceptor GUY ARVIDSSON, Lund: Om indexlån.
¹³/₅ Docent JAN WALLANDER, Stockholm: Bilismens konsumtionsteori.
¹⁴/₉ Professor ERIK LINDAHL, Uppsala: Synpunkter på inflation.
²⁸/₉ Professor GEORGE SHACKLE, Liverpool: Decision, Order and Time.
¹⁹/₁₀ Professor ERICH SCHNEIDER, Kiel: Der Trend des ökonomischen Denkens in der Gegenwart.

1960

- ¹¹/₁ Bankdirektör TORE BROWALDH, Stockholm: Företagsekonomiska och samhällsekonomiska aspekter på penningpolitiken.
²⁸/₃ Professor ERIK DAHMÉN, Stockholm: Den ekonomiska politikens mål och möjligheter i en modern demokrati.
⁹/₅ Fil. dr ERIK AMBJÖRN, Göteborg: Teoretiska problem vid importanalys.
¹⁸/₉ Professor T. W. HUTCHISON, Liverpool: Economic Analysis, Value-Judgments and Objectives of Economic Policies.
²⁴/₁₀ Professor ERIK HOFFMEYER, Köpenhamn: Radcliffe-betänkningens Pengeteori.
¹⁸/₁₁ Docent BÖRJE KRAGH, Stockholm: Inflationspolitik i Sydamerika.
²⁸/₁₁ Professor VLADIMIR KOLLONTAY, Moskva: Principles and Methods of Economic Planning in the Soviet Union.

1961

- ³⁰/₁ Direktör HENNING FRIIS, Dansk Socialforskningsinstitut, Köpenhamn: Socialforskningens Opgaver og Problemer.
²⁰/₂ Professor HANS BREMS, University of Illinois: Lön, pris och vinst i makroekonomisk teori.
²²/₃ Docent KARL-GUSTAV LANDGREN, Lund: Nationalekonomien och de politiska ideologierna.
¹⁷/₄ Professor BENT HANSEN, Konjunkturinstitutet, Stockholm: Metoder för konjunkturprognoser.
¹⁵/₅ Professor C. LOWELL HARRIS, Columbia University, New York: Economic Challenges Facing the President of the United States.

Johan Åkerman

LIT T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

OLLE NYMAN: *Der westdeutsche Föderalismus. Studien zum Bonner Grundgesetz.* Stockholm 1960. 266 sid. (Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. 40.)

Något mer än ett årtionde har Västtysklands författning bestått. Det är kanske ovisst, om några speciella egenskaper haft att göra med livslängden. Men onekligen har det legat nära till hands att förutspå svårigheter med hänsyn till den jämförelsevis komplicerade strukturen. Ett elaborerat grundrättighetssystem med en detaljerad kompetensreglering och en grundlagsfästad parlamentarism borde i förening med den fulländade domstolskontrollen — det kanske mest iögonenfallande draget — kunnat ha berett många vanskligheter. Och härtill kommer den federala strukturen med dess mångfaldiga friktionsmöjligheter.

Det är denna sistnämnda egenskap, som i här föreliggande arbete blivit föremål för en redovisning och analys. I ett första kapitel behandlas förbundsrepublikens tillkomst, varefter följer en framställning av den förbundsstatliga strukturen i allmänhet. Efter en skildring av kompetensfördelningen mellan förbundet och delstaterna och av förbundsrådet avslutas arbetet med en mera allmän diskussion om federalismens realitet i den västtyska författningen.

Det var otvivelaktigt komplicerade förhållanden och mångfaldiga överväganden, som ledde fram till förbundsstatens utformning i Västtyskland. Det vore orättvist att förebrå förf., att han ej fördjupat sig i detta komplex, då han uttryckligen begränsat sig till rättsreglernas tillkomst. Men en läsare skulle dock kanske kunna önska, att själva problemställningen mera utförligt fixerats och allra helst i ett sammanhang, eftersom den skyntar fram på flera ställen i framställningen och på visst sätt utförligast i slutkapitlet. Vad man genom förf. får veta är, att ockupationsmakterna önskade en förbundsstatlig bildning, ett utslag av planeringen rörande det nya Tyskland som motsats till den autoritära hitlerska enhetsstaten. Meddelandet om den äkttyska diskussionen om ockupationsmakternas ställning som konstituerad eller konstituerande makt skulle kanske haft mindre intresse än en redovisning av de allierades planeringsarbete. Att ockupationsmakterna utgjorde en konstituerad makt är riktigt men förvisso ej i förhållande till någon tysk konstituerande makt. Man får veta, att det fanns en tysk, förbundsstatlig tradition och en faktisk uppdelning av ockupationsområdet i ett antal länder, men uppgiften om att nyordningen motsvarade det tyska folkets önskningar borde kanske ej ha stötts av vittnesbördet av den övervintrande Otto Koellreutter.

En annan fråga, som likaledes belyses, är Västtysklands ställning som »Rechtsnachfolger» till det besegrade Tyskland. Även härvidlag har den tyska statsrättsliga diskussionen en högst akademisk karaktär. Även om inte mycket finnes att hämta i litteraturen, skulle ett konstaterande vara av intresse, när det gäller sådana problem som en eventuell strävan att göra amerikanerna gynnsamt inställda och möjliga förebilder, i varje fall paralleller med andra författningar. Det sistnämnda problemet beröres i följande kapitel högst sporadiskt. Den ingående redogörelsen för de olika delstaternas skiftande storlek och struktur, som avslutar det första kapitlet, ger i varje fall en bild, som ej alltför mycket avviker från andra förbundsstater. När förf. lämnar denna skildring bibringas läsaren lätt den uppfattningen, att heterogeniteten är speciellt stor och t. o. m. oroväckande. Men i nästa kapitel lugnas man just med påpekandet, att andra förbundsstater ej förete någon gynnsammare bild.

—De följande två kapitlen innehålla en detaljerad genomgång av reglerna för kompetensfördelningen inom förbundsstaten. Det är en klar och överskådlig framställning, och här som eljest följer läsaren förf:s redovisning med en känsla av trygghet. Vad man möjligen även här skulle vilja efterlysa, vore kanske ytterligare detaljer på en eller annan punkt. Men förf. har klart begränsat sin uppgift, och det är endast ett beröm, när läsaren vid studiet av hans bok känner aptiten växa.

Förf. går igenom författningens regler och redovisar den statsrättsliga diskussionen i de olika fallen. Principiellt skulle man kunna rikta den anmärkningen mot förf., att hans egen ståndpunkt inte ofta framträder. Det är ju möjligt, att han som statskunnskapare vill vara återhållsam, men den kännedom som han förskaffat sig förfaller en läsare så pass betydande, att man ibland med besvikelse konstaterar frånvaron av ett klart ställningstagande hos förf. Ibland stämplas statsrättsliga tolkningar som metafysiska eller alltför konstlade. Andra gånger får man veta, att statslivets »verklighet» icke låter sig insnöras i någon statsrättslig tvångströja. Förhållandet mellan statsrättens regler och »verkligheten» är nog alltför komplicerat för att i en så pass utförlig framställning avfärdas på detta sätt, särskilt i en stat som Västtyskland, där reglernas giltighet övervakas av en högsta författningsdomstol. Ett mera markerat ställningstagande av förf. skulle ha givit hans arbete större utsikter att icke blott vara ett bidrag till utan även ett verkligt ferment i tysk författningsdebatt.

Det som i detta sammanhang kanske allra mest faller i ögonen, är förf:s uttalande om art. 29, som i mom. 1—6 behandlar ländernas »Neugliederung» och i mom. 7 »jede sonstige Änderung». Här konstaterar förf., att den »vanliga» tolkningen är att mom. 7 blott avser »enstaka och enkla ändringar» i motsats till »Gesamtänderung». Förf. påpekar, att detta dock icke stämmer med författningsdiskussionen i det parlamentariska rådet (sid. 66). Den »vanliga» tolkningen är givetvis förklarlig med hänsyn till art. 29:s slutgiltiga byggnad, och läsaren får här ingen hjälp av förf., som underlåter att nämna, att den eventuellt prövande domstolen måste ge författningsstadgandets lydelse rangen framför aldrig så bestämda uttalanden av dem, som lagen gjorde. Förhållandet är ju ett annat, när det gäller den aktuella televisionsstriden. Här är problemet, att »Fernmeldewesen» tillhör

förbundets kompetens (art. 73: 7), medan kulturpolitiken ej nämnts, varför den måste tillhöra delstaterna, frånsett »främjandet av vetenskaplig forskning» (art. 74: 14). Kan man draga upp strikta gränser mellan den tekniska och den kulturella sidan av televisionen? Om ej är det författningsdomstolens sak att på denna punkt träda i grundlagstiftarens ställe.

Vid förf:s redogörelser av de olika tolkningssynpunkterna om de skilda grundlagsstadgandena skulle man kanske ibland önskat en ytterligare precisering. Vid omnämmandet av författningsdomstolens något »evasiva» tydning (s. 86) får man ej glömma, att domstolar merendels ha att taga ställning till konkreta tvistefrågor och då undvika att binda sig för framtiden genom alltför stor precision om den allmänna innebörden i ett stadgande. Delstaterna ha möjlighet att med förbundsregeringens samtycke ingå överenskommelser med främmande stat, men förf. betonar att det är självklart, att en dylik överenskommelse blott binder vederbörande delstat men ej har några rättsverkningar för förbundsstaten (s. 69). Detta kan man blott instämma i, men varför det är självklart är kanske inte lika självklart. Man får härvidlag skilja på juridisk bindning vid själva överenskommelsen och förbundets ansvar för sina delstaters beteende.

Förf:s rikhaltiga litteraturförteckning synes ej lämna något övrigt att önska, men man fäster sig vid ingen av de talrika doktorsavhandlingarna har befunnits värd att anföra.

Förf:s säkra och grundliga vägledning genom författningsbestämmelserna, vilken innebär ett högt betyg för grundlagsfädernas arbete, mynnar ut i en allmän analys. Han framhäver den förbundsstatliga karaktären gentemot kritiker, som velat fränkänna den all betydelse. Om framtiden vet vi intet, men det är påtagligt, att denna konstrika författnings bestånd bland mycket annat grundar sig på ett stabilt ekonomiskt välstånd. Man erinrar sig att det sagts om den indiska federala författningen, att dess utveckling får ses i belysning av att den överväldigade massan icke har någon egendom att skydda. Den politiska debatten sysslar mer med ett fördelningsproblem. I Tyskland har hittills förhållandet varit ett annat.

Lars Frykholm

Civibus et rei publicæ. Festskrift till Georg Andrén på sjuttioårsdagen 10 december 1960. Acta academiæ regiæ scientiarum upsaliensis. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala handlingar. 8. Almqvist & Wiksell.

På sin 70-årsdag förra året uppvaktades förutvarande ecklesiastikministern och landshövdingen i Uppsala län och innehavaren under mer än tjugo år av lärostolen i statskunskap i Göteborg Georg Andrén med en ståtlig festskrift om c:a 550 sidor, försedd med den välklingande titeln »Civibus et rei publicæ» och upptagande i tabula gratulatoria in mot 250 namn. Hyllningsskriften har utgetts som nr 8 i serien av Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala handlingar. Den skall här göras till föremål för en kortare anmälan. Redan det nästan mastodontiska omfånget och än mer det ovanligt mångskiftande innehållet, som ingalunda begränsas till statskunskap i mera traditionell mening, gör det uteslutet med någon mera in-

gående redogörelse för vad festskriften ger. Här skall därför särskild uppmärksamhet ägnas främst de bidrag, som kunna anses vara av speciellt intresse för denna tidskrifts läsekrets.

Det må emellertid först i förbigående erinras om att Georg Andrén hör till de få, som det förunnats den sällsynta hedern att under sin livstid få vid två olika tillfällen mottaga ett sådant uttryck för allmän uppskattning och hög värdesättning, som en akademisk festskrift alltid anses vara. Redan till dåvarande professorn Georg Andrén femtioårsdag den 10 december 1940 lämnades honom den första festskriften i händerna. Den hade den mera ovanliga formen av en aktpublikation, en nyutgåva av elva stycken samtida handlingar, belysande tillkomsten av 1809 års regeringsform. Det var ett briljant uppslag, som härmed förverkligades. Samtliga dessa akter voro visserligen sedan gammalt väl kända för den som sysslade med forskning kring 1809 års omvälvande händelser, men de voro på det hela taget ganska svåråtkomliga, och det var därför ytterst tacknämligt att på detta sätt få dem lätt tillgängliga. Det torde nog kunna med visshet förutsägas, att denna äldre festskrift trots sitt mera anspråklösa yttre framträdande kommer att få ett vida mer bestående värde än den senare med sitt — det ligger i sakens natur! — åtminstone delvis mera dagsländeartade innehåll.

Nästan alla uppsatserna ha försetts med avslutande sammanfattningar på engelska (i två fall på tyska), och tre av dem är direkt avfattade på engelska. En sak som i tecknet av vår tids ökande internationalistiska inriktning är värd att få efterföljd i framtida liknande sammanhang.

Professor Gunnar Heckscher tar upp den sedan länge livligt diskuterade och omstridda frågan om den utländska doktrinen roll vid utformningen av 1809 års regeringsform. Vilket har för grundlagsstiftarna betydelse mest: den nationella erfarenheten eller den internationella spekulativen? Enligt förf:s mening är en sådan renodlad frågeställning helt orealistisk, ja, »snart sagt orimlig». De båda elementen voro vid grundlagsskrivandet sedan århundraden tillbaka oskiljaktiga, och varje rimlig tolkning av 1809 års idéer förutsätter, att man från första början är medveten härom och försöker sig på att genomföra en mindre känslomässigt betonad värdering än den som hittills å omse sidor varit gängse. Som belysande för det nära sambandet mellan de inhemska tankeströmningarna och de allmänna europeiska idéerna återges det riksdagsbeslut, ibland kallat riksakten, varigenom Gustaf IV Adolf avsattes.

Professor Nils Stjernquist behandlar i sitt bidrag »Nutida budgetprinciper och grundlagens» ett högeligen intressant konstitutionellt svenskt problem. Utgångspunkten är det ofta omvittnade och påtalade förhållandet, att grundlagsbestämmelserna rörande finansmakten äro mycket antikverade och ofullständiga samt delvis mycket svårtolkade, varför de i mycket stor utsträckning helt enkelt inte kunna få en förnuftig tillämpning på nutida förhållanden. Förf. ger en översikt över de budgetprinciper, som tillämpades vid tillkomsten av 1809 års regeringsform, och redogör sedan för dennas regler angående finansmakten och dess utövning. Dessa ha varit praktiskt taget oförändrade sedan dess och kunna förstås endast om de ses mot bakgrunden av de tidigare rättsförhållandena på området. Förf. framhåller, att grundlagens budgetbestämmelser förutsätta ett statiskt samhälle

av äldre typ. I våra dagars dynamiska samhällsliv höra de ej hemma. Budgeten har numera vid sidan av sin ursprungliga uppgift att vara blott och bart en plan för det statliga hushållet också, med den ändrade samhällsstrukturen och samhällsuppfattningen, fått andra funktioner. Statsmakterna ha sålunda använt budgeten såsom ett instrument för reformers genomförande. Senare har man också medvetet gått in för att med hjälp av den progressiva beskattningen låta budgeten verka inkomst- och förmögenhetsutjämnande. Slutligen har man under de senaste åren genom över- eller underbalansering av budgeten avsett att låta den verka konjunkturutjämnande. Förf. påvisar ingående den bristande överensstämmelsen mellan den skrivna författningen och dess nutida praktiska tillämpning och analyserar den utveckling som lett dithän, och slutar sin intresseväckande översikt med att förorda en revision och modernisering av regeringsformens finansparagrafer. Detta kan dock icke genomföras, endast förberedas, av statsrättsliga och andra experter. En reform måste komma till stånd genom de politiska instanserna. En väl utvecklad framställning av ett väl invecklat ämne!

Professor Erik Fahlbeck lämnar en redogörelse för händelseförloppet och de agerande personerna kring publiceringen i medio av 1870-talet av konstitutionsutskottets protokoll och andra handlingar vid riksdagen 1809—10. Förfarandet härvid utgör förvisso icke, såsom förf. med all rätt framhåller, »något betydande konstitutionellt kapitel», men eftersom historien därom inte saknar »intresse eller poänger», kan det anses väl motiverat att klarlägga den. Man kan helhjärtat instämma med förf. i hans livliga beklagande att missriktad småsnålhet förhindrat det föreslagna samtida publicerandet även av övrigt aktmaterial från den grundlagsstiftande riksdagen.

Under rubriken »Reform och reaktion» lämnar docenten, lektor Ragnar Simonsson en snabbskiss av den sociala och politiska samhällsutvecklingen i vårt land efter statsvälvningen 1809. Därigenom fick Sverige en ny författning, något som var oundgängligen nödvändigt, men reformer på andra områden dröjde. Icke ens i samband med händelserna 1865 — »åter ett löftenas och förhoppningarnas år» — lyckades reformarbetet få någon luft under vingarna. Detta skedde först genom återverkan från de världshistoriska förändringarna 1918, varigenom det sista motståndet bröts mot ett fullständigt genomförande av demokratien.

Redaktören och riksdagsmannen, fil. lic. Jean Braconier söker i sitt bidrag »Stat och individ» ge en »idépolitisk studie» av förhållandet mellan enskild rätt och statens maktanspråk sådana denna avvägning framträder i centrala tankegångar hos ledande statsteoretiker genom tiderna, såsom Platon, Hobbes, Rousseau, John Stuart Mill och Hegel samt till sist i bolsjevismens statsteorier. Förf:s slutsats blir, att filosofernas allmänna formuler om statens uppgift och ändamål lätt bli till politiska doktriner, vilka få tjäna helt oförenliga politiska system och intressen. Ett belysande exempel är användningen av termen »demokrati».

Professor Nils Herlitz gör i en direkt på engelska avfattad, översiktlig framställning ett försök att utreda innebörden i det anglosaxiska begreppet »rule of law» och klarlägga dess motsvarigheter i andra västerländska

stater och särskilt huru detta uppfattats i de nordiska länderna. Uppsatsen är ursprungligen skriven som grundval för en diskussion vid ett internationellt juristmöte i Chicago 1957 och har varit — svåråtkomligt! — publicerad i en av juridiska fakulteten i Istanbul utgiven skriftserie. Med hänsyn till att uppsatsen således från början varit avsedd för ett fullkomligt osakkunnigt utländskt auditorium, är den ytterst elementär och ger i mycket allmänna ordalag uttryck åt synpunkter och värderingar, vilka sedan länge äro välkända för varje intresserad nordisk läsare.

I fem olika bidrag ges intresseväckande glimtar ur vårt parlamentariska liv i gången tid. Endast ett av dem härrör från 1800-talet. Det är författat av förre lektorn och riksdagsmannen Edgar Sjödahl och redogör ingående för en på sin tid mycket uppmärksammas »affär», en politisk egendomshandel från Karl Johanstiden, då kungen genom mellanhänder sökte köpa sig fri från den fräne oppositionsmannen Anders Danielssons beska kritik av regeringens politik genom att hjälpa honom ur en besvärlig ekonomisk situation. Men då det ur politisk synpunkt visade sig vara en dålig affär — Danielsson förblev i opposition — ville kungen komma ifrån det hela, vilket dock icke lyckades.

Tre författare syssla med problem under det politiskt upprörda årtiondet före och under första världskriget och belysa episoder från dessa den fullständiga demokratins genombrottsår. Docenten Sven Ulric Palme tar fasta på den hetsiga Pechlindiskussionen i mars 1909. I debatten i Andra kammaren i anledning av en interpellation från liberalt håll om tolkningen av RO § 46 — om formerna för förbindelserna mellan riksdagen och förvaltningen — hade liberalen friherre Carl Carlsson Bonde uttalat sig för en omvärdering av den då i allmänhet ganska förkättrade frihetstiden och i synnerhet dess konstitutionella praxis. Som ett argument mot sina konservativa motståndare råkade han därvid att citera ur ett memorial från 1769 års riddarhus av den ökände generalen C. F. Pechlin, en av de värst insyltade i sin tids parlamentariska intriger och korrupktion men tillika en vältalig politisk teoretiker. Palme ger en utförlig framställning av den upprörda presskampanj, som följde på Bondes utläggning. Denna tidningsfejld fick ett märkligt eko på fackhistoriskt håll. En ung lundahistoriker Fredrik Lagerroth inspirerades av denna debatt till att göra vår frihetstida författning till föremål för sin doktorsavhandling. Det först publicerade resultatet av hans forskning på detta område var emellertid en artikel i Dagens Nyheter den 30 mars 1909 (omtryckt här i Palmes uppsats), vari han lade fram en av liberala idéer inspirerad tolkning av 1700-talets svenska parlamentarism. År 1915, efter sex års trägna och framgångsrika forskning, blev han färdig med sitt standardverk »Frihetstidens författning», som varit grundläggande för vår kunskap och uppfattning om detta skede i vår historia.

Till samma inrikespolitiskt händelserika dagar och som ytterligare ett eko av den nämnda interpellationen om RO § 46 för oss förre chefredaktören fil. dr Knut Petersson, som under rubriken »Efterspel till ministerkris» publicerar och kommenterar några dokument, som kasta en smula ljus över det hittills något oklara och dunkla händelseförloppet vid avgången av de tre statsråd, utrikesministern Eric Trolle, jordbruksministern

Alfred Petersson (i Påboda) och konsultativa statsrådet Gustaf Roos, vilka icke kunde ansluta sig till statsministern Arvid Lindmans restriktiva grundlagstolkning. Här återges sålunda Alfred Peterssons samtida redogörelse för omständigheterna i samband med hans demission, samt ett bland Arvid Lindmans efterlämnade papper befintligt men icke använt koncept till svaromål på de beskyllningar, som riktats mot honom i anledning av hans uppträdande under ministerkrisen.

Under titeln »Krigsslut, vänsterseger och reformer» offentliggör docenten Gunnar Gerdner fyra högintressanta brev från dåvarande socialministern Axel Schotte till förra statsrådet fil. dr David Bergström, vilken vid tiden för breven (1918—20) var i diplomattjänst i fjärran Östern. Dessa »krigsrapporter», varigenom Schotte håller sin vän underrättad om de politiska händelserna hemma i Sverige, belysa såväl de problem som den liberal-socialistiska koalitionsregeringen hade att söka bemästra, som ock de tekniska omständigheter under vilka regeringen arbetade samt de personliga förhållandena mellan dess medlemmar, vilka betecknas som mycket goda.

Slutligen är att i anslutning härtill lämpligen nämna fil. dr Hilding Johanssons artikel om verkstadskonflikten 1945 och hyresbidragen till ovana skogsarbetare. Förf. utgår från vad han betecknar som en allmänt fasthållen »kardinalsats» inom svensk arbetslöshetspolitik, nämligen att staten måste förhålla sig neutral till de pågående striderna på arbetsmarknaden. Men han påvisar också, hurusom denna sats givetvis varit en produkt av speciella tidsförhållanden och att den därför kunnat ändra innebörd, allteftersom partiförhållandena i riksdagen skiftat. I senare delen av artikeln framhålles, att händelserna 1945 klargjort den starka ställning, som organisationerna ha inom den svenska demokratien. Härigenom ha skapats nya och reellt betydelsefulla former för beslut vid sidan av de gamla.

Ett stort antal av bidragsgivarna ha sysslat med problem och personer ur mer eller mindre modern nutidshistoria och politik. Utrymmet tillåter knappast att närmare gå in på vart och ett. Det får räcka med att (i alfabetisk ordning) anföra författarna och deras ämnesval. Till 1800-talet hänföra sig dels docenten Gert Hornwalls uppsats om den framstående amerikanske publicisten E. L. Godkin och hans inlägg i den offentliga debatten kring rekonstruktionsproblemen i sydstaterna efter amerikanska inbördeskriget 1865, dels ock skytteanske professorn i Uppsala Carl Arvid Hessler's snabbskiss om John Stuart Mill och religionsfriheten, ävensom professor Herbert Tingstens framställning av frihandelsläran i England, sådan den kring mitten av 1800-talet uppträdde såsom den sista varianten av liberal utopism, innan den degraderades till väsentligen en rent praktisk lämplighetsfråga och slutligen helt avfördes från den politiska idédebatten.

Till vårt århundrade höra flera bidrag. Docenten Nils Andrén belyser det brittiska labourpartiets väg till socialismen under perioden 1900—1905. Professor C. M. Edsman ger en instruktiv översikt över Islams aktivitet i våra dagar i Pakistan, Indonesien och Turkiet, i Egypten och arabstaterna, där överallt den oundvikliga spänningen mellan stat och religion

sätter sin prägel på förhållandena. Förre byråchefen, fil. lic. Otto Järte offentliggör här under rubriken »Nazism i närbild» en på personliga intryck från Berlin under krissommaren 1934 baserad reseberättelse, som då tillställdes en inre krets inom Svenska Dagbladets redaktionella ledning men hittills av säkerhetsskäl (med hänsyn till de tyska sagesmännen) varit »hemligstämplad». Det är en högintressant och synnerligen belysande redogörelse för vad han erfarit av trovärdiga personer »med ingående kännedom om olika sidor av tyskt samhällsliv» angående uppkomsten av den totalitära staten med dess atmosfär av laglöshet och spionskräck inom såväl det enskilda som det offentliga livet. Åboprofessorn Sven Lindman hävdar, att det i en »dualistisk» parlamentarism av finländsk typ icke bör finnas något utrymme för en utveckling i »amerikansk» riktning, dvs. mot en i viss mån självständig ställning för presidenten. Statsöverhuvudet i Finland bör alltid ha klart för sig, att hans uppgift är att vara en »pouvoir neutre». Denna hans ställning skulle, menar förf., troligen underlättas, om han valdes av riksdagen i stället för att, som det numera går till, framgå ur en valkampanj efter amerikanskt mönster.

Två bidrag röra sig kring tyska offentlighetsrättsliga ämnen. Professor Åke Malmström ger under rubriken »Grundlag eller civillag» ett exempel från tysk konstitutionell problematik, där han belyser svårigheter som tolkningsmässigt kunna uppkomma, när en mycket abstrakt avfattad grundrättighetsnorm — i föreliggande fall grundsatsen om mannens och kvinnans likställighet — skall omsättas i mera konkreta civilrättsliga rättsbud, t. ex. inom familjerätten. För Västtysklands förbundsråd, dess tillkomst, sammansättning och kompetens lämnar docenten Olle Nyman en orienterande redogörelse.

Till sist är i detta sammanhang att nämna dels förre riksdagsmannen, fil. dr Karl Wistrands presentation av en utåt föga synlig men bakom kulisserna till det intereuropeiska samarbetet intensivt verksam man, polacken Joseph Retinger, som han kallar Västeuropas grå eminens, dels ock Brita Skottsberg-Åhmans skildring av den utveckling, som efter kriget lett till »kolonialsystemets internationalisering».

Till en av de nyare grenarna inom samhällsvetenskaperna i vidare mening, eller sociologien, hör framför allt ett bidrag av professor Torgny T:son Segerstedt, som under rubriken »Trivialt eller abstrakt» yttrar några klargörande ord om samhällsvetenskapernas kunskapsteori. Med utgångspunkt i ett par uttalanden som bära vittne om — var för sig icke ovanliga — motstridande åsikter angående sociologiens kunskapsteoretiska förutsättningar, slår han fast, att enligt hans mening ett vetenskapligt resultat, även om det framgått ur en undersökning av triviala och alldagliga förhållanden, likväl aldrig självt är trivialt, om det verifierar en hypotes framsprungen ur en systematisk vetenskaplig teori. Det är, framhåller förf., nödvändigt att analysera och definiera de ord och begrepp som användas inom sociologien. Här är »grupp» det centrala nyckelbegreppet och satsordet, och utan detta kan ingen vetenskaplig sociologi bedrivas.

Hit skulle man möjligen kunna föra även två andra bidrag. Lars Freeman lämnar en redogörelse för de utsändningar på svenska som den brittiska rundradion (BBC) anordnade från 1941 till 1954, då de av — miss-

riktad! — sparsamhet indrogos. Professor Jörgen Westerståhl ger ett exempel på hur man bör kunna mäta dagspressens totala textinnehåll för att därigenom vinna dels ett fast underlag för den allmänna debatten om pressen och dess utveckling, dels ock en bild av tidningarnas läsvärde och därmed hur människorna betraktar sin omvärld.

För fullständighets skull är så att nämna några bidrag, som till sitt innehåll falla utom den rent fackliga ramen.

Förre chefredaktören och riksdagsmannen, fil. dr Ivar Andersson berättar om några av jubilarens insatser som politisk journalist i Svenska Dagbladets spalter 1915, 1919 och 1934. De väga visserligen inte särskilt tungt i hans skriftliga produktion, men de ha dock, understrykes det, sitt värde som vittnesbörd om dess författares förnämliga stilkonst och om »hans nationella patos, hans vidsynthet och fördomsfrihet».

Om Georg Andréns landshövdingetid i Uppsala erinras man genom två bidrag, dels ett av de båda forskarna vid lantbrukshögskolan, professorn Ragnar Nilsson och förste assistenten Conrad Rydin, som skrivit om en särskild ensileringsmetod som varit i lyckat bruk under åren 1957—59, dels ett av överlantmätaren i Uppsala län Erik Tobé, som belyser utvecklingen under det senaste halvsekleklet av lagstiftningen om det allmänna kommunala planmonopolet.

Allra sist, men därför icke minst, är det all anledning fästa uppmärksamheten på förre Liljeholmenchefen och riksdagsmannen, fil. dr Harald Nordensons lekmanafunderingar över det ständigt lika brännande och nära angående ämnet »Tro och vetande, sanning och tvivel». Hans inlägg är föränlett av filosofiprofessorn Ingemar Hedenius' för omkring tio år sedan utkomna bok »Tro och vetande» och redovisar några avvikande reflexioner. Dr Nordensons inlägg, som ur många synpunkter — fackmännen få verkligen ursäkta! — torde få anses som det bästa och mest njutbara i hela den digra och av ett rikt och skiftande innehåll fyllda volymen, leder till det sammanfattande resultatet, att de som omfatta de religiösa trossatserna och de som främst företräda det kritiska förnuftstänkandet, röra sig på helt skilda plan och att deras ståndpunkter därför med nödvändighet äro oförenliga.

Ett par småpetiga påpekanden må kanske tillåtas recensenten! Den kände liberale andrakammarledamoten *friherre* Carl Carlsson Bonde kallas i en engelsk sammanfattning *count* — kan det vara en fullt adekvat motsvarighet? Och i en annan engelsk »summary» ges utrikesministern excellensen Eric Trolle titeln »baron» — vilket under alla omständigheter är felaktigt.

Allt som allt — för att nu söka åstadkomma en svensk sammanfattning av den ståtliga volymen i dess helhet — är denna festskrift en heder lika mycket för den hyllade, mångfrestande polyhistorn som för de inemot trettio författarna och bortåt 250 undertecknarna av hyllningsadressen.

Hans Cavalli

ÅKE ELMÉR: *Folkpensioneringen i Sverige, med särskild hänsyn till ålderspensioneringen*. Samhällsvetenskapliga studier 17, Lund, 1960 (623 sidor).

Nogle bemærkninger om folkepensioneringens økonomiske virkninger.

I en meget omfangsrig og på mange områder særdeles intensiv redegørelse for folkepensioneringen i Sverige har Åke Elmér berørt forskellige fortrinsvis økonomiske problemer, der er forbundet med folkepensioneringen. Der kan være grund til at tage disse spørgsmål op til kritisk diskussion og i forbindelse hermed at give et orienterende overblik over afhandlingens indhold og dertil knytte visse vurderende bemærkninger.

Afhandlingen falder i to hovedafsnit, hvoraf det ene omfatter en historisk redegørelse, der — som naturligt er — både giver en beskrivelse af udviklingen og søger at finde frem til de motiver, der har præget denne udvikling, medens det andet hovedafsnit omhandler de økonomiske virkninger af folkepensioneringen op igennem tiden.

Den deskriptive side af folkepensionens historie strækker sig fra de første forslag herom fra 1880-erne og 90-erne og op til den almindelige tillægspensions fremkomst. Det er lidt skuffende, at værket holder sig så strengt til titlen, at det nok så interessante spørgsmål om tillægspension kun er berørt sporadisk.

Som grund hertil anfører forfatteren, at man først i 1970 kan få empiriske oplysninger om dens virkning. Men ikke desto mindre savner man et afsnit, hvor man havde redegjort for de nye principper både med hensyn til tillægspensionens udmåling og finansiering. En sådan redegørelse ville have givet en bedre og dybere forståelse af folkepensionen og måske også derigennem en slags forklaring på, hvorfor man indenfor folkepensionen har anvendt andre principper end for tillægspensionen.

1. *Motiverne til udviklingen*. I kap. III har forfatteren forsøgt at finde frem til de motiver, der har været bestemmende for de ændringer i folkepensioneringen og tillægspensionen, som er sket tiderne igennem. Dette er naturligvis en meget vigtig side af en historisk analyse. Hvis denne blot indskrænker sig til kronologisk beskrivelse af begivenhederne, vil den ofte være af meget begrænset værdi. Det er først, når man forsøger at trænge til bunds i de kræfter, der har været bevægende for et historisk forløb på et enkelt område, at værdien af historisk analyse virkelig træder frem. Men det er klart, at man derved ofte kommer til at bevæge sig på gyngende grund, og det er derfor også med rette, at doktoranden side 146 anfører, »at det må kraftigt fremholdes, at de skitserede sammenhænge naturligvis er yderst skematiserende og i virkeligheden er betydelig mere nuanceret«. Ikke desto mindre forekommer det mig, at doktoranden i sine konklusioner af denne analyse er lidt for beskedene, når han s. 144 siger, at hvis man vil forsøge at fastslå drivfjederen til de forskellige partiers stillingtagen, kommer man næppe længere end til en henvisning til partiernes vælgergrundlag og ideologier. Set i forhold til det indsamlede materiale skulle der være mulighed for en mere nuanceret fremstilling. I de undersøgelser, der er foretaget om motiverne for den danske social-

lovgivnings udvikling, har man således opnået mere differentierede konklusioner både af speciel og generel karakter. Da det jo er videnskabens opgave så vidt muligt at fremsætte generelle udsagn, burde forfatteren have benyttet denne nærliggende lejlighed til at anvende sit materiale som mursten i den mere generelle politiske teori.

En analyse af motiverne må naturligvis ske på baggrund af hele den økonomiske udvikling. Men savner derfor en redegørelse af den stigende velstand i Sverige gennem de sidste 50 år. Uden en stærkt stigende velstand var der vel ikke sket så forfærdelig meget med folkepensionen.

En interessant del af motivanalysen er iøvrigt en undersøgelse af den betydning, folkepensionisternes egne interesseorganisationer har haft. Dette forskningsfelt er ikke tidligere taget op i andre lande til trods for, at der også der — herunder i Danmark — har fundet en indflydelse sted fra disse organisationers side. Elmørs undersøgelse kan forhåbentlig give anledning til at tilsvarende studier tages op i Norge og i Danmark.

2. *Beskrivelse af indkomstprøven.* Beskrivelsen af hovedtrækkene af folkepensionens forskellige former (kap. IV) lægger hovedvægten på de nugældende regler. Det er værdifuldt, når der på s. 285—298 er anført en række sammenligninger med folkepensionernes højde i andre lande; det giver en bedre forståelse af landets egen situation.

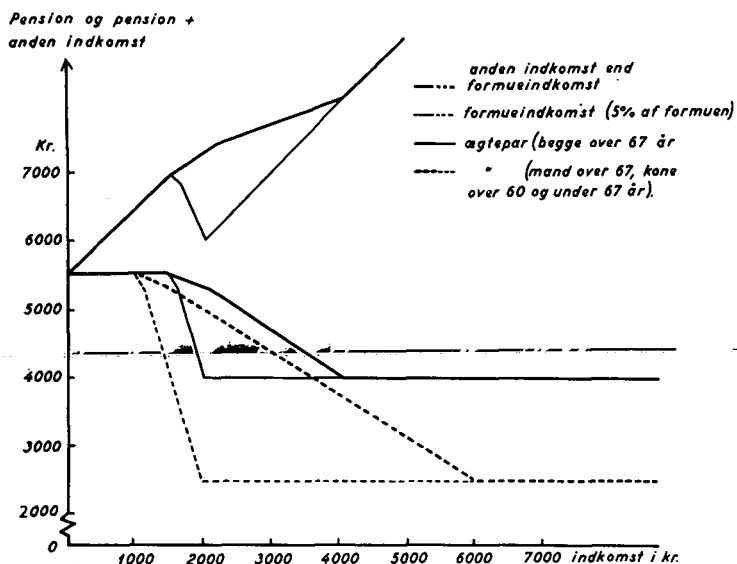
På ét punkt er beskrivelsen dog utilstrækkelig; det gælder beskrivelsen af indkomstprøven (paa dansk fradragsreglerne). Her er der blot s. 201 kort refereret de tidligere og nugældende regler og anført historiske tabeller over den indkomstprøvede folkepensions størrelse. Man får imidlertid ikke noget overskueligt billede af forholdet mellem pension og indtægt blot ved at anføre reglerne uden at benytte en grafisk fremstilling deraf. Der findes jo flere udmærkede grafiske fremstillinger i afhandlingen, men de mangler på dette område, hvor de er næsten uundværlige.

Betragter man et ægtepar i Stockholm med 1.500 kr. i bostadtillæg, som udelukkende lever af formueindtægt, så skal formuens afkastning ved beregning af bostadtillæget forøges med 20 % af det beløb, hvormed formuen overstiger 15.000 kr. Resultatet af disse regler for formueindtægtsberegning bliver, at ægteparrets samlede indtægt af formue og pension vil gå ned, så snart deres formueindtægt overstiger ca. 1.500 kr. Den samlede indtægt vil falde fra ca. 1.500 til 2.000 kr., derefter stiger den igen, men først når formueindtægten når 3.000 kr., er den samlede indtægt kommet op på samme beløb, som da formueindtægten var 1.500 kr. Der henvises til omstående diagram.

I hele dette interval mellem 1.500 kr. og 3.000 kr. opnår ægteparret altså ingen fordel ved at have opsparet et dertil svarende beløb, forudsat at det har indkomstregulerede tillæg. Ægteparret ville altså være bedre stillet, hvis det på en eller anden måde kunne skaffe sig af med disse penge. I Danmark har vi haft samme virkninger af reglerne om fradrag for formueindtægt, indtil det blev ændret i 1946, således at i hvert fald den samlede indtægt ikke gik tilbage som følge af en større formueindtægt. Senere er dog nye bestemmelser med tilsvarende uheldige virkninger som tidligere og som i Sverige blevet gennemført.

Der gøres forskellige steder opmærksom på, at den omstændighed, at

Virkningerne af indkomstprøven

der var forskellige fradragsregler for de statslige tillæg og de kommunale tillæg, havde særlig uheldige virkninger med hensyn til det samlede fradrag. Det ville også her have været af interesse at få et grafisk billede af, hvorledes disse virkninger var.

En grafisk fremstilling er også nødvendig, hvis man skal få et billede af det meget komplicerede forhold mellem fradrag for pensionsindtægter og formueindtægter. Hele dette spørgsmål er iøvrigt ikke behandlet i afhandlingen. Pensionsindtægterne inkluderer formueforbrug, og det er derfor nødvendigt at have fradragsregler, der afstemmer fradragsreglerne for pensionen og formuen på en sådan måde, at disse indtægter bliver ligestillet, eller med andre ord, at fradragsreglerne bliver neutrale, således at man ikke på grund af fradragsreglerne fristes enten til at konvertere pensionsforsikring til kapitalforsikring eller til at foretrække at forbruge formuen gennem et vist beløb hvert år fremfor at forbruge formuen på forsikringsmæssig basis ved at tegne en livrente.

Problemet kan løses ved i den indtægt, der lægges til grund for beregningen af bostadtillæg til folkepension, at reducere pensionsindtægten og forhøje formueindtægten. En omtrentlig ligevægt opnås ved en reduktion af pensionsindkomsten med $1/3$ og en forhøjelse af formueindtægten med $2/3$.

I Danmark blev en beregningsregel svarende til den ovenfor anførte gennemført i 1946. I folketingsudvalget ang. lovforslaget om folkepension blev den ændret i 1957, og dette medførte en voldsom kritik ikke mindst fra pensionsforsikringsanstaltens side. Nye ændringer er derfor gennemført i 1960 uden dog helt at have bevirket en løsning af dette problem.

Omtale af disse meget vigtige spørgsmål burde ikke savnes i et værk, som fylder over 600 sider.

3. *Folkepensionens højde og arbejdsudbudet.* I kap. 7 er der på 100 sider gennemgået en intensiv og meget værdifuld undersøgelse af folkepensionisternes formue- og indtægtsforhold i Eslöv kommune i 1954. Grundlaget herfor er dels det materiale, der findes hos ligningsmyndighederne, dels en særlig interviewundersøgelse, der omfatter en begrænset del, 369, af de samlede folkepensionister. Vi savner i høj grad undersøgelser af denne art. For Danmarks vedkommende foreligger der kun en repræsentativ undersøgelse for hele landet fra 1943—44, der er offentliggjort som bilag til betænkningen angående udvidet adgang til at oppebære indtægt ved siden af aldersrenten (1945).

Med støtte i Eslöv-undersøgelsen og på grundlag af et omfattende statistisk materiale i kap. 6, afsnit 5 og 6 på s. 370—390 har forfatteren foretaget en undersøgelse af folkepensionens indflydelse på lysten til at tage arbejde, d. v. s. på arbejdsudbudet, og virkningen på opsparingen.

At der er umiskendelig tilbøjelighed til at indskrænke arbejdet, når folkepensionen er højere, godtgøres mange steder i værket. Det er således oplyst s. 431, at andre indkomster end folkepensionen er formindsket påfaldende fra 1947—48, og man kan næppe undlade at drage den slutsats, at folkepensionens forhøjelse har mindsket pensionæernes lyst til at skaffe sig arbejde. Dette er også yderligere underbygget s. 442, hvor det er påvist, at folkepensionisternes indkomst af fortjeneste bortset fra folkepensionen er steget fra 4,0 til 5,5 % fra 1945 til 1954 til trods for, at deres andel af befolkningen i samme periode er steget med 16 %, og endelig findes der yderligere overbevisende tal s. 474, hvor det er påvist, at kun 6 % af de personer, der nu er 80 år, forlod deres arbejde, da de opnåede 67 års alderen, medens procenten for dem, der blev 67 år i 1952—54, var steget til 35. Af den særlige undersøgelse af en vis del af Eslöv-materialet fremgår det også s. 513, at adskillige af pensionisterne udtaler, at de ville arbejde, hvis ikke der var folkepension. Ikke desto mindre fremgår det af undersøgelsen s. 476, at ingen af de interviewede siger, at de har ophørt med arbejde, fordi folkepensionen gav tilstrækkelig understøttelse, men som det også er omtalt af forfatteren kan man ikke tillægge et sådant svar væsentlig betydning. At hovedårsagen til, at arbejderne har opgivet arbejdet, er sygdom, er jo ikke afgørende, thi uden tilstrækkelig folkepension ville de formentlig have genoptaget arbejdet efter sygdommen. Det beviser, hvor forsigtig man skal være med retrospektive udtalelser og vel særlig, når spørgsmålet ifølge sagens natur må være så ubestemt, som tilfældet har været her.

Disse empiriske undersøgelser bekræfter, hvad der må følge af ret elementære, teoretiske overvejelser. Oppebæres der en indtægt foruden arbejdsindtægten (hvad enten denne svarer til fuld eller begrænset arbejdstid), vil dette reducere indtægtens grænsenyttelighed og dermed stimulere lysten til at indskrænke arbejdet. Jeg skal ikke komme ind på betragtninger over, hvorvidt og under hvilke betingelser der meningsfuldt kan tales om, at der her foreligger et nationaløkonomisk tab. Det er nemlig ikke så lige til.

Derimod vil jeg gøre opmærksom på, at der, når det drejer sig om selvstændige erhvervsdrivende, f. eks. landbrugere eller mindre håndværkere, kan komme større nationaløkonomiske virkninger frem, end når det drejer sig om ansatte. Dette hænger sammen med, at disse personer råder over en undertiden betydelig kapital, der ofte ikke medfører større løbende betalinger, da gælden er bragt langt ned. Den omstændighed, at sådanne selvstændige personer nedsætter deres arbejdsindsats, betyder imidlertid, at det kapitalapparat, som de disponerer over, bliver mindre hensigtsmæssigt udnyttet, og virkningerne af deres mindre, personlige arbejdsindsats bliver derfor betydelig stærkere, end hvor det drejer sig om lønmodtagere. Folkepensionen kan medføre, at de fortsætter længere i arbejdet, men uden at bestille noget væsentlig. Medens de tidligere har betragtet deres virksomhed som en hovedindtægtskilde, mener de nu, at det er tilstrækkelig, at den kan skaffe dem visse biindtægter ved siden af pensionen. Eksempler herpå har man set i Danmark, hvor husmænd, der har fået folkepension, bliver boende i deres huse, men uden at beskæftige sig ret meget med jordens dyrkning. De lejer da ulovligt jorden ud til omliggende husmænd eller gårdmænd for en vis betaling, der aftales fra år til år. Den, der lejer jorden må derfor indstille sin drift på, at hans arbejde med jorden kan blive kortvarig, og dette stimulerer ikke til den rette økonomiske anvendelse af jorden. Den omstændighed, at de gamle gårdmænd og husmænd nu kan blive længere ved gården, gør således, at generationsskiftet indtræder senere, og normalt betyder den omstændighed, at en ung mand kommer til gården, en betydelig stigning i udbyttet. Man har haft eksempler på, hvorledes unge mænd, der har overtaget gårde fra gamle gårdmænd, i løbet af kort tid har drevet nettoudbyttet op til det dobbelte. Vi ser altså her et eksempel på, hvorledes folkepensionen, netop fordi den kan stimulere folk til at fortsætte virksomheden, kan føre til nationaløkonomisk tab, der er større end det, der kan måles af indtægtsstatistiken.

På den anden side kan man ikke udelukke, at den omstændighed, at en landbruger, når han sælger sin ejendom, kan få suppleret renten af købesummen med folkepensionen, i visse tilfælde kan stimulere ham til at sælge tidligere. Dette betyder at en yngre mand kan komme til, før det ville være sket, hvis der ikke fandtes en folkepension, og resultatet bliver derfor et større, nationaløkonomisk udbytte. Vi trænger på dette område meget til en forskning til belysning af folkepensionens virkning på salgstidspunkt og produktivitet i landbruget. Forfatterens undersøgelse omfatter desværre kun Eslöv bykommune, men det ville have været værdifuldt, hvis disse problemer vedrørende forholdet på landet var blevet inkluderet i undersøgelsen.

4. *Indkomstprøvens virkninger på arbejdsudbudet.* I denne forbindelse vil jeg gerne gøre nogle bemærkninger om indkomstprøvens virkninger både på arbejdsudbudet og senere også på opsparingen. Det fremgår flere steder af afhandlingen, at det har været en almindelig opfattelse, at en indkomstprøven ville medføre, at arbejdsudbudet ville blive mindre. Der kan således henvises til Socialvårdskommitténs betænkning, der er omtalt s. 83, og til den seneste løbende diskussion omtalt s. 108 og til prof. Bagges tro på de indkomstprøvede pensioners antagne fordærlige virk-

ninger på opsparing og vilje til selvforsørgelse (s. 126). Det virker som en straf på arbejde at skulle se sin pension reduceret i et vist forhold til den arbejdsindtægt, som man opnår ved en forøget indsats, og tilsvarende betragtninger er anført, hvor det drejer sig om opsparingen. Man har også ment, at en streng indkomstprøve, hvor f. eks. fradraget for indkomst var f. eks. 80 %, ville virke stærkere hæmmende på arbejdsudbudet, end hvis fradraget kun var f. eks. 30 %. Disse betragtninger er meget dårligt teoretisk underbygget, og en nærmere betragtning vil vise, at det næppe er muligt at nå til de konklusioner, som man almindeligvis synes at være kommet til, og som også forfatteren synes at acceptere.

Tænker man sig, at indkomstprøven er så streng, at en arbejder ikke kan supplere den normale arbejdsindtægt med en vis del af pensionen og end ikke kan supplere sin pension med mere tilfældigt arbejde, uden at pensionen meget hurtig reduceres, vil hans overvejelser over, hvornår han skal trække sig tilbage fra arbejdet, alene blive bestemt af forskellen mellem pensionen og arbejdsindtægten, og jo større denne forskel er, des senere vil han trække sig tilbage. Hvis derimod fradragsreglerne er mildere, således at der er mulighed for, at han kan supplere sin pension med et vist arbejde af mindre omfang og hvis han er i stand til at skaffe sig et sådant arbejde, så vil hans overvejelser over, hvornår han vil trække sig tilbage, blive bestemt af forskellen mellem pensionen + denne arbejdsindtægt og den normale arbejdsindtægt, og da denne forskel bliver mindre, når indkomstprøven er mild vil den milde indkomstprøve gøre ham mere tilbøjelig til at trække sig tidligere tilbage. Man ser altså, at mildere regler for indkomstprøven eller mildere fradragsregler, som vi kalder det på dansk, selv for de personer, der ligger indenfor det interval, hvor indkomstprøven gør sig gældende, i disse tilfælde fører til et mindre arbejdsudbud end strenge. Milde fradragsregler gør med andre ord, at folk er mere tilbøjelige til at gå over fra fuld beskæftigelse til mindre beskæftigelse. På den anden side vil naturligvis de milde fradragsregler stimulere folk, der er på pension, til at skaffe sig ekstraintægter. Om denne positive virkning på arbejdsudbudet kan opveje den negative, kan man ikke sige noget om på forhånd. Det vil altså sige, at den megen diskussion om, at de milde fradragsregler virker stimulerende på arbejdslysten, allerede af denne grund er tvivlsom. Imidlertid må man tage i betragtning, at alternativet til indkomstprøven er, at pensionen kan oppebæres med sit fulde beløb for alle personer uanset arbejdsindtægt. Med indkomstprøve vil en del af befolkningen, som samtidig med deres normale arbejdsindtægt ikke kan oppebære pension, i deres overvejelser over, hvornår de skal opgive arbejdet, være påvirket af en sammenligning mellem deres arbejdsindtægt og folkepensionen, medens personer, der her ret til at oppebære fuld pension samtidig med, at de tjener fuld indtægt, har en mindre indtægtsgrænsenytte og derfor vil søge at indskrænke deres normale arbejde mere end de, der som følge af indkomstprøven først ved en betydelig reduktion af arbejdsindtægten kan få sin indtægt suppleret med folkepension. I disse tilfælde er der derfor ingen tvivl om, at indkomstprøven betyder et forøget arbejdsudbud. Når man altså sammenholder med, at man indenfor det interval, hvor indkomstprøven gør sig gældende, ikke kan sige noget bestemt om virkningerne af

indkomstprøven, med, at man for personer, der ligger over den grænse, hvor pensionerne i kraft af indkomstprøven er bragt ned til et lille beløb, vil få et forøget arbejdsudbud, så følger deraf, at indkomstprøven medfører et samlet større arbejdsudbud. Dette spørgsmål burde være behandlet i afhandlingen.

5. *Folkepensionens og indkomstprøvens virkninger på opsparingen.* Lige siden 1913 har man talt om, at indkomstprøven ville medføre, at opsparingen blev straffet (s. 385), således at folk af denne grund i den yngre alder bliver mindre interesseret i at opspare til deres alderdom. Forfatteren har her s. 385 med rette påvist, at pensioneringssystemet har medført en mildere indkomstprøve end fattigvården, og det er derfor uberettiget at tale om, at pensioneringens indkomstprøve skulle straffe opsparingen. Man har også s. 386 anført, at efter 1948 spiller indkomstprøven en temmelig underordnet rolle, og at den efter tillægspensionernes gennemførelse vil savne betydning for de fleste personer, således at spørgsmålet for Sveriges vedkommende måske ikke er så stort. Men et af argumenterne for indførelse af tillægspensionen har jo netop været, at man mente, at en indkomstprøve ville svække folks lyst til at opspare, og derfor var det vel ikke uden betydning at undersøge denne side af sagen teoretisk og, hvis det kan gøres, også empirisk.

For personer, som ligger i det interval, hvor indkomstprøven gør sig gældende, vil indkomstprøven uden tvivl være et incitament til at formindske opsparingen. Dette har man set i Danmark ved en række pensionsordninger, hvor både arbejdere og arbejdsgivere giver bidrag. Der har her været en tilbøjelighed til at begrænse pensionen til et sådant beløb, at indkomstprøven ikke gjorde sig gældende. Man glemmer imidlertid på samme måde som for arbejdsudbudets vedkommende, at personer, der har så stor indtægt, at de som følge af indkomstprøven ikke får adgang til pension, vil få et stærkere incitament til at opspare mere, end hvis deres indkomst var suppleret med pension, og at dette incitament meget vel fuldt ud kan opveje virkningerne indenfor indkomstprøvningsintervallet.

Dette ræsonnement forudsætter imidlertid, at selve folkepensionen virker negativt på opsparingen. Jeg er her enig med forfatteren i, at man derom ikke kan sige noget *generelt*. Det er sikkert rigtig, således som han anfører på s. 382, at en folkepension af en vis højde, svarende til et eksistensminimum eller måske lidt derunder, der gør det mulig for folk med små indtægter at spare så meget, at de kan undgå at henvende sig til fattigværnet, får dem til at spare mere end i en situation, hvor der ikke fandtes nogen folkepension, og hvor det derfor for mange ville føles som uoverkommeligt at spare så meget, at man kan undgå fattigvæsenet. Man ved da også erfaringsmæssigt fra Schweiz at en vis forhøjelse af en lav folkepension medførte en forøgelse af opsparingen. Folk så nu, at der var et opnåeligt sparemål og stimuleredes derigennem til forøget opsparing. Man må også gå ud fra, at tilsvarende virkninger har været virkende i Sverige igennem en længere periode, idet folkepensioner så lave, som tilfældet var i Sverige indtil 1948, må have virket stimulerende på opsparingen hos store dele af befolkningen med så små indtægter, at de var sikre på den fulde folkepension.

Forfatteren kommer på basis af sin undersøgelse af folkepensionister i Eslöv nærmest til den konklusion, at det ikke går an at bevise, at opsparingen er blevet formindsket gennem folkepensionen. Hvis dette refererer sig til forholdene før 1948 (og det må formentlig være tilfældet, da folk jo ikke kan have indstillet deres opsparing i de unge år på de betydelige forhøjelser af folkepensionen, som har fundet sted i 1950-erne), vil jeg snarere tro, at dette er for pessimistisk bedømt. Helt andre problemer dukker imidlertid op, når de unge mennesker ved, at de får en folkepension, der ud fra visse synspunkter er tilstrækkelig, evt. en folkepension + en tilægspension, der sikrer pensioner, der svarer til 60 % af deres indtægt i de 15 år, hvor de har haft den største indtægt. I så fald skulle man jo synes, at motivet til opsparing for alderdommen skulle reduceres stærkt som følge af nedgang i opsparingens grænsenytt.

Spørgsmålet er nu, om man gennem empiriske undersøgelser kan få denne hypotese bekræftet eller eventuelt afkræftet. Forfatteren har til belysning af dette spørgsmål foretaget interessante interviewundersøgelser for en begrænset kreds navnlig af de mindre bemidlede folkepensionister i Eslöv. At det nu viser sig, at tjenestemænd, som har den største pension, har næsten 5 gange så stor formue som arbejdere i privat tjeneste, og at arbejdere i offentlig tjeneste har en formue, der er ca. dobbelt så stor som privat ansatte arbejdere, behøver ikke at være afgørende, fordi der jo finder en automatisk opsparing sted for folk med større indtægter, uden at denne behøver at have alderdommen for øje, f. eks. afdrag på prioriteter i ejendom og værdistigningen af fast ejendom, og det er jo mest almindelig, at tjenestemænd og fast ansatte arbejdere i offentlig tjeneste har eget hus.

Mere interessant er det, at de grupper, der har tjenestepension, har større frekvens af livsforsikring end de øvrige, og dette gælder ikke blot, når man sammenligner tjenestemænd med andre men også, når man sammenligner arbejdere i offentlig tjeneste med de privat ansatte. Man ser altså, at jo større pension pågældende er sikret på deres gamle dage, jo større er også deres livsforsikring (s. 498). Forfatteren har dog ganske rigtig gjort opmærksom på, at man ikke med sikkerhed kan slutte noget herfra, fordi der er mulighed for, at forskellen kan bero på en forskel i personlighedstype, som kan gøre sig gældende allerede ved valg af beskæftigelse, således at de, der i særlig grad er interesseret i alderdommen og derved har sikret sig offentlig ansættelse med pensionsret, også har en større tilbøjelighed til at spare. Der foreligger dog også en anden fejkilde, idet der, så vidt jeg kan se, ikke er spurgt om, hvilken forsikring det drejer sig om, idet der kun er spurgt, om pågældende har nogen livsforsikring eller har haft nogen tidligere.

Nu kan en livsforsikring jo omfatte mange ting. Det kan være en livrente, som tilfalder pågældende indtil hans død. I så fald taler vi iøvrigt i Danmark ikke om en livsforsikring men en livrenteforsikring. Men den kan også omfatte livsforsikring for enker, altså en enkerente. Da enkerne formentlig også er omfattet af tjenestepensionen, selv om det er med et mindre beløb, strider det i og for sig også mod den teoretiske betragtning, hvis personer med enkerente skulle sikre sig yderligere privat pension udover den offentlige. Livsforsikringen kan imidlertid også have form af en ud-

betaling i tilfælde af død, og formålet kan da være det at efterlade sig et beløb til fordel for børnene, og hvis dette har været formålet med at tegne livsforsikringen, spiller jo pensionens højde ikke nogen rolle. For nu at komme dybere til bunds i dette og andre spørgsmål er der foretaget en specialundersøgelse om folkepensionens betydning for de mindre bemidlede opsparing, og her har man spurgt dem, om det ville have indvirket på deres planering for alderdommen (og herved må tænkes på deres opsparing), hvis de som yngre havde haft kendskab til, at folkepensionen var så stor, som den er blevet. Den overvejende mening blandt pensionærerne var, at folkepensionen ikke ville have øvet indflydelse på opsparingen. Nu er det spørgsmål, der er stillet, meget hypotetisk og kan forstås på forskellige måder. Det er klart, at mange mennesker vil foretage en vis opsparing uden hensyn til folkepensionen, men spørgsmålet er, i hvilket omfang deres grænseopsparing er påvirket deraf, det vil altså sige, hvorvidt de ville have opspareret noget mindre, hvis de havde haft kendskab til folkepensionen, og svaret, der er givet, udelukker ikke, at dette kunne være tilfældet. Der har med denne besvarelse ikke fundet en endelig afgørelse sted af spørgsmålet om, hvorvidt en folkepension af en passende højde skulle være uden indflydelse på opsparingen, og en sådan virkning derfor først skulle indtræde med den ordning for tillægspensionerne, som nu er gennemført. Hvis vi mener, at der stadigvæk er tvivl tilbage, så står vi altså overfor at skulle foretage fornyet undersøgelse.

Jeg må her gøre opmærksom på, at Socialforskningsinstituttet i København er igang med en sådan undersøgelse, hvor man henvender sig til folk i de produktive aldre før folkepensionsalderen for at undersøge, hvilken opsparing og opsparingsformer de har. Der stilles ikke mindre end 51 spørgsmål herom, men desværre vedrører kun to spørgsmål direkte forholdet mellem opsparing eller forsikring og folkepension. I Eslöv-undersøgelsen, der kun omfatter de gamle og derfor er retrospektiv, udgør antallet af de spørgsmål, der vedrører opsparing og forsikring, 10, og deraf vedrører også kun to forholdet mellem opsparing og folkepension. Disse to spørgsmål i de to undersøgelser er endog stillet forskellig. Muligvis vil man supplere den danske undersøgelse med henvendelse til forsikringsagenter for at høre deres indtryk heraf. En sådan foreløbig enquêtémæssig undersøgelse hos forsikringsinspektørerne er foretaget af professor Zeuthen, og undersøgelsen er offentliggjort i Socialt Tidsskrift 1955. Formålet hermed var navnlig at undersøge, hvilke virkninger indkomstprøven havde, men de adspurgte kom også med på spørgsmålet om pensionens højde. Det var en ikke ualmindelig opfattelse, der kom til orde i f. eks. følgende udtalelse: »Hvorfor tegne forsikring, vi får jo aldersrente, og der er jo ingen, der må lide nød her i landet.»

At opsparingen som følge af, at folkepensionen er suppleret med tillægspensionen, går tilbage, behøver ikke at virke afskrækkende og kan ikke anvendes som et argument imod høje pensioner, da der findes muligheder for en offentlig opsparing, f. eks. ved dannelsen af alderdomspensioneringsfonds eller på anden måde til erstatning for den opsparing, som måtte falde væk. Det er jo kun et lidt forældet, liberalistisk dogme, at opsparingen givetvis skal ske igennem de private. Danmark har jo et *overskud* på stats-

budgettet på 1 milliard kr. — altså lige så stort som det svenske underskud. Der er selv indenfor et liberalistisk samfunds rammer store muligheder for en offentlig opsparing, uden at de liberalistiske principper, som ligger til grund for samfundet, behøver at blive svækket. Den ulyst, der kan findes ved kollektiv opsparing uden individuelt sparemaal og uden individuel kompensation for opsparingsofret sammenholdt med individuel opsparing, eksisterer jo ikke, når der til alderdomspensionen kræves individuelle bidrag, og pensionen er afpasset herefter. Derved får alderdomspensioneringsfond en ny begrundelse, og den har da også ud fra disse synspunkter fundet plads i den svenske tillægspensionsordning. Det er iøvrigt interessant, at man fra konservativ side i Danmark i de sidste 10 år har modsat sig dannelse af fonds, der oprindelig var den nødvendige følge af de konservative forslag om en egentlig på præmie baseret folkeforsikring i gammeldags forstand. De frygter nu, at store fonds i statens hånd kan benyttes til en hel eller delvis socialisering.

Medens jeg er ved omtalen af denne forskel mellem Danmark og Sverige, vil jeg blot afsluttende om indkomstprøven anføre, at Danmark først i 1957 har fået den regel, at folkepension som følge af indtægt ikke kan blive lavere end ca. 1.000 kr. for ægtepar og ca. 500 kr. for enlig. Denne del af folkepensionen — under $\frac{1}{5}$ af grundbeløbet — er altså ikke indkomstprøvet. Det interessante er, at socialdemokratiet ikke var særlig interesseret heri, og der var heller ikke nogen særlig varme fra venstre (bondepartiet) og de konservative. Det var derfor det lille radikale parti svarende til folkepartiet i Sverige — dog ikke hvad størrelse angår — der krævede det gennemført og fik sin vilje.

6. *Skat pr. ansat eller i procent af gevinsten.* I tilknytning til omtalen af de økonomiske problemer vil jeg gerne påtale en påstand, der er anført s. 37, 1. stk. Det hævdes her, »at om arbejdsgiverne betaler en vis sum pr. ansat eller en vis procent af gevinsten kan næppe afgørende forandre karakteren af deres bidrag. Efter begge alternativer påvirkes prisdannelsen for produkter og produktionsfaktorer«. Der henvises til, at Knut Wicksell synes at have haft samme mening, men der er ingen litteraturhenvi-
sning. Jeg tror, at den litteraturhenvi-
sning bliver svær at finde, for jeg vil hævde, at Wicksell ikke havde fremsat en sådan teori. Den er nemlig forkert!

En afgift pr. ansat arbejder må påvirke grænseomkostningerne og derfor det kombinationsforhold mellem de forskellige produktionsfaktorer, som arbejdsgiverne vælger. (Resultatet må derfor blive en nedgang i efterspørgslen efter arbejdskraft med en tendens til arbejdsløshed og lønfald.) Priserne på varer, der indeholder megen arbejdskraft, vil desuden stige. En afgift, der udgør en procent af gevinsten, altså en indkomstskat, påvirker ikke produktionsfaktorernes relative priser og derfor heller ikke kombinationsforholdet eller varepriserne. De to nævnte former for arbejdsgiverbidrag virker derfor principielt helt forskelligt.

7. *Den horizontale indkomstfordeling.* Der er iøvrigt et økonomisk fordelingsproblem, som forfatteren ikke har berørt. Det drejer sig om højden af pensionen, evt. incl. tillægspensionen i forhold til de nettoindtægter, der forbruges i den produktive del af livet. Nu findes der på s. 256 en tabel

over folkepensionen i procent af arbejdslønnen fra 1914 til 1956, der viser, at procenten er steget fra 11,3 til ca. 35 af industriarbejderlønnen. Folkepensionen var dengang 3.900 kr. for et ægtepar.

Det mest interessante er imidlertid en sammenligning mellem nettolønnen i den produktive alder og pensionsalderen. Nettolønnen fremkommer, når man i den produktive alder fradrager udgifter til børn, til hjemmets opbygning, kontingent til fagforening, udgift til arbejdstøj, til transport til og fra hjemmet og til det ekstra kalorieforbrug, som arbejdet kræver, samt til skatten af den højere indkomst. Wallander oplyser i »Försörjningsbörda och framstegstakt« i »Industrin och förgubbningen«, s. 19: For at en erhvervsarbejdende i Stockholm, som er gift og har 2 børn, skulle kunne leve på lige så høj standard som gammel med 8.000 kr. i indtægt som i den aktive alder, må han have 23.500 kr. i den aktive tid, altså omtrent tre gange så meget. Her er imidlertid opsparingen trukket fra ved beregning af nettoindtægten.

En dansk undersøgelse refereret i folkeforsikringskommissionens betænkninger viser, at en arbejdsmand med 11.000 kr.s indtægt og 3 børn har mere til overs til sig selv, kan klæde sig bedre, mere sig mere, når han og hans kone bliver folkepensionister med 5.500 kr. i pension.

Endnu større betydning får disse spørgsmål, efter at tillægspensionen er vedtaget: Skal man nyde livet, når man er ung, eller når man er gammel? Man burde i denne afhandling have taget hele spørgsmålet op, bl. a. for at få gennemdrøftet metoder og de teoretiske og praktiske vanskeligheder ved løsningen.

8. *Folkepensionisters sociale kontakter.* En meget interessant del af undersøgelsen fra Eslöv omhandler forholdet mellem folkepensionærerne og deres børn. Dette spørgsmål er jo genstand for en hel del forskning indenfor den moderne gerontologi. Forfatteren har nu konstateret, at ca. 30 % af pensionærerne enten boede sammen med eller havde en eller anden form for økonomisk samhörighed med deres børn. Det vil sige, at de enten fik regelmæssige bidrag eller tilfældige bidrag, f. eks. gaver el. lign. Denne undersøgelse omfatter imidlertid kun den økonomiske forbindelse mellem forældre og børn, og det forekommer mig derfor ikke berettiget, når der s. 502 sluttes, at undersøgelsen synes at bekræfte en almindelig opfattelse, at forbindelse mellem børn og forældre er ganske løs i det moderne samfund. Der findes nemlig former for forbindelse imellem forældre og børn, som ikke givetvis omfattes af undersøgelsen. Jeg tænker på, at de gamle kan fungere som »babysittere«, eller at de hjælper til, når der er vask hos de unge, eller omvendt at de unge hjælper de gamle i tilfælde af sygdom. Sådane former for hjælp har naturligvis en økonomisk side, for så vidt som den substituerer anden og dyrere hjælp, men det er et spørgsmål, om den er kommet ind under den foretagne undersøgelse. Det ser ikke ud til det.

Jeg kan om disse spørgsmål henvise til et værk af Peter Townsend: »Family Life of Old People«, en sociologisk undersøgelse, der væsentlig omfatter forholdet mellem gamle personer og deres familie i East London. Han udtaler om dette spørgsmål på s. 204: »Vi begyndte med at spørge, hvor meget gamle var isoleret fra deres familie, og fandt, at de meget ofte

levede med deres slægtninge, men de foretrak en understøttet uafhængighed. De, der ikke delte hjem med deres slægtninge, levede sjældent alene i egentlig forstand. Tre generationer af slægtninge var som regel fordelt over to eller flere husholdninger i nærheden af hinanden, og gamle personer var knyttet med meget nære bånd til deres familier. De, der blev interviewet, havde gennemsnitlig 13 slægtninge indenfor 1 mile, og de besøgte $\frac{3}{4}$ af alle deres børn både gifte og ugifte en gang om ugen og så mange som $\frac{1}{3}$ af dem hver dag. Vi fandt, at gamle fik en betydelig hjælp, både regelmæssig hjælp og i specielle tilfælde, fra deres kvindelige slægtninge, særlig deres døtre, der levede i de tilstødende gader. « Det mærkelige var, hvor ofte denne hjælp blev gensidig gennem ydelse af middagsmåltider og ved at tage sig af grandbørnene eller gennem andre tjenester. Denne store funktion, som bedsteforældrene havde, er måske den mest betydningsfulde kendsgerning, der fremtræder af denne bog. Den bestyrkede endvidere, at vi må reeksaminere mange af vore ideer om familie, børneopdragelse, forældreskab og de gamle.

Nu har jo Elmérs undersøgelse af folkepensionærernes forhold i Eslöv haft et videre sigte, og det har derfor næppe været muligt at undersøge denne side af sagen så intensivt, som Townsend har gjort for Øst-London; men på den anden side må man være forsigtig med at tillægge Eslöv-undersøgelsen over visse økonomiske relationer større betydning til forståelse af forholdet mellem gamle og unge, end den har. Der er meget, der tyder på, at forholdet mellem gamle og unge er langt mere intensivt, og at de gamles ensomhedsfølelse i gerontologisk litteratur synes at være overdrevet, og at derfor forbindelser mellem børn og forældre næppe er så ganske løse i det moderne samfund, som forfatteren synes at gå ud fra.

Til slut vil jeg blot anføre, at læseligheden af værket ville være blevet større, og bogen ville have fået et større publikum, hvis visse af de mere specielle analyser var blevet henvist til bilag — eller muligvis trykt med petit — til brug for specialister eller specielt interesserede. De humanistiske videnskabers opgave er jo i sidste instans den samme som kunstens, at glæde og fornøje, og derved får også formen, hvorunder tingene fremstilles, en selvstændig betydning.

Det almindelige indtryk af værket i sin helhed er, at et stort, empirisk stof er behandlet på en i mange henseender tilfredsstillende måde, men at der også findes flere svagheder. Forfatteren har ikke fulgt det gamle ord *multum non multi*. Afhandlingen ville have vundet ved en mere teoretisk og principiel afslutning af det historiske afsnit og ved en mere teoretisk behandling af visse sider af beskrivelsen og af det økonomiske afsnit.

Jørgen S. Dich,
Aarhus

constitution of Ghana, s. 634—656. — *Dach, J.*, Tax aspects of inflation. A study in monetary nominalism, s. 657—666. — *Eder, P. J.*, Agrarian reform in Venezuela, s. 667—669. — *Mihaly, Z. M.*, The role and activity of arbitration commissions in a communist economy. The Hungarian experience, s. 670—679.

The American Journal of International Law. Vol. 55: 1961. No. 1. *Miller, E. M.*, Legal aspects of U.N. action in the Congo, s. 1—28. — *Howell, J. M., Wilson, R. R.*, The commonwealth and domestic jurisdiction, s. 29—44. — *Hoyt, E. C.*, The United States reaction to the Korean attack, s. 45—76.

The American Journal of Sociology. Vol. 61: 1961. No. 4. *Proudfoot, L., Wilson, H. S.*, The clubs in crisis: race relations in the new West Africa, s. 317—324. — *Perrow, C.*, Organizational prestige: some functions and dysfunctions, s. 335—341. — *Blalock, H. M.*, Theory, measurement, and replication in the social sciences, s. 342—347. — **No. 5.** *Fishman, J. A.*, Social-psychological theory for selecting and guiding college students, s. 472—484. — *Liebman, C. S.*, Functional differentiation and political characteristics of suburbs, s. 485—490.

The American Political Science Review. Vol. 55: 1961. No. 1. *Lewy, G.*, Superior orders, nuclear warfare and the dictates of conscience, s. 3—23. — *Osgood, R. E.*, Stabilizing the military environment, s. 24—39. — *Huntington, S. P.*, Interservice competition and the political roles of the armed services, s. 40—52. — *Lyons, G. M.*, The new civil-military relations, s. 53—63. — *Reagan, M. D.*, The political structure of the federal reserve system, s. 64—76. — *Seligman, L. G.*, Political recruitment and party structure: a case study, s. 77—86. — *Loewenberg, G.*, Parliamentarism in West Germany: the functioning of the Bundestag, s. 87—102. — *Vatikiotis, P. J.*, Dilemmas of political leadership in the Arab Middle East: the case of the United Arab Republic, s. 103—111. — *Fellman, D.*, Constitutional law, s. 112—135.

American Sociological Review. Vol. 26: 1961. No. 1. *Anderson, T. R., Warkow, S.*, Organizational size and functional complexity, s. 23—27. — **No. 2.** *Wrong, D. H.*, The oversocialized conception of man, s. 183—192. — *Davis, J. A., Spaeth, J. L., Huson, C.*, Analyzing effects of group composition, s. 215—225.

The Canadian Journal of Economics and Political Science. Vol. 27: 1961. No. 1. *Havel, H. S.*, Où va le socialisme en Europe occidentale?, s. 23—40. — *Lyoni, P. V.*, Saint-Simon and the origins of scientism and historicism, s. 55—63.

Current History. Vol. 40: 1961. No. 234. *Logan, R. W.*, Is there an Afro-Asian bloc?, s. 65—69. — *Pratt, R. C.*, Toward majority rule in East and Central Africa, s. 70—76. — *Quigley, C.*, French tropical Africa: today and tomorrow, s. 77—87. — *Irvine, K.*, Ghana: the black star state, s. 88—92. — *Melady, T. P.*, Nigeria: potential for stability, s. 93—97. — *Rudin, H. R.*, Chaos in the Congo, s. 98—103. — *Barkon, J. L.*, Apartheid in South Africa, s. 104—110.

Foreign Affairs. Vol. 39: 1961. No. 3. *Mosely, P. E.*, Soviet myths and realities, s. 341—354. — *Wohlstetter, A.*, Nuclear sharing: NATO and the N+1 country, s. 355—387. — *Armstrong, H. F.*, U.N. on trial, s. 388—415. — *v. Brentano, H.*, Goals and means of the Western alliance s. 416—429. — *Brzezinski, Z.*, The challenge of change

in the Soviet bloc, s. 430—443. — *Galbraith, J. K.*, A positive approach to economic aid, s. 444—457. — *Vernon, R.*, A trade policy for the 1960s, s. 458—470. — *Aubrey, H. G.*, Financial policy and American purpose, s. 471—480. — *Duffy, J.*, Portugal in Africa, s. 481—493. — *Young, K. T.*, New politics in new states, s. 494—503. — *West, F. J.*, The New Guinea question: an Australian view, s. 504—511.

History and Theory. Vol. 1: 1961. No. 2. *Aron, R.*, Thucydide et le récit des événements, s. 103—128. — *Halpern, B.*, «Myth» and «ideology» in modern usage, s. 129—149. — *Joynt, C. B.*, *Rescher, N.*, The problem of uniqueness in history, s. 150—162. — *Benson, L.*, *Strout, C.*, Causation of the American civil war: two appraisals, s. 163—185.

International Affairs. Vol. 37: 1961. No. 2. *Webster, C.*, Munich reconsidered: a survey of British policy, s. 147—153. — *Home, L.*, Interdependence: the British role, s. 154—160. — *Toynbee, A.*, Impressions of Afganistan and Pakistan's north-west frontier in relation to the communist world, s. 161—169. — *Goodwin, G.*, The expanding United Nations: diplomatic pressures and techniques, s. 170—180. — *O'Donovan, P.*, The precedent of the Congo, s. 181—188.

The International and Comparative Law Quarterly. Vol. 10: 1961. P. 1. *De Smith, S. A.*, Fundamental rights in the new commonwealth, s. 83—102. — *Robertson, A. H.*, The legal work of the Council of Europe, s. 143—166. — *Brown, D. J. L.*, Recent developments the Ethiopia-Somaliland dispute, s. 215—237. — *Druckner, A.*, Compensation treaties between communist states, s. 238—254. — *Weis, P.*, Convention relating to the status of stateless persons, s. 255—264.

Journal of the History of Ideas. Vol. 22: 1961. No. 1. *Nurser, J. S.*, The religious conscience in lord Acton's political thought, s. 47—62. — *Noland, A.*, Individualism in Jean Jaurès' socialist thought, s. 63—80. — *Mosse, G. L.*, The mystical origin of national socialism, s. 81—96.

The Journal of Modern History. Vol. 33: 1961. No. 1. *Hamerow, T. S.*, The elections to the Frankfurt parliament, s. 15—32. — *Halperin, S. W.*, Bismarck and the Italian envoy in Berlin on the eve of the franco-prussian war, s. 33—39. — *Strong, E. W.*, Theories of history, s. 50—52.

Parliamentary Affairs. Vol. 14: 1961. No. 1. *Aspinall, A.*, The old house of commons and its members, s. 13—25. — *Broomfield, J. H.*, A plea for the study for the Indian provincial legislatures, s. 26—38. — *Schmidhauser, J. R.*, Federalism in the United States; its origin, its development and its prospects, s. 39—54. — *Chilston, V.*, The tories and Parnell 1885—1891, s. 55—71. — *Laudy, P.*, The speaker and the house of commons, s. 72—79. — *Dowse, R. E.*, The left wing opposition during the first two labour governments, s. 80—93. — *Heasman, D. J.*, The monarch, the prime minister and the dissolution of parliament, s. 94—107. — **No. 2.** *Bromhead, P.*, The British constitution in 1960, s. 149—161. — *Aspinall, A.*, The old house of commons and its members (c. 1783—1832), II, s. 162—177. — *Chilston, V.*, The unionist alliance (1886—1895), I, The home rule struggle, s. 189—201. — *Menhennet, D.*, A note on Voltaire's political «Anglomania», s. 202—210. — *Lee, J. M.*, The political significance of licensing legislation, s. 211—228. — *Dowse, R. E.*, The left wing opposition during the first two labour governments, II, s. 229—243. — *Lowenkopf, M.*, Tanganyika achieves responsible government, s. 244—257.

The Political Quarterly. Vol. 32: 1961. No. 2. *Beer, S. H.*, Democratic one-party government for Britain?, s. 114—123. — *Schapiro, L.*, *Utechin, S. V.*, Soviet government today, s. 124—138. — *Burnet, A.*, Too many allies?, s. 146—156. — *MacColl, J.*, London government, s. 157—167. — *Alexander, H. G.*, Germany before the elections, s. 168—181. — *Davies, E.*, Reorganisation of nationalized transport, s. 182—192.

Political Science Quarterly. Vol. 76: 1961. No. 1. *King, R. W.*, Technology and social progress, s. 3—10. — *Beth, L. P.*, The supreme court and the future of judicial review, s. 11—23. — *Schilling, W. R.*, The H-bomb decision: how to decide without actually choosing, s. 24—46. — *Carey, J. P. C.*, *Carey, A. G.*, Libya — no longer »arid nurse of lions», s. 47—68. — *Cooke, R. F.*, Research: an instrument of political power, s. 69—87. — *Gimbel, J.*, The artificial revolution in Germany: a case study, s. 88—104. — *Vickrey, W.*, On the prevention of gerrymandering, s. 105—110.

Political Studies. Vol. 9: 1961. No. 1. *Rose, R.*, Money and election law, s. 1—15. — *Encel, S.*, The political élite in Australia, s. 16—36. — *Parker, R. S.*, »Group analysis» and scientism in political studies, s. 37—51.

Science and Society. Vol. 25: 1961. No. 1. *Schlesinger, R.*, British studies of the history of the Soviet Union, s. 1—19. — *Douglas, M. F.*, A note on the recent British general election, s. 54—58.

Social Forces. Vol. 39: 1961. No. 3. *King, M. B.*, Socioeconomic status and sociometric choice, s. 199—206. — *Tarver, J. D.*, Predicting migration, s. 207—213. — *Campbell, E. Q.*, Moral discomfort and racial segregation — an examination of the Myrdal hypothesis, s. 228—234. — *Killian, L. M.*, *Grigg, C. M.*, Rank orders of discrimination of negroes and whites in a southern city, s. 235—238. — *McDill, E. L.*, Anomie, authoritarianism, prejudice, and socio-economic status: an attempt at clarification, s. 239—245. — *Turk, H.*, Instrumental values and the popularity of instrumental leaders, s. 252—259.

Social Research. Vol. 27: 1960. No. 4. *Hula, E.*, The United Nations in crisis, s. 287—420. — *Rotenstreich, N.*, On modern society and world outlook, s. 421—438. — *Peterson, E. N.*, Historical scholarship and world unity, s. 439—450. — *Schatz, S. P.*, The influence of planning on development: the Nigerian experience, s. 451—468.

The Sociological Review. Vol. 9: 1961. No. 1. *Dennis, N.*, Changes in function and leadership renewal, s. 55—84.

Sociology and Social Research. Vol. 45: 1960, 61. No. 1. *Pittman, R. H.*, Changes in concepts of sociology, s. 34—40. — *Marcus, M. R.*, Social changes of African peoples, s. 41—48. — *Smythe, H. H.*, Education role of Nigerian élite, s. 71—73. — *Bogardus, E. S.*, Stages in white-negro relations, s. 74—79. — **No. 2.** *Sherwood, C. C.*, *Sherwood, S.*, Raw empiricism and sociological theory, s. 164—169. — *Lasswell, T. E.*, Perception of social status, s. 170—174. — *Bogardus, E. S.*, Political conventions as social institutions, s. 205—209.

Soviet Studies. Vol. 12: 1961. No. 3. *Swearer, H. R.*, Administration of local industry after the 1957 industrial reorganization, s. 217—230. — *Skilling, H. G.*, People's

democracy and the socialist revolution: a case study in communist scholarship, I, s. 241—262. — *Beerman, R.*, Gosbank procedures in the case of economic difficulties of enterprises, s. 273—287. — No. 4. *Tinbergen, J.*, Do communist and free economies show a converging pattern?, s. 333—341. — *Jasny, I.-N.*, A note on rationality and efficiency in the Soviet economy, s. 353—375. — *Costello, D. P.*, Voluntarism and determinism in bolshevist doctrine, s. 394—403. — *Churchward, L. G.*, Contemporary Soviet theory of the Soviet state, s. 404—419. — *Skilling, H. G.*, People's democracy and the socialist revolution: a case study in communist scholarship, II, s. 420—435.

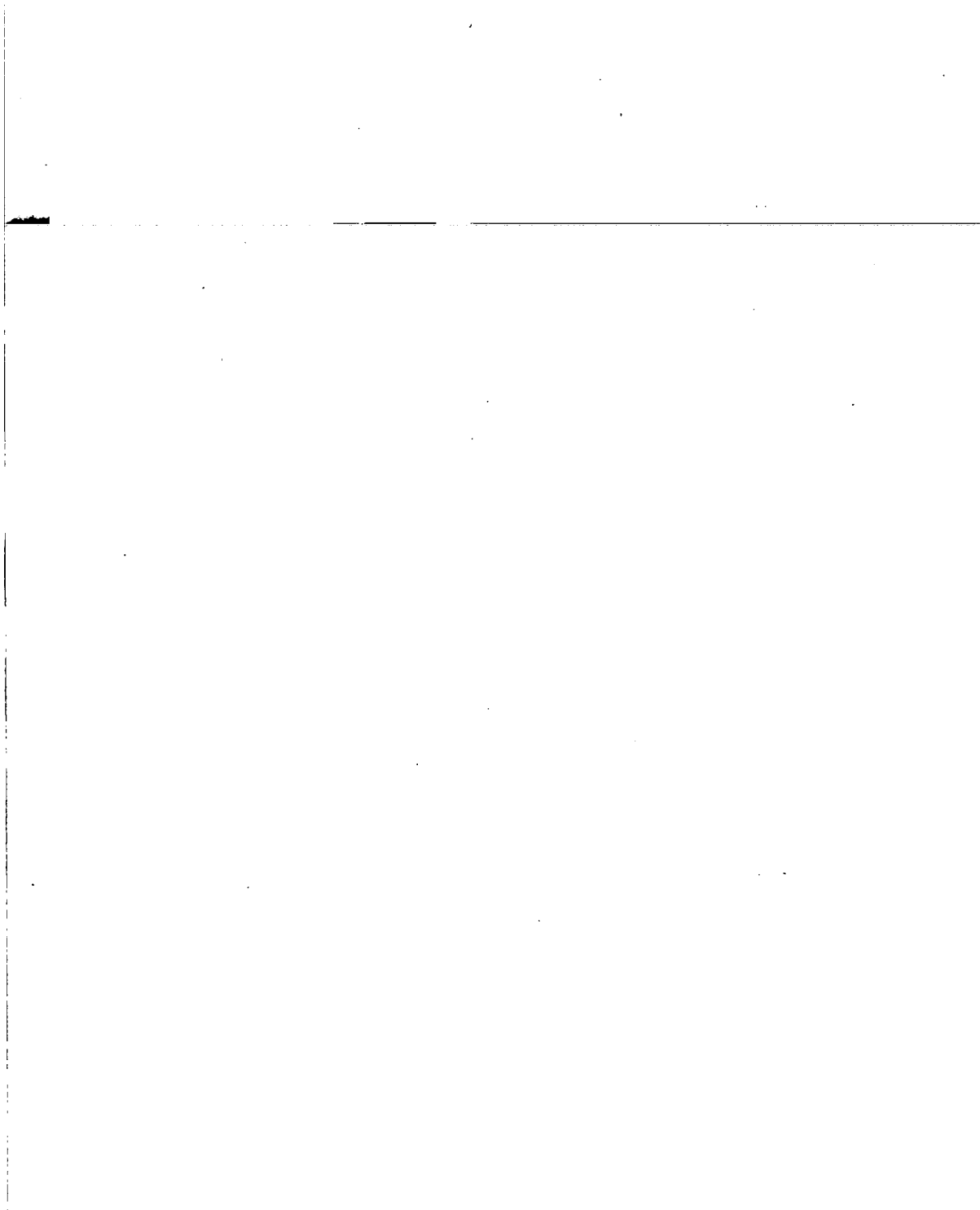
World Politics. Vol. 13: 1961. No. 1. *Schelling, T. C.*, Arms control: proposal for a special surveillance force, s. 1—18. — *Lerner, D., Robinson, R. D.*, Swords and plowshares: the Turkish army as a modernizing force, s. 19—46. — *Apter, D. E.*, The role of traditionalism in the political modernization of Ghana and Uganda, s. 45—68. — *Spiro, H. J.*, New constitutional forms in Africa, s. 69—76. — *Ploss, S. I.*, The bolshevik past as the first secretary likes it, s. 77—98. — *Becker, A. S.*, Comparisons of United States and USSR national output: some rules of the game, s. 99—111. — *Parsons, T.*, Social structure and political orientation, s. 112—128. — *McClosky, H.*, Perspectives on personality and foreign policy, s. 129—139. — *Hoffman, S.*, De Gaulle's memoirs: the hero as history, s. 150—155. — *North, R. C.*, The challenge of communist China, s. 156—164. — *Cohen, B.-C.*, The present and the press, s. 165—174. — No. 2. *Brzezinski, Z. K.*, The organization of the communist camp, s. 175—209. — *Daniels, R. V.*, The Chinese revolution in Russian perspective, s. 210—230. — *Gordon, L.*, Economic regionalism reconsidered, s. 231—253. — *Kirchheimer, Q.*, German democracy in the 1950's, s. 253—266. — *Deutsch, K. W., Eckstein, A.*, National industrialization and the declining share of the international economic sector, 1890—1959, s. 267—299. — *Snyder, R. C.*, International relations theory — continued, s. 300—312. — *Keeshemeti, P.*, Diversity and uniformity in communist bloc politics, s. 313—322.

The Yale Review. Vol. 50: 1960—61. No. 1. *Whiting, A. S.*, The logic of Communist China's policy: the first decade, s. 1—17. — *Kalvoda, J.*, Communist strategy in Latin America, s. 32—41. — *Hutchinson, J.*, Captain of a mighty host: a note on the retirement of John L. Lewis, s. 42—52. — No. 2. *Gandhi, I.*, India today: a program for a planned democracy, s. 321—334. — *Blaug, M.*, Economic imperialism revisited, s. 335—349. — No. 3. *de Jouvenel, B.*, The pseudo-Alcibiades: a dialogue on political action and responsibility, s. 161—171. — *Macridis, R. C.*, de Gaulle's foreign policy and the fifth republic, s. 172—187. — *Black jr., C. L.*, The supreme court and democracy, s. 188—201.

L'Année Politique et Économique. 34e année: 1961. No. 159—160. *Lavergne, B.*, Le comportement des occidentaux depuis 1938, s. 1—137. — *Çaulais, J.*, Est et Ouest: perspectives de la coexistence pacifique, s. 138—152.

Journal du Droit International. 88e année: 1961. No. 1. *Lachs, M.*, La restitution de l'or monétaire, s. 38—85. — *Piot, A.*, Du réalisme dans les conventions d'établissement, s. 38—85. — *Louis-Lucas, P.*, La République tunisienne et les traités antérieurs à l'indépendance, s. 86—119.

Revue de Droit International de Sciences diplomatiques et politiques. 38e année: 1960. No. 4. *Sottile, A.*, Agression idéologique économique, s. 418—421. — *Henkon, L.*, Les

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- ADOLPHSON, YNGVE, Bindning eller återkallelse. Ak. avh. Sthlm 1961.
- ANDRÉN, NILS, Modern Swedish Government. Sthlm 1961.
- VON BONSORFF, GÖRAN, Världspolitik i teknikens tidsålder. Ekenäs 1961.
- DIERIKX, S. J., Documents inédits sur des nouveaux Diocèses aux Pays-Bas. (1591—1570). Brüssel 1960.
- ELVANDER, NILS, Harald Hjärne och konservatismen. Ak. avh. Uppsala 1961.
- FOIGHEL, ISI, Nationalisering av fremmed ejendom. Ak. avh. Köpenh. 1961.
- HÄMRIN, AGNE, Italien 1861—1961. Utrikespol. Institutets skriftserie 1961: 4.
- HESSLÉN, GUNNAR (THULSTRUP, ÅKE), Statskunskap. 10 uppl. Sthlm 1961.
- MÖLLER, PER, Indokina efter 1954. Utrikespol. Institutets skriftserie 1961: 3.
- MÖRNER, MAGNUS, Portugals utomeuropeiska besittningar. Utrikespol. Institutets skriftserie 1961: 5.
- PERSON, PER, Kennedy. Utrikespol. Institutets skriftserie 1961: 6.
- SCHODER, ROLF, F. N. i dag. De Forente Nasjoners organisation og virksomhet. Michelsen's Institutt, Bergen 1960.
- STERZEL, FREDRIK, Om riksdagsupplösning och nyvalsförordnande. Ak. avh. Sthlm 1961.
- TÖRNUDD, KLAS, Sovjet attitudes towards non-military regional co-operation. Helsingfors 1961.
- WAARIS, HEIKKI, Finland i dag. Sthlm 1961.
- VERHEYDEN, A. L. E., Le conseil des troubles (1567—1573). Brüssel 1961.
- ØRVIK, NILS, Sikkerhetspolitikken 1920—1939. Fra forhistorien til 9 april 1940. Bind I. Solidaritet eller nøytralitet. Oslo 1961.
- Sikkerhetspolitikken 1920—1939. Bind II. Værn eller vakt. Fra forhistorien til 9 april 1940. Oslo 1961.
- Money, Growth, and Methodology and Other Essays in Economics. In honour of Johan Akerman March 31, 1961. Lund 1961.
- Politische Forschung. Utg. av Otto Stammer. Köln 1960.
- Kooperativ verksamhet, 1959. Kommerskollegium. 1961. Sthlm 1961.
- Riksdagens revisorers berättelse år 1960. Del I. Revisorerernas uttalanden. Sthlm 1960.
- Hushållens konsumtion år 1958. Kungl. Socialstyrelsen 1961. Sthlm 1961.
- Utrikesfrågor. Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Ny serie 1:C:10. Sthlm 1961.
- Andrakammarvalet i Göteborg. Göteborgs stads statistiska byrå. Göteborg 1961.
- Förteckning över riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1960. Sthlm 1961.
- Historielärarnas årsskrift 1960—1961. Uppsala 1961.
- Helsingfors stads statistik V: 45. Helsingfors 1961.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad 1960.

Aktiebolaget
CWK GLEERUP
Bokförlag

VÄRFRUGATAN 8. LUND

Tel. 175 00
Bokbinderiet 144 00

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Nu komplett i 10 band!

**DEN SVENSKA
UTRIKESPOLITIKENS HISTORIA**

Med band III:3, omfattande tiden 1844—1872, av rektor Allan Jansson, har detta monumentala historieverk förts i hamn. Därmed har vi fått en sammanhängande och enhetlig framställning av vår utrikespolitiks historia från den nyare tidens början fram till andra världskriget, vilket länge framstått som ett trängande önskemål.

Band III:3 hft. 26:50, inb. 33:— Verket komplett: hft. 232:50, inb. 293:—

NORSTEDTS